

*50-річчю
економічного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка
п р и с в я ч у є т ь с я*



Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівська комерційна академія
Національний інститут стратегічних досліджень
Регіональний філіал у м. Львові

**Н. В. ГУНЧАК,
Т. Г. ВАСИЛЬЦІВ, О. Є. СУХАЙ**

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Монографія

Львів
Видавництво «Апріорі»
2016

УДК [330.341.1(447)

ББК У9(4Ук)0-21

Г 19

Рекомендовано до друку

*Вченою Радою Львівського національного університету
імені Івана Франка (протокол № 1 від 9 вересня 2015 р.)*

Рецензенти:

- І. Р. Михасюк** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Львівського національного університету імені Івана Франка;
Г. І. Башнянин – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
К. В. Крупа – доктор економічних наук, професор Жешувського університету (Польща)

Гунчак Н. В., Васильців Т. Г., Сухай О. Є.

Г 19 Державне регулювання процесу інтелектуалізації економіки України : монографія / Н. В. Гунчак, Т. Г. Васильців, О. Є. Сухай. – Львів : Апріорі, 2016. – 256 с.

ISBN 978-617-629-272-2

У монографії висвітлено сукупність питань обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних інструментів державного регулювання процесу інтелектуалізації національного господарства. Розкрито теоретико-методичні положення та соціально-економічну роль інтелектуалізації економіки; узагальнено теоретичні засади державної політики регулювання розвитку інтелектуалізації економіки та оцінювання її ефективності; охарактеризовано передумови, обсяги та ефективність розвитку інтелектуалізації національного господарства держави; визначено обсяги, чинники та перешкоди інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації економіки; здійснено структурно-функціональний аналіз ефективності системи державного регулювання інтелектуалізації економічного комплексу держави; обґрунтовано стратегічні пріоритети державного стимулювання інтелектуалізації національного господарства; визначено інституційно-правовий базис інтелектуалізації економіки; обґрунтовано організаційно-економічні засоби та напрями розвитку інституційної інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності.

Для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, науковців, аспірантів, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування.

ББК У9(4Ук)0-21

© Н. В. Гунчак, Т. Г. Васильців, О. Є. Сухай, 2016

© Обкладинка, Крістева Н., 2016

© Видавництво «Апріорі», 2016

ISBN 978-617-629-272-2

ЗМІСТ

Вступ.....	7
------------	---

Розділ 1. Теоретико-методичні засади державного регулювання процесу інтелектуалізації економіки

1.1. Економічна природа та соціально-економічна роль інтелектуалізації в процесі розвитку економіки	13
1.2. Теоретичні засади оцінювання рівня та ефективності розвитку інтелектуалізації національного господарства.....	33
1.3. Концептуальні основи системи державного регулювання розвитку процесу інтелектуалізації економіки.....	51
Висновки до розділу 1	68

Розділ 2. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку процесу інтелектуалізації економіки України

2.1. Оцінювання передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності	71
2.2. Обсяги, чинники та перешкоди розвитку інноваційної діяльності	105
2.3. Ефективність системи державного регулювання інтелектуалізації національного господарства	128
Висновки до розділу 2	148

Розділ 3. Удосконалення державної політики розвитку інтелектуалізації економіки України

3.1. Стратегічні пріоритети державного регулювання процесу інтелектуалізації національного господарства	151
3.2. Удосконалення державного інституційно-правового базису інтелектуалізації економіки.....	171
3.3. Покращення напрямів розвитку інституційної інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності.....	191
Висновки до розділу 3	211
ВИСНОВКИ	214
Список використаних джерел	218
ДОДАТКИ	
Додаток А. Організації та обсяги фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні	235
Додаток Б. Показники інноваційного потенціалу та розвитку областей України станом на початок 2012 р.	238
Додаток В. Характеристика нормативно-правового забезпечення інституційної інфраструктури інноваційної діяльності в Україні	240
Додаток Д. Інноваційний та науково-технічний потенціал України	244
Перелік таблиць	252
Перелік рисунків	253

ВСТУП

*Наука необхідна народові.
Країна, яка її не розвиває,
неминуче перетвориться
на колонію.*

Фредерик Жоліо-Кюрі

В міру активізації науково-технічного прогресу, автоматизації та інформатизації виробництва і бізнес-процесів, збільшення темпів економічного розвитку об'єктивно зростає потреба у формуванні інтелектуально орієнтованої економіки як стратегічного напрямку її модернізації, поліпшення місця в системі міжнародного поділу праці, чинника конкурентоспроможності і формування національного багатства.

Тенденціями сьогодення економічно розвинених країн є процеси економічної глобалізації, сервісизації та збільшення обсягів і частки в структурі ВВП результатів інтелектуальної творчої, наукової та інноваційної діяльності. Простежується залежність між збільшенням частки нематеріальних активів та вищим рівнем соціально-економічного зростання. Посилення інтегрованості освіти, науки і суспільного виробництва, комерціалізація результатів науково-дослідної діяльності надає суб'єктам реального сектора та національному господарству загалом домінантні конкурентні переваги, такі як капіталізація, диверсифікація та зростання обсягів діяльності, зниження рівня витратомісткості, підвищення інноваційності товарів і послуг.

Для національного господарства активізація процесу інтелектуалізації економіки сприяє пришвидшенню темпів модер-

нізації реального сектора та розширенню внутрішнього ринку, вдосконаленню техніки і технологій, збільшенню інвестицій в інновації та покращенню процесів трансферу технологій, розвитку добросовісної конкуренції. Інтелектуалізація економіки стає на перешкоді її тінізації і монополізації, сприяє пришвидшенню темпів економічного зростання передусім за рахунок поєднання капіталу, праці і знань, розвитку інноваційного підприємництва. Все це забезпечує зростання обсягів національного виробництва, надходжень до бюджетів; підвищує конкурентоспроможність та економічну ефективність національного господарства.

Проблемам державного регулювання та стимулювання процесів розвитку науково-технічної, дослідної, інноваційної діяльності приділено багато уваги у працях вітчизняних і зарубіжних науковців – О. Амоші, У. Баумоля, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Денисюка, Е. Деніса, О. Другова, М. Лесечка, Р. Лукаса, Т. Мальтуса, І. Михасюка, В. Новицького, А. Поручника, Д. Рікардо, В. Семиноженка, А. Сміта, Р. Солоу, Л. Федулової, Г. Черевка, Й. Шумпетера та ін.

Проте особливості сучасного посттрансформаційного і посткризового періоду розвитку економіки, низький рівень та недостатні темпи зростання інтелектуалізації економіки на всіх рівнях системної ієрархії управління, слабкий розвиток інноваційної діяльності, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і використання їх результатів задля зростання ефективності суспільного виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів та економічних суб'єктів, регіональних економічних комплексів обумовлюють потребу в обґрунтуванні нових дієвих та ефективних механізмів, інструментів і засобів державної політики активізації і поширення масштабів інтелектуалізації національного господарства.

Метою монографічного дослідження є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних інструментів державного регулювання процесу інтелектуалізації національного господарства.

Для реалізації визначеної мети у монографії вирішено такі завдання:

- дослідити теоретико-методичні положення та соціально-економічну роль інтелектуалізації економіки;
- узагальнити теоретичні засади державної політики регулювання розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності;
- проаналізувати передумови, обсяги та ефективність розвитку процесу інтелектуалізації національного господарства України;
- визначити обсяги, чинники та перешкоди інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації економіки;
- здійснити структурно-функціональний аналіз ефективності системи державного регулювання інтелектуалізації економічного комплексу держави;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети державного регулювання розвитку інтелектуалізації національного господарства;
- визначити інституційно-правовий базис інтелектуалізації економіки;
- обґрунтувати організаційно-економічні засоби та напрями розвитку інституційної інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності.

Об'єктом дослідження є процеси державного регулювання інтелектуалізації національного господарства України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади, механізми і засоби державної політики розвитку та інтеграції освітньої, науково-дослідної, технічної та інноваційної діяльності, використання їх результатів у системі національного господарства.

У монографії вперше обґрунтовані інституційно-правові засади (визначення концептуальної послідовності реалізації державної політики, напрямів удосконалення елементів інституційно-правового забезпечення інтелектуалізації національного господарства) та організаційно-економічні засоби (формування організаційної структури та системи управління процесом інтелектуалізації, на-

копичення «площадок» інтелектуалізації, створення сприятливого соціально-психологічного і професійного середовища, економіко-правових умов, фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення освітньої, науково-технічної, дослідної та підприємницької діяльності) системного стимулювання процесу інтелектуалізації економіки.

Цьому передувало уточнення сутнісних характеристик поняття «інтелектуалізація економіки». Доведено необхідність ширшого розуміння цього процесу – як структурних змін у національному господарстві, що стосуються формування і реалізації інтелектуального потенціалу суспільства, збільшення частки інтелектуального капіталу та результатів інтелектуальної творчої діяльності на всіх рівнях економічних відносин, у функціональних сферах, компонентах внутрішньої структури, елементах та складових відтворення і розвитку національного господарства, а також визначення її інституційно-системної моделі, соціальної та економічної ролі в економіці.

Саме на цій основі набули подальшого розвитку теоретико-прикладні засади державної політики розбудови інституційної інфраструктури інтелектуалізації економіки на посттрансформаційному етапі її розвитку визначенням її елементів, суб'єктів та об'єктів управління, принципів взаємодії, що, на відміну від використовуваних підходів, дозволяє комплексно підійти до проблеми формування повноцінної інфраструктури інтелектуалізації національного господарства.

В процесі розвитку методичного апарату державного регулювання інтелектуалізації системи національного господарства розвинуто науково-методичні підходи до формування стратегічних пріоритетів державної політики інтелектуалізації національного господарства за напрямками: зростання попиту на результати інтелектуальної та науково-дослідної діяльності; підвищення якості системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів; удосконалення державного планування витрат на

інтелектуалізацію національного господарства; покращення ресурсної забезпеченості науково-дослідної та інноваційної діяльності; розвиток підприємницької активності у науково-дослідній сфері; становлення мережі інституцій інтеграції науки та бізнесу, підвищення ефективності функціонування елементів інфраструктури наукової та інноваційної діяльності; капіталізація ринку інтелектуальної власності; зростання популяризації витрат та інвестицій на інтелектуалізацію комерційної господарської діяльності.

Розроблені нові методичні підходи дозволяють більш якісно здійснювати оцінювання рівня та ефективності розвитку процесу інтелектуалізації економіки, зокрема, через обґрунтування її концептуальної послідовності (за блоками: оцінювання стану інтелектуалізації економіки, характеристика динаміки цього процесу, оцінювання структурних змін у системі національного господарства, аналіз ефективності інтелектуалізації економіки) та завдань, обґрунтування сукупності індикаторів, що, на відміну від аналізу стану розвитку інноваційної та науково-дослідної діяльності, дозволяє комплексно оцінити аспект інтелектуалізації національного господарства.

У монографії удосконалено методичні засоби державного регулювання розвитку процесу інтелектуалізації національного господарства. Зокрема, визначено його економічні та адміністративні методи, принципи, а також економічні, організаційні, інституційні, соціально-психологічні, суспільні та адміністративні чинники, врахування яких у цільових державних програмах дозволить усунути головні перешкоди формування середовища, сприятливого для інтелектуалізації економіки.

У першому розділі монографії розкрито концептуальні положення та соціально-економічну роль інтелектуалізації національного господарства, теоретичні основи системи державного регулювання, а також засади оцінювання рівня та ефективності розвитку процесу інтелектуалізації економіки.

У другому розділі проведено діагностику передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності, визначено чинники та перешкоди інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації національного господарства, здійснено оцінювання ефективності державного регулювання інтелектуалізації економіки.

Третій розділ монографії присвячений обґрунтуванню стратегічних пріоритетів державного регулювання розвитку інтелектуалізації національного господарства, визначенню основ інституційно-правового базису та організаційно-економічних засобів і напрямів розвитку інституційної інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності.

Р о з д і л 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Економічна природа та соціально- економічна роль інтелектуалізації в процесі розвитку економіки

В міру розвитку науково-технічного прогресу, підвищення рівня автоматизації та інформатизації виробництва і бізнес-процесів, збільшення виробничих потужностей і обсягів споживання товарів та послуг об'єктивно зростала потреба у формуванні інтелектуально орієнтованої економіки як стратегічного напрямку її розвитку та інструменту економічного зростання, створення національного багатства.

Простежується залежність між збільшенням в структурі активів суб'єктів господарювання частки об'єктів інтелектуальної власності та вищим рівнем соціально-економічного розвитку держави. Адже створення та використання об'єктів інтелектуальної власності надає економічним суб'єктам такі переваги як збільшення суми активів, ринкової вартості і капіталізації, диверсифікація напрямів діяльності та розширення пропозиції товарів (послуг), підвищення інноваційності господарювання, а через неї – конкурентоспроможності товарів і підприємств, зниження витратомісткості господарювання.

Для національного господарства активізація процесу інтелектуалізації економіки сприяє пришвидшенню темпів модернізації реального сектора, споживчого ринку та розширенню місткості внутрішнього ринку, вдосконаленню техніки і технологій, збільшенню інвестицій та покращенню процесів трансферу технологій, розвитку добросовісної конкуренції, а також інституціалізації перешкод тінізації економіки, пришвидшенню темпів економічного зростання передусім за рахунок поєднання капіталу, праці і знань, розвитку інноваційного підприємництва та збільшенню обсягів національного виробництва, надходжень до бюджетів, підвищенню конкурентоспроможності та економічної ефективності національного господарства, покращенню участі та місця держави у системі міжнародного поділу праці.

В основі причинно-логічної послідовності науково-технічного розвитку (реалізації потенціалу) держави лежить створення наукових знань та витрати на НДДКР, що формують науковий потенціал країни, який переростає у результати НДДКР (створення об'єктів інтелектуальної власності, обсяги торгівлі ліцензіями, їх експорт, обсяги патентування в країні та за кордоном) [157, с. 19]. Цей потенціал підсилюють витрати на освіту та освоєння нових знань і технологій, покращення середнього рівня освіченості робочої сили, її кваліфікація і професіоналізм. Все це доповнюється виробничим потенціалом та інноватизацією економіки, збільшенням експорту наукомісткої продукції.

Відомою є й соціальна роль інтелектуалізації економіки щодо сприяння розвитку людського та соціального капіталу, суспільної творчості, а через неї – національної самобутності та ідентичності, підвищення рівня якості життя, покращення соціальних можливостей держави.

Відтак є підстави стверджувати, що інтелектуалізація економіки – це не лише потужний інструмент, але й невід'ємна умова економічного зростання, причому, не односегментного, а комплексного і системного, оскільки дозволяє підвищити

ефективність господарювання на всіх рівнях системної ієрархії – від окремого підприємства (чи навіть особи) до національного господарства, забезпечує посилення міжгалузевих (система вищої освіти, науки, реальний сектор економіки, інституції фінансово-кредитної та інвестиційної сфер) та міжсекторальних (мале і велике підприємництво) синергетичних зв'язків, створює основи запровадження інноваційної моделі структурної перебудови і розвитку економіки.

Важливість цих завдань в складних умовах посттрансформаційного розвитку економіки визнається й на найвищому рівні системної ієрархії державного управління. Як зазначено у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України: «...капітал потенціалу вітчизняної академічної та університетської науки, великий кадровий резерв освіченої та професійної трудової сили створюють реальні передумови для розвитку високоінтелектуальних виробництв та кластерів «економіки знань». В реалізації цих переваг і потенціалу має полягати стратегія розвитку України до 2020 року і надалі, що дозволить вийти з кризового стану в новій якості, з високим економічним статусом та належним місцем у новому світовому розподілі праці» [101, с. 14–15].

Потрібно зазначити, що місце та роль знань (зокрема, як нематеріального активу) в економіці досліджувалися ще на ранніх етапах еволюції економічної теорії як при обґрунтуванні сукупності чинників виробництва, так і трактуванні нерівномірних темпів економічного зростання в одних країнах відносно інших.

Так, у теоріях та моделях класичної економії К. Маркса, Д. Рікардо, А. Сміта та інших капіталу і технічному прогресу відводилася істотна роль в процесах економічного зростання. Поділ праці за А. Смітом є основою пришвидшення процесу винахідництва як чинника технічного прогресу, а краща технологія забезпечує підвищення продуктивності праці. Проте забезпечення вищезазначеного вимагає витрат на набуття особистих здібностей шляхом виховання і навчання [133, с. 210–235].

Розглядаючи споживче виробництво другим видом суспільного виробництва, К. Маркс важливою умовою його розвитку визначав формування креативних та розумових здібностей людини, освіта якої потребує істотних витрат, але й має вищу вартість порівняно з простою робочою силою [98, с. 27].

На особливостях циклічного розвитку економіки і суспільства, їх взаємозалежностях наголошували Т. Мальтус і Д. Рікардо. У працях цих науковців доводилося, що процес економічного зростання не може бути безкінечним. Зокрема, він уповільнюється внаслідок вищих темпів збільшення кількості населення порівняно з темпами зростання суспільного виробництва та зменшення, таким чином, продуктивності праці. За цих умов змінити стан справ можуть лише чинники, що носять нематеріальний характер [167, с. 222].

У подальшому ці ідеї переросли у праці Д. Медоуз «Межі зростання» у переконання, що нескінченне економічне зростання є не тільки не бажаним, але й не може постійно підтримуватися, адже це суперечить логіці здорового глузду щодо неможливості надмірного збільшення обсягів споживання в умовах обмеженості ресурсів [167, с. 224].

Подальшим важливим еволюційним етапом утвердження теоретичних засад економіки знань стало чітке виокремлення двох моделей теорії економічного росту – *ендогенної* (основаної на внутрішніх можливостях суб'єктів господарювання) та *екзогенної* (в основі якої зовнішній вплив на розвиток). Згідно з першою моделлю доводилося, що економічне зростання системи започатковується безпосередньо в її межах, а чинниками технічного прогресу виступають освіта, професійна підготовка і розвиток нових технологій [31].

Згідно з теорією екзогенного зростання науково-технічна революція забезпечує збільшення обсягів господарювання, втім, не за рахунок зміни обсягів внутрішніх трудових і капітальних витрат, а за рахунок зовнішніх чинників. У зв'язку з цим у контексті аналізованої проблеми (інтелектуалізації та її ролі в економіці)

більшого поширення набули дослідження Й. Шумпетера, який закладав в основу економічного розвитку технологічні інновації та активізацію інноваційного підприємництва [159, с. 36]. Більше того, науковець, моделюючи економічний розвиток, фактично вводив інновації до складу чинників виробництва, обґрунтовуючи таким чином залежність і послідовність подій формування та розвитку інтелектуального ресурсу (капіталу, власності), підвищення ділової підприємницької активності, її ефективності і зростання національної економіки. Попри те, у пізніших роботах Й. Шумпетер відкоригував окремі результати власних досліджень, змістивши акцент рушіїв технічного прогресу зі сектора малого підприємництва на великі підприємства – монополісти. Адже на переконання науковця, саме вони володіють необхідним ресурсним забезпеченням задля того аби реалізувати проекти провадження складної технологічної діяльності, в результаті якої створюються інновації, що витісняють застарілі технології. Зауважимо, практикою модернізації та економічного розвитку у більшості на сьогодні економічно розвинених країнах світу було доведено, що найбільш ефективним є об'єднання зусиль малих (що є більш динамічними і гнучкими та створюють новини – результати інтелектуальної, інженерно-технічної, конструкторської та експериментальної діяльності, які викликають нові зміни у виробництві) і великих підприємницьких структур (які впроваджують нововведення у практику) у забезпеченні посилення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційній основі.

До послідовників теорій зростання, які базуються на інноваціях, варто віднести В. Баумоля, у працях якого визначалася роль суб'єктів підприємництва у забезпеченні процесу економічного зростання. При цьому особливо важливе значення надається безпосередньо тим інноваціям, створення і впровадження яких є завершеними діями. Йдеться про інтелектуальну власність як результат інтелектуальної творчої діяльності суб'єкта господарювання, підприємця, чи найманої ним особи для створення інтелектуальних продуктів.

Науковець доводив, що інтелектуальна власність є важливим чинником, який визначає ставлення підприємця до заохочення новаторів, практичну апробацію інновацій у виробництво чи збут деяким творчим чи інноваційним способом [124, с. 267–285].

Важливо зауважити, що до середини ХХ ст. ідея Й. Шумпетера щодо включення інтелектуальної складової до чинників виробництва не набула особливого визнання, а моделювання економічного зростання базувалося в основному на чинниках капіталу та праці, причому основним з них розглядався капітал. Проте такий стан справ було змінено після опублікування результатів наукових досліджень Р. Солоу, який виявив, що лише частина зростання (причому менша) зумовлена збільшенням капіталу, а інша – очевидно є результатом технічного прогресу [96, с. 637]. Підтвердженням цього були результати досліджень Е. Деніса, згідно яких 40% доходу на одиницю населення у США у 1929–1957 рр. було наслідком прогресу знань [47, с. 54]. Відтак Р. Солоу ввів у модель економічного зростання (до таких змінних як кінцевий продукт (продуктивність), капітал та праця) складову (чинник) знань та висловив припущення, що капітал і праця є величинами рівноважними, а необхідною умовою зростання економіки є технічний прогрес, який відбувається лише тоді, коли спостерігається зростання кількості знань. Відтак технічний прогрес є домінантним чинником економічного зростання, а у державі з вищими темпами технічного зростання (що зумовлює й вищу продуктивність) кращим є і рівень життя через збільшення кінцевого продукту та споживання.

Потрібно зазначити, що в подальшому дослідження ролі і місця інтелектуального капіталу та результатів інтелектуальної праці в економіці набули в теорії людського капіталу Г. Беккера, Т. Шульца, Л. Вальраса, Д. Міля, Ф. Ліста, Б. Сея та ін. Так, Л. Вальрас та Н. Сенсор відносили здібності людини до капіталу, будучи переконаними у абсолютній можливості визначення вартості цієї частини капіталу [175, с. 214; 171, с. 68]; Г. Д. Маклеод характеризував людину, зайняту виробництвом, деяким фіксованим капіталом [169, с. 134]; за

Дж. Р. Мак-Кулохом не існує жодних аргументів щодо неможливості розгляду людини частиною національного багатства [171, с. 57].

Існують різні думки щодо виникнення теорій людського капіталу відповідно до змін макроекономічних тенденцій – технічного прогресу, модернізації, посилення конкуренції, що привело до розвитку нової, інформаційної, знаннєвої економіки як двигуна економічного зростання. Важливе значення теорії людського капіталу полягає у поясненні структури розподілу особистих доходів, структурних змін в економіці, причин міграції населення, раціональності структури інвестування» [90, с. 55].

Оцінка вартості людського капіталу базується на заробітній платі працівника з відповідним рівнем фахової і професійної підготовки і складається з двох частин – за нульового рівня освіти та за інвестицій в освіту:

$$Y_n = X_0 + RC_n, \quad (1.1)$$

де Y_n – заробіток людини, що має n років освіти; X_0 – заробіток людини з нульовою освітою; C_n – обсяги інвестицій протягом n років навчання (накопичений людський капітал); R – коефіцієнт віддачі інвестицій в освіту [90, с. 31].

Втім, першими ввели поняття людського капіталу (70-ті роки ХХ ст.) в теоретичні основи економічної науки Г. Беккер та Т. Шульц, ототожнюючи його з оцінкою індивідуальної здатності до принесення доходу, сумарних здібностей, знань, кваліфікації та навиків окремих працівників, що залежить як від вроджених здібностей і таланту, так і від здобутої освіти, професійної підготовки, та піддається накопиченню і амортизації [164, с. 8]. Дослідження Г. Беккера стосувалися інвестиційного забезпечення розвитку людського капіталу, де виділялися такі головні напрями інвестування як навчання та освіта, підвищення кваліфікації, турбота про здоров'я, міграція, пошук інформації про ціни і доходи. Таким чином, оскільки обсяг людського капіталу є результатом інвести-

цій, приносить дохід, не споживається в процесі виробництва, піддається оцінці на рівень конкурентоспроможності, було зроблено висновок, що він виступає чинником виробництва, як і фізичний капітал, праця, природні ресурси.

Для формалізованого опису ролі формування та збільшення людського капіталу в процесі виробництва його було введено у базову модель екзогенного зростання Р. Солоу (модель Н. Менкью – Д. Ромера – Д. Вейла) [170, с. 48]:

$$Y_t = K_t^\alpha H_t^\beta [A_t L_t]^{1-\alpha-\beta}, \quad (1.2)$$

де Y – обсяг виробництва; K – фізичний капітал; H – людський капітал; L – праця; $\alpha > 0$, $\beta > 0$, $\alpha + \beta < 1$ – параметри виробничої функції.

Зауважимо, що емпірична перевірка моделі (регресійним методом за 122 країнами з періодом дослідження з 1960 до 1985 рр. з використанням також показників норми заощадження фізичного капіталу (як частка інвестицій у ВВП), темпів приросту доходу та населення, норми амортизації фізичного капіталу, початкового рівня доходу на одиницю населення) засвідчила її адекватність. При цьому виявлено високий позитивний коефіцієнт при показнику освіти і навчання (0,69 – для норми заощадження фізичного капіталу; 0,66 – для показника освіти і навчання), а значення R^2 при його введенні підвищується з 0,59 до 0,78.

Залежність освіти та ендогенного економічного зростання моделював в подальшому Р. Лукас [168, с. 72]. Науковець розглядав, таким чином, можливість забезпечення постійного економічного зростання на основі накопичення персоніфікованого людського капіталу, що здійснюється в освітньому секторі – елементі економічної системи, який відтворює людський капітал у відповідності з визначеною продуктивністю (технічний параметр), часткою часу навчання від загального фонду часу функціонування окремого індивіда (а відтак і суспільства загалом) і середнім рівнем

людського капіталу на даний момент часу (зовнішній ефект). Середній рівень людського капіталу введено науковцем і як зовнішній ефект у виробничу функцію сектора кінцевої продукції, втім, не маючи вирішального значення для забезпечення ендогенного зростання:

$$H = h \times L, \quad (1.3)$$

де H – загальний обсяг людського капіталу; h – середній індивідуальний рівень людського капіталу репрезентативного агента; L – величина робочої сили (населення); $L = \text{const}$.

$$Y = bK^\alpha [(1-u)H]^{1-\alpha} \bar{h}^\varepsilon, \quad (1.4)$$

де b – параметр продуктивності сектора кінцевої продукції; $1-u$ – частка часу роботи кожного індивіда та відповідно суспільства в цілому в секторі кінцевої продукції; \bar{h} – зовнішній ефект від середнього рівня освіти на виробництво кінцевої продукції, *ex post* $\bar{h} = h$; ε – коефіцієнт еластичності кінцевого виробництва за середнім рівнем людського капіталу.

Важливе теоретико-прикладне значення цих моделей реалізувалося у побудові графічних залежностей співвідношення оптимального і рівноважного конкурентного темпів приросту, що визначаються змінами відсоткової ставки r та розміру заробітної плати (g). За допомогою графічних інтерпретацій відображаються й ефекти впливу державної економічної політики на стимулювання розвитку людського капіталу, зокрема за рахунок субсидування освітнього сектора (рис. 1.1) та стимулювання заощаджень (рис. 1.2).

Попри те, стимули до зростання інтелектуалізації економіки залежать не лише від ефективності державного регулювання у цій сфері, але й визначаються істотною мірою чинниками зовнішнього середовища. Так, за розвиненої ринкової економіки інституційне та економічне середовище більш сприятливе та передбачуване

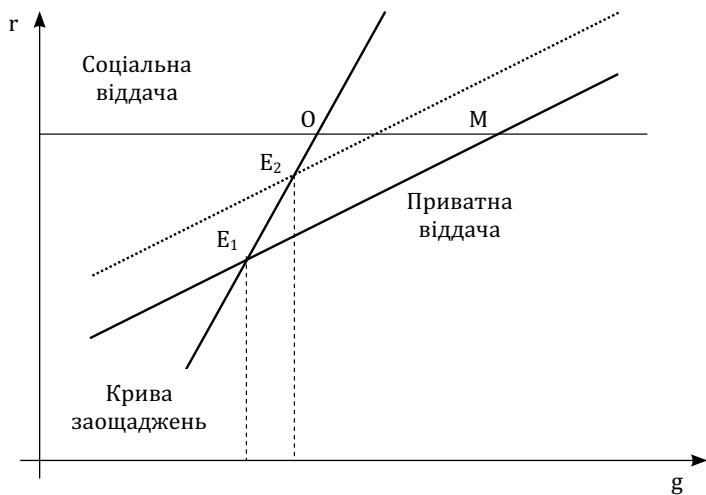


Рис. 1.1. Графічна інтерпретація державної політики стимулювання розвитку людського капіталу за рахунок субсидування освітнього сектора (за [158, с. 114])

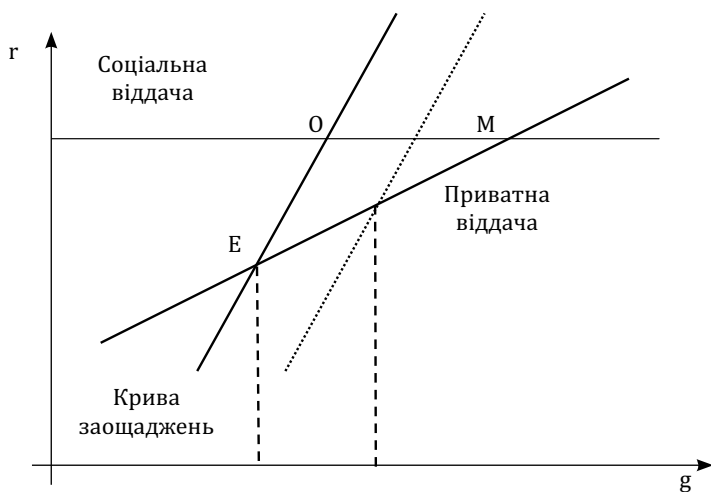


Рис. 1.2. Графічна інтерпретація державної політики стимулювання розвитку людського капіталу за рахунок стимулювання заощаджень (за [158, с. 115])

для збільшення обсягів і підвищення якості інвестицій в наукову і освітню сферу. За іншої ситуації концептуальний механізм стимулювання розвитку людського капіталу, що визначається схильністю до заощаджень чи мотивацією до інвестицій в освіту і розвиток, об'єктивно функціонує по-іншому.

Зокрема, характерними для складних умов посттрансформаційного етапу розвитку економіки є наявність системної корупції, тінізації економічних відносин, низької економічної безпеки підприємницької діяльності, непрозорості та незахищеності права власності. Ці чинники негативно позначаються на поведінці економічних агентів, які надають перевагу інвестуванню в фізичний капітал на противагу розвитку інтелектуального капіталу, а відтак потребують врахування при формуванні засобів державної політики забезпечення розвитку економіки на інноваційних засадах (рис. 1.3).

Так, за рахунок високої відсоткової ставки (характерної для країн з нестабільною економічною ситуацією) крива заощаджень зміщується вправо (крок 1), а рівноважна точка переміщується з E_1 до E_2 . Але низький рівень оплати праці зменшує можливості до інвестицій у інтелектуальний капітал, що зміщує криву приватної віддачі вниз (крок 2, рівноважна точка переміщується у E_3). Негативний вплив системних перешкод господарювання збільшує трансакційні витрати економічних агентів, що ще більше обмежує їх фінансові можливості. Як наслідок, крива приватної віддачі зміщується й надалі вниз (крок 3, рівноважна точка переміщується у E_4). Як видно з графічної інтерпретації, наслідком вказаних процесів стає істотне віддалення інноваційної активності з точки E_1 до точки E_4 .

У 50-х роках XX ст. у США почала активно розвиватися теорія постіндустріального суспільства. Спочатку це були праці Д. Рісмана, Д. Белла, але її ядро було сформовано за результатами досліджень А. Турена і А. Тоффлера. Зокрема, головними положеннями теорії були необхідність змін в соціальній структурі населення, широкого розповсюдження інтелектуальної творчої праці, якісно вищого

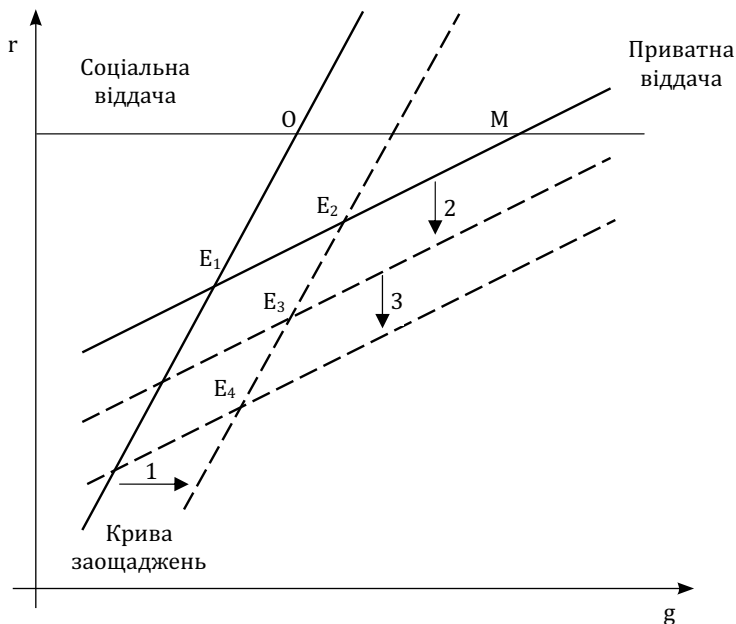


Рис. 1.3. Графічна інтерпретація впливів державної політики (щодо розвитку людського капіталу за рахунок стимулювання заощаджень і субсидування освітнього сектора) та системних чинників демоти́вації розвитку людського капіталу на посттрансформаційному етапі розвитку економіки

рівня використовуваних у виробництві інформації і наукових знань, збільшення порівняно з реальним сектором економіки частки у ВВП результатів господарювання і чисельності зайнятих у сферах послуг, науки, освіти і культури [158, с. 171].

Зауважимо, що саме А. Тоффлер у праці «Третя хвиля» остаточно утвердив не лише важливість наукового обґрунтування економіки знань, але й довів наявну в тогочасній світовій економічній системі об'єктивно існуючу віху еволюції людства, що полягає безпосередньо у переході до такої економіки (так звана третя хвиля розвитку людства. Першими були перехід від мисливства до аграрної цивілізації та від аграрного до індустріального суспільства).

Надалі Д. Белл у 1973 р. у праці «Постіндустріальне суспільство, що гряде» визначив такі його ознаки як формування економіки послуг, домінування науково-технічних фахівців, створення теоретичних наукових знань задля нововведень і якісних політико-економічних суспільних зрушень, розробка нової інтелектуальної техніки і технологічне зростання [22, с. 20]. Важливо зауважити, що зв'язок між інвестиціями в інтелектуалізацію та економічним зростанням апріорі не може бути прямим, а також піддається впливу значної кількості внутрішніх і зовнішніх чинників. Причому важливе місце тут відведемо чиннику практичної доцільності та в подальшому апробації отриманих теоретичних знань, адже за умови націленості на суто теоретичні результати наукових досліджень знання «відриваються» від реальної економіки та не забезпечують її розвитку.

У 80-ті роки ХХ ст. ряд вчених (П. Ромер, Г. Гроссман, Е. Хелпман) започаткували нові теорії ендогенного зростання, за якими технічний прогрес розглядався саме як ендогенний чинник, залежний від ефективності економічної політики держави, зокрема, у сферах охорони і захисту інтелектуальної власності, стимулюючого оподаткування інноваційної діяльності, захисту права приватної власності, фіскальної та грошової підтримки. У моделях П. Ромера акумулювання знань виступає рушійною силою зростання економіки у довгостроковій перспективі через нагромадження людського капіталу шляхом освіти і професійної підготовки [60, с. 102–137]. Та більше того, науковець у своїх дослідженнях робить висновок, що головними стимулами заохочення економічних агентів до створення нових знань є забезпечення їх збереження у таємниці; створення ефективних законів щодо розвитку, охорони та захисту інтелектуальної власності; стимулювання інвестицій у дослідження, а не у фізичний капітал; субсидування процесу нагромадження сукупного людського капіталу держави.

За Г. Гроссманом та Е. Хелпманом головним стимулюючим чинником створення і впровадження технічних нововведень виступає

прибуток промислових підприємств. Відтак істотними засобами державного впливу на розвиток інтелектуалізації економіки є інституціональні, правові та економічні умови [34, с. 27].

На початку 1990-х років у зв'язку зі стрімким розвитком нових технологій (інформаційних, комунікаційних, цифрових, появи високоефективних матеріалів, штучного інтелекту, віртуального маркетингу) утвердилося й переконання об'єктивної важливості місця та значення процесів інтелектуалізації економіки і її модернізації та розвитку, а наукові пошуки у цій сфері почали зміщатися в бік удосконалення інструментів і засобів державної політики захисту її результатів. Серед таких значного поширення набули торговельні заходи щодо захисту прав інтелектуальної власності за кордоном, які у 1994 р. інституціалізувалися в Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [78, с. 215], де, крім іншого, було визначено інституційні механізми, напрями та заходи держави у сфері прав інтелектуальної власності. Але теоретично удосконалювалися й інші інструменти охорони результатів інтелектуальної творчої діяльності. Вплив патентування на розвиток економічних агентів та зростання національної економіки досліджувався у працях В. Нордхауса, Д. Лернера, Г. Шредера, К. Котовіца, М. Машкіна, Дж. Гілберта, А. Шапіто та ін. Так, відомими є моделі залежності обсягів інвестування у наукові розробки від рівня розвиненості системи патентування В. Нордхауса [172, с. 36], взаємозалежності (*U*-крива) рівня захищеності патенту та інновацій Д. Лернера (де доводилося, що чим вищим є рівень захисту, тим кращою схильність до розробки інновацій та навпаки – надмірний захист призводить до протилежного впливу на інноваційну активність) [167, с. 96].

Сьогодні у державах з розвиненою ринковою економікою вже закінчено так звану четверту технологічну революцію інтелектуалізації виробництва та формується нове постіндустріальне суспільство [152, с. 26–30], де розвиток інтелектуального капіталу забезпечують зростання професійно-кваліфікаційного рівня і кадрового забезпечення, що приносить успіх економічним агентам,

за рахунок чого відбуваються інноваційні зміни та посилюється конкурентоспроможність національної економіки. Їй надалі здійснюється перехід від економіки капіталу до економіки знань, що є джерелом продуктивності, інновацій, конкурентоспроможності.

Теоретичний дискус у сфері інтелекту і людського капіталу як чинників економічного зростання варто узагальнити такими аспектами: зростання національної економіки є неможливим без приросту людського капіталу, що залежить від прогресивних змін у науці і вищій освіті, а їх стимулює збільшення людського інтелекту; економічне зростання супроводжує й суспільний розвиток, але його основою теж є створення і поширення нових знань [50, с. 18–19]. Зазначимо, що результатом аналізу еволюції теоретичного розвитку та природи процесу інтелектуалізації економіки може стати виокремлення її економічної та соціальної ролей (табл. 1.1). Втім, важливо визначитися й сучасним сутнісним трактуванням категорії інтелектуалізації економіки. Це процес формування в суспільстві знань і вмінь їх застосування, що, як правило, забезпечує економічне зростання і структурні зміни, збільшення частки сфер нематеріального виробництва, інтелектуальної праці, інформаційних та наукових технологій, продуктивності праці [50, с. 21]. Але, очевидно, що за такого тлумачення до інтелектуалізації економіки не відноситься створення і комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності, які не забезпечують зростання економіки або позитивних структурних змін. Але це може сприяти, наприклад, розвитку безпосередньо інтелектуальної сфери. Відтак науковець скоріше не відокремив у запропонованому визначенні авторського підходу до суті аналізованої категорії від сутності поняття ефективності інтелектуалізації економіки.

Аналізовану категорію визначають як знаннєву економіку, в якій найбільш важливим чинником є процеси накопичення та використання знань – найважливішого активу, що разом із працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує економічне зростання і конкурентоспроможність національної економіки, а

Таблиця 1.1

**Економічна та соціальна роль
розвитку інтелектуалізації економіки**

Економічний аспект	Соціальний аспект
<ul style="list-style-type: none"> • активізація інноваційної діяльності та посилення конкурентоспроможності економіки; • зростання величини активів та капіталізації національної економіки; • забезпечення структурної модернізації базових видів економічної діяльності; • диверсифікація діяльності та розширення структури ВВП; • розвиток техніко-технологічної бази економічних агентів реального сектора, зниження витратомісткості, підвищення продуктивності праці та економічної ефективності господарювання; • детінізація економіки та покращення можливостей захисту внутрішнього ринку і національного товаровиробника, розвиток добросовісної конкуренції; • збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів; • покращення міжгалузевих та міжсекторальних коопераційних зв'язків 	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток людського та соціального капіталу, суспільної творчості; • зростання наукового і освітнього потенціалу суспільства; • сприяння більш раціональному розподілу благ і послуг та доходів населення, вирівнювання соціальних диспропорцій; • посилення національної самобутності та ідентичності; • підвищення якості життя; • розширення соціальних можливостей держави; • розвиток споживчого ринку і покращення якості товарів та послуг; • збільшення місткості внутрішнього ринку; • зменшення «навантаження» на фізичний капітал та, як наслідок, збереження природних і сировинних ресурсів, збереження природного екологічного середовища

результуючою ознакою ефективності економіки знань науковець визначає рівень інтелектуального потенціалу суспільства [29, с. 54].

Проте, якщо припустити ситуацію, за якої нагромадження знань відбувається, але повільнішими темпами, аніж збільшення фізичного капіталу, тоді частка інтелектуального капіталу в економіці

буде зменшуватися і, мабуть, не коректно буде стверджувати про її інтелектуалізацію (скоріше мова йтиме про деінтелектуалізацію економіки). Отже, має місце висновок про те, що процес інтелектуалізації доцільно характеризувати більшою мірою відносними (структури, рівня, динаміки), а не абсолютними показниками.

До того ж, рівень інтелектуального потенціалу дійсно характеризує обсяг накопичених наукових знань, затребуваних системою національного господарства, але інтелектуальний потенціал характеризує здатність населення і влади до створення інтелектуального капіталу (через збільшення кваліфікації і покращення професійної підготовки населення, розвитку його творчих навичок включно з теоретичним мисленням). Втім, здатність ще не є результатом, а відтак є підстави стверджувати, що інтелектуалізація економіки є процесом, що «опирається (залежить) на минуле» (інтелектуальний потенціал), але й характеризується ефективністю його використання і створенням передумов «сьогодні» до подальшого розвитку інтелектуальної сфери (ефективного використання інтелектуального капіталу). Підтвердженням цього можуть виступати й окремі результати моделювання розвитку знань (*P3*):

$$P3 = IP \times P_{HI} \times I_H, \quad (1.5)$$

де *IP* – інтелектуальний потенціал; *P_{HI}* – рівень розвитку наукової інфраструктури; *I_H* – обсяги інвестицій в науку [50, с. 26].

Зауважимо, що усталеним на сьогодні у міжнародній практиці є підхід до трактування категорії інтелектуальної економіки як галузі науки, що вивчає теоретичні і прикладні проблеми взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з інтелектуальним капіталом, засобами його формування і ефективного використання, ринком інтелектуальних продуктів, формами та методами комерціалізації і інноваційної діяльності, а також з проблемами удосконалення методів оцінки вартості результатів інтелектуальної творчої діяльності, ціноутворення, фінансово-

комерційних відносин, аналізу, аудиту та обліку з врахуванням вимог міжнародних стандартів.

Підсумовуючи наведені вище підходи до обґрунтування етимології дефініції «інтелектуалізація економіки», вважаємо за доцільне надати їй таке трактування. Це процес структурних змін в економіці щодо формування і реалізації інтелектуального потенціалу суспільства, збільшення частки інтелектуального капіталу та результатів інтелектуальної творчої діяльності на всіх рівнях економічних відносин, у функціональних сферах, компонентах внутрішньої структури, елементах та складових відтворення і розвитку національного господарства.

Під рівнями економічних відносин розуміємо активізацію інтелектуальної творчої діяльності громадян, домашніх господарств, суб'єктів підприємництва, у секторах, галузях та видах економічної діяльності, в інфраструктурних одиницях, на субрегіональному, регіональному та загальнодержавному рівнях.

Аспект функціональних напрямів інтелектуалізації економіки стосується створення і використання об'єктів інтелектуальної власності у фінансовій, інвестиційній, соціальній, демографічній, зовнішньоекономічній, продовольчій, науково-технічній, виробничій, екологічній та інших сферах.

Відносно компонент внутрішньої структури розвитку, то інтелектуалізація економіки характеризується посиленням її економічної незалежності через удосконалення техніко-технологічної бази і зниження ресурсо- та енергомісткості, зниження сировинної і ресурсної залежності; підвищенням економічної ефективності в секторах і видах економічної діяльності; створенням умов для збільшення частки в структурі активів нематеріальних активів та розширеного відтворення ресурсного забезпечення національного господарства.

До елементів та складових механізму розвитку економіки віднесемо забезпечення відтворювальної функції через інноваційну активність, посилення мотивації до розроблення і впровадження

у практику наукових знань, реалізацію функції економічної безпеки держави на основі комерціалізації інтелектуальної власності, виконання адаптаційної ролі інтеграції економіки у глобальну та мегарегіональні економічні відносини, ефективнішу участь у міжнародному поділі праці, забезпечення розвитку економіки на інноваційно-інвестиційних засадах, розвиток і використання виробничого потенціалу, наповнення споживчого ринку якісними вітчизняними товарами (послугами), забезпечення цінової стабільності внутрішнього ринку.

Отже, теоретико-прикладне значення інтелектуалізації економіки, крім головного завдання – сприяння економічному зростанню, може полягати й у створенні підстав для типологізації її функцій у активізації соціально-економічного розвитку.

Забезпечення сприятливих передумов розвитку інтелектуалізації економіки є важливим завданням державної політики, спрямованої на структурно збалансований розвиток економіки та узгодження інтересів економічних суб'єктів різних рівнів системної ієрархії управління. Відповідно до визначених нами напрямів структурних змін щодо інтелектуалізації економіки її інституційно-системна модель (*ISMM*) набуває вигляду:

$$ISMM = F \left\{ \begin{array}{l} LIA \uparrow (HIA \uparrow; EIA \uparrow; SIA \uparrow; BIA \uparrow; IIA \uparrow; RIA \uparrow; SLIA \uparrow) \\ FS \uparrow (F \uparrow; INV \uparrow; SOC \uparrow; DEM \uparrow; EX \uparrow; PR \uparrow; IN \uparrow; Q \uparrow; EN \uparrow) \\ IS \uparrow (TTB \uparrow; RD \downarrow; EE \uparrow; NAQ \uparrow) \\ MR \uparrow (MOT \uparrow; SEC \uparrow; ADAP \downarrow; DOM \uparrow) \end{array} \right\}, \quad (1.6)$$

де *LIA* – міра активізації інтелектуальної творчої діяльності громадян та домашніх господарств (*HIA*), суб'єктів підприємництва (*EIA*), у секторах (*SIA*), галузях та видах економічної діяльності (*BIA*), в інфраструктурних одиницях (*IIA*), на регіональному (*RIA*) та загальнодержавному рівнях (*SLIA*); *FS* – рівень інтелектуалізації фінансової (*F*), інвестиційної (*INV*), соціальної (*SOC*), демографічної (*DEM*), зовнішньоекономічної

(*EX*), продовольчої (*PR*), науково-технічної (*IN*), виробничої (*Q*), екологічної (*EN*) функціональних сфер економіки;
IS – забезпеченість компонент внутрішньої структури розвитку економіки за рахунок її інтелектуалізації – рівень розвитку та сучасності техніко-технологічної бази (*TTB*), ресурсо- та енергомісткості, сировинної і ресурсної залежності (*RD*); стан економічної ефективності в секторах і видах економічної діяльності (*EE*); частка в структурі активів нематеріальних активів (*NAQ*);
MR – раціональність елементів та складових механізму відтворення національної економіки за рахунок інноваційної активності, посилення мотивації до розроблення і впровадження у практику наукових знань (*MOT*), реалізації функції економічної безпеки держави на основі комерціалізації інтелектуальної власності (*SEC*), виконання адаптаційної ролі інтеграції економіки у глобальну та мегарегіональні економічні системи (*ADAP*), наповнення споживчого ринку якісними сучасними вітчизняними товарами і послугами (*DOM*).

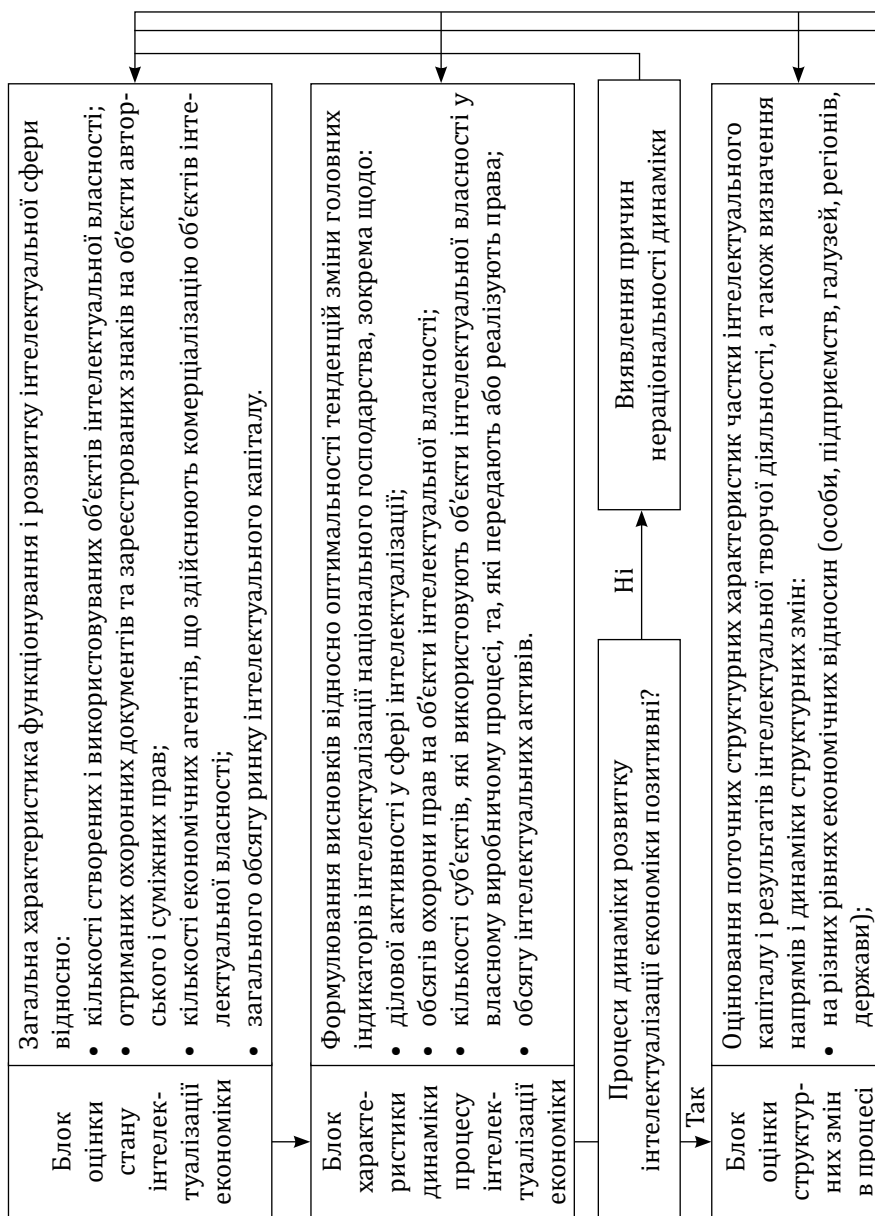
Методологічною основою підходу є системність державної політики інтелектуалізації економіки і розгляд її як функції структурних складників та напрямів зміни визначальних параметрів в їх межах. Створення умов для інтелектуалізації економіки є важливим завданням державної політики, що потребує вивчення складових цієї проблеми, як економічна, фінансова, демографічна, ресурсна, соціальна.

1.2. Теоретичні засади оцінювання рівня та ефективності розвитку інтелектуалізації національного господарства

Результати теоретичного узагальнення підходів до моделювання економічного зростання дають підстави декомпонувати його чинники за напрямками: земля, праця, фізичний та людський капітал, підприємницькі здібності. Очевидно, що ці та деякі інші чинники виступають стимуляторами відносно збільшення обсягів ВВП, а відтак їх обсяги є попередньою характеристикою ефективності державної політики в аналізованій сфері.

Важливою природною ознакою інтелектуального капіталу є його невіддільність від особи (працівника) – власника і носія цього капіталу. Звідси висновок про залежність ефективності розвитку інтелектуалізації економіки від раціональності і паритетності вибудовування його умов на всіх етапах технологічного процесу трансформації і перетворення знань у людський, соціальний капітал, інноваційні конкурентні переваги економічних агентів та економіки в цілому.

Інтелектуалізація економіки є складною системною категорією. Це зумовлено, по-перше, потребою у її характеристиці на різних рівнях управління – особи, підприємства, секторально-галузевому, регіональному та загальнодержавному; по-друге, необхідністю моніторингу і діагностики не лише в статичі, але й у динаміці, в структурному аспекті; по-третє, доцільністю визначення міри ефективності використання не настільки використовуваного капіталу, як реалізації інтелектуального потенціалу; по-четверте, необхідністю надання висновку щодо ефективності державної політики в аналізованій сфері; по-п'яте, формуванні висновку щодо ролі інтелектуалізації в процесі розвитку національної економіки. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне визначити концептуальну схему алгоритму оцінки рівня та ефективності розвитку інтелектуалізації економіки (рис. 1.4).



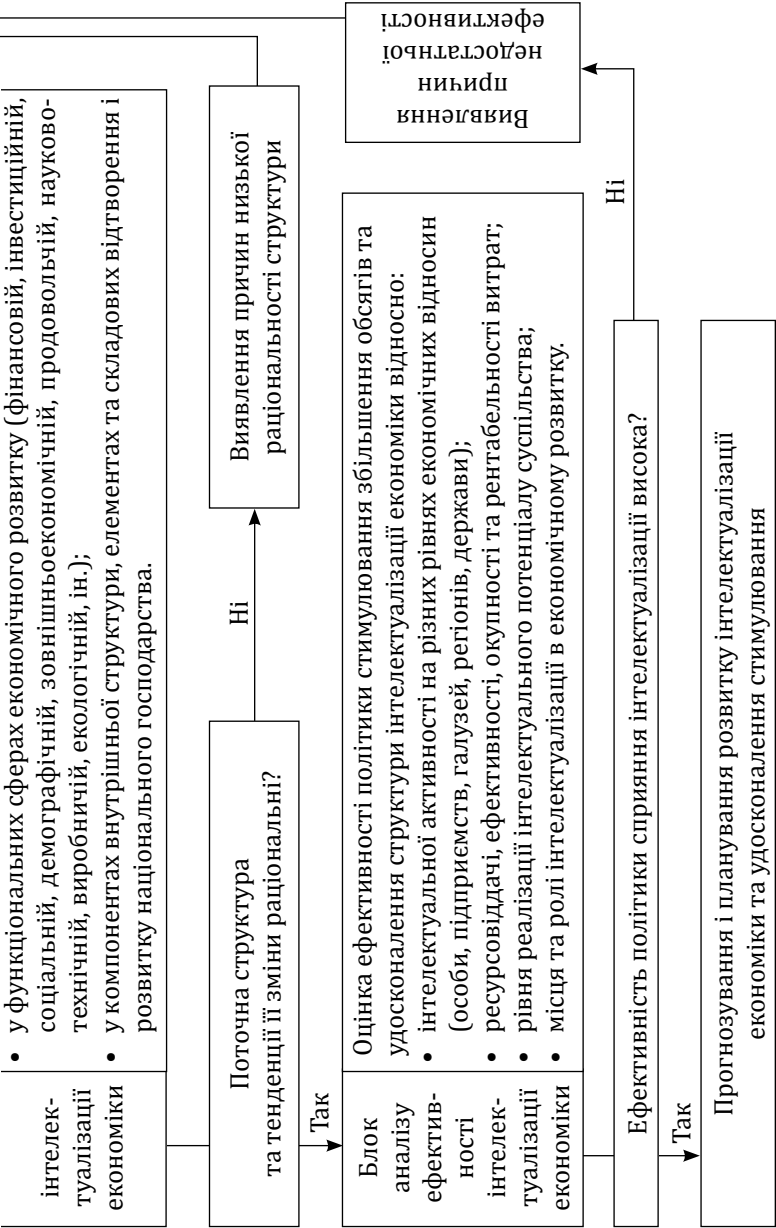


Рис. 1.4. Концептуальна послідовність оцінки рівня та ефективності розвитку інтелектуалізації економіки

Втім, для окреслення методичних рекомендацій з підбору сукупності оціночних коефіцієнтів і показників, а також підходів до їх розрахунку доцільно повернутися до теоретичних основ оцінювання розвитку інтелектуального капіталу як одного з домінантних чинників зростання та державної політики щодо його регулювання і стимулювання.

Оцінка обсягів і ефективності використання людського капіталу у теорії споживчої діяльності (в подальшому розділена на дві течії (теорії) – інвестування в людину (капіталізації доходів, віддачі на витрати при підготовці працівника) та виробництва капіталу як вартості заробітків на певний момент часу)) була вперше розвинута неокласиками. Л. Дублін та А. Лотка обґрунтували модель грошової вартості особи (V_a):

$$V_a = \frac{P_o}{P_a} \left[\sum_{x=a}^{\infty} V^{x-a} P_x (Y_x \times E_x - C_x) \right], \quad (1.7)$$

де V^{x-a} – вартість однієї грошової одиниці витрат через $x-a$ років;
 P_x – коефіцієнт ймовірності того, що особа доживе до віку x ;
 Y_x – річний дохід працівника з часу x до $x+1$; E_x – частка зайнятих з часу x до $x+1$; C_x – споживчі витрати особи з часу x до $x+1$ [82, с. 27]. Звідси вартість людського капіталу (так звана виробнича вартість особи (C_a)) у спрощеному вигляді може бути представлено так:

$$C_a = V_a - \frac{1}{P_a \times V^a} \times V_0. \quad (1.8)$$

У праці [90, с. 42–52] аргументовано доводиться важливість покладення в основу оцінювання ефективності регулювання процесу інтелектуалізації економіки інвестиції в розвиток людського капіталу.

Вважаємо, що об'єктами інвестування працівника (носія людського капіталу) є, насамперед, навчальний заклад, підприємство (макрорівень), працедавець та національна економіка загалом.

Науковець пропонує в якості критерію прибутковості освіти закладати внутрішню норму віддачі від інвестування. Якщо її значення більше за індивідуальну ставку дисконтування або норму доходності на інвестиції у інших видах діяльності, то інвестиції є вигідними для індивідуума. Очевидно, що ці підходи можуть бути перенесеними й на макрорівень управління задля оцінювання ефективності не лише приватних, але сумарно індивідуальних та державних інвестицій в інтелектуальний капітал.

Проте слід зазначити, що теоретичне моделювання вартості людського капіталу слугує лише базисом, деякою фундаментальною основою його оцінювання, адже доцільно враховувати факт того, що вже при народженні у дві різні людини «закладено» різну величину особистих здібностей і можливостей, що закономірно коригуватиме й обсяги віддачі вкладеного в інтелектуальний потенціал капіталу. Аналогічно й щодо правильного обрання індивідуумом напряму фахової підготовки та професійного розвитку, впливу чинників зовнішнього середовища (зокрема, дестимулюючих), якості отримуваних (не залежно від вартості) знань тощо.

Проблеми ефективності використання інтелектуального, кадрового та трудового потенціалу мікрорівня актуальні й на сучасному етапі розвитку вітчизняних наукових досліджень. Так, у праці І. Демко запропоновано трирівневу (складається з ресурсного, витратного та результатного підходів) послідовність аналізу використання трудового потенціалу підприємства, що завершується розрахунком інтегрального показника:

$$I = a_1 \times Ip + a_2 \times Iv + a_3 \times I_{рез} , \quad (1.9)$$

де Ip – коефіцієнт ефективності використання трудового потенціалу за ресурсним підходом (запропоновано визначати відношенням продуктивності праці різних вікових категорій персоналу суб'єкта господарювання до середнього виробітку); Iv – коефіцієнт ефективності використання трудового

потенціалу за витратним підходом (у вигляді ресурсовіддачі витрат на оплату праці); $I_{рез}$ – коефіцієнт ефективності використання трудового потенціалу за результатним підходом (визначається динамічними характеристиками товарообороту, прибутку та чистого прибутку у розрахунку на одного працівника); a_1, a_2, a_3 – ваги важливості, визначені експертно.

Втім, охарактеризований підхід більше спрямований на оцінювання ефективності праці та лише опосередковано враховує використання безпосередньо інтелектуального капіталу. Хоча й заслуговують на увагу виокремлені науковцем якісні індикатори потенціалу працівника: професійно-кваліфікаційні, психофізіологічні, творчі (інноваційні), рівень інтелектуального розвитку, ініціативність, особисті вміння, трудова активність, рівень організації праці та її продуктивності [48, с. 6–10].

Оцінку обсягів та ефективності інтелектуалізації працівника пропонується здійснювати за напрямками:

- 1) розвиток персоналу (коефіцієнти: самонавчання, частки зайнятих інтелектуальною працею, вищої освіти, витрат на розвиток персоналу, підвищення кваліфікації);
- 2) інноваційне забезпечення праці (показники рівня та динаміки наукомісткості продукції, витрат на інновації та інноваційних товарів);
- 3) розвиток матеріально-технічної бази підприємства (частки: працівників, що використовують інформаційні ресурси, впроваджують нові технології, забезпеченості персоналу засобами комунікації);
- 4) інформаційне забезпечення (динаміка кількості працівників, що використовують інформаційні ресурси) [58, с. 10–11].

Слугуючи істотним доповненням наявних в економічній літературі інструментів оцінювання інтелектуалізації на мікрорівні, все ж зауважимо, що окремі індикатори потребують обґрунтування методики формування їх інформаційного забезпечення та розрахунку.

В. Порохня та В. Лось у праці «Моделювання впливу інтелектуального капіталу на інноваційний розвиток підприємства» при визначенні методу його оцінювання виокремлюють людський (НС), організаційний (ОС) та споживчий капітали (SC):

$$IC = HC \times W_{HC} + OC \times W_{OC} + SC \times W_{SC}, \quad (1.10)$$

де IC – оцінка обсягу сформованого інтелектуального капіталу суб'єкта господарювання; W_{HC} , W_{OC} , W_{SC} – коефіцієнти вагомості людського, організаційного та споживчого капіталу.

При цьому науковцями запропоновано плинність кадрів, стаж роботи, індекс та рівень спеціальної і загальної освіти, рівень витрат на підвищення кваліфікації і середньої заробітної плати в якості індикаторів людського капіталу. Організаційний капітал пропонується вимірювати обсягами впроваджених інновацій, забезпеченістю підприємства інформаційними технологіями, кількістю поданих заявок і патентів на винаходи, раціональністю корпоративної культури. Споживчий капітал має визначатися кількістю укладених угод, отриманих ліцензій, ринковою часткою і темпами її зростання, конкурентоспроможністю продукції [117, с. 46]. Втім, аналізований підхід скоріше слугує доповненням методики оцінювання рівня інтелектуально-кадрового забезпечення на мікрорівні.

Потрібно зазначити, що окремий пласт проблем оцінки інтелектуалізації економіки на мікрорівні висвітлено у чисельних дослідженнях проблем соціального капіталу. Так, у праці «Соціальний капітал України: теоретико-методологічні основи формування» з позицій ролі та місця накопичення і ефективного використання соціального капіталу в покращенні регіонально-системного та територіально-організаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіону доведено, що передумовами розвитку соціального капіталу є передусім якість життя та ефективність процесів його відтворення і розвитку соціальних комплексів

регіону як суспільного середовища формування людського капіталу – основи соціального капіталу [136, с. 149].

При цьому для оцінки використання людського капіталу запропоновано такі показники як:

- освітньо-кваліфікаційний рівень та професіоналізм (розподіл населення за рівнем освіти, рівень знань, майстерність, професійні навички, підприємницькі здібності, раціональність у прийнятті рішень); при цьому ефективність віддачі витрат на отримання знань визначається:

$$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{B_t}{(1+r)^t} - \sum_{t=0}^n \frac{C_t}{(1+r)^t}, \quad (1.11)$$

де NPV – чиста приведена вартість витрат на отримання знань;

B_t – отриманий дохід від знань у період t ; C_t – витрати на знання у період t ; n – кількість років інвестицій; r – ставка відсотка;

- продуктивність людського капіталу (обсяги ВВП на одну особу наявного населення, середня погодинна ставка оплати праці, коефіцієнт відношення середньої заробітної плати до мінімальної, рівень бідності населення);
- міра віддачі інвестицій в людський капітал:

$$V_a = \frac{\sum_{i=1}^n (B - C)}{(1+i)^t}, \quad (1.12)$$

де V_a – обсяг людського капіталу у віці a ; B – заробітна плата;

C – частка заробітної плати, що припадає на працю; i – відсоткова ставка; n – кількість років трудової активності індивіда;

- грошова вартість індивіда (розраховується як в моделі Л. Дубліна і А. Лотка);
- оцінка людини (C) на певний момент її життя (n):

$$C^1 = aR_0 \frac{L_0}{L_n} r^n - aR_n; \quad (1.13)$$

$$C_m^2 = xR_n \frac{LN}{L_n} p^{N-n} - aR_n, \quad (1.14)$$

де a – щорічні витрати на споживання включно з отриманням освіти; $r=(1+i)$; i – ринкова відсоткова ставка; $P=1/r$; L_n – кількість осіб у віці n ; R_n – вартість ренти особи у віці n ; x – розмір майбутнього доходу на одну особу певної професії; N – вік, за якого особа вступає в трудове життя;

- якість економічних умов відтворення людського капіталу;
- міра реалізації можливостей людського капіталу;
- рівень конкурентоспроможності людського капіталу;
- сформованість сучасних систем життєзабезпечення людського капіталу [136, с. 152–154].

Позитивною стороною сукупності охарактеризованих показників оцінювання інтелектуалізації економіки, на нашу думку, є можливість їх прикладної апробації, нормальна доступність інформаційного забезпечення, а також «вихід» за межі мікрорівня, що дозволяє імплементувати необхідні індикатори у методику оцінювання ефективності регіональної та державної політики в аналізованій сфері. Заслужовує на увагу й спроба відображення науковцями економічної та внутрішньогалузевої ефективності функціонування ланок соціального комплексу як показників ефективності використання живої праці (у вигляді регіональної продуктивності праці), основних засобів (фондовіддача основних фондів регіонального економічного комплексу) та матеріальних ресурсів поточного споживання (оборотність оборотних активів у економіці регіону).

Зауважимо, що оцінювання ефективності політики розвитку інтелектуалізації економіки може стосуватися й такого її аспекту як оптимальність формування інтелектуальної інфраструктури. При цьому можна скористатися результатами досліджень ряду науковців, які пропонують модель оцінки соціального капіталу держави:

$$CK = n \times R - nD \times R_1 + k \times \lambda - k_1 \times b + N - ND, \quad (1.15)$$

де CK – обсяг соціального капіталу держави; n – кількість громадських організацій; R – кількість осіб, об'єднаних у суспільні організації; nD – кількість громадських організацій з деструктивним капіталом; k – кількість родин з конструктивним соціальним капіталом; λ – середня чисельність осіб в родині; k_1 – кількість родин з деструктивним соціальним капіталом; b – середня чисельність осіб сімей з деструктивним соціальним капіталом; N – кількість населення, що сповідують позитивні суспільні цінності та довіру; ND – кількість населення, що сповідує деструктивні цінності та є носіями негативних ціннісних орієнтацій [94, с. 152–153]. Втім, за особливостей нашого дослідження до конструктивних відноситимуться інституції (державні, громадські, родини), функціонування яких спрямоване на збільшення інтелектуального потенціалу економіки, а до деструктивних – чинники та суб'єкти зовнішнього середовища, дія яких породжує бюрократичні перепони, створює перешкоди доступу громадян та економічних агентів до знань і можливостей їх комерціалізації, призводить до утворення та істотного збільшення обсягів і рівня трансакційних витрат в процесів інтелектуалізації на всіх рівнях системної ієрархії управління економіки.

Не вдаючись до вирішення завдання подальшого розвитку методології оцінювання обсягів та ефективності інтелектуалізації економіки, інші науковці запропонували ідентифікацію процедур такої оцінки, включивши до неї (1) моніторинг, (2) діагностику, (3) аналіз та (4) оцінку соціального капіталу як домінантної компоненти інтелектуального потенціалу [49, с. 66].

Від ефективності використання результатів інтелектуальної творчої діяльності залежить інноваційний потенціал підприємства, міра реалізації якого на поточний момент часу також слугує характеристикою обсягів та ефективності інтелектуалізації економічних

агентів. Під інноваційним потенціалом підприємства в окремих дослідженнях розуміється інтегрована сукупність матеріальних та нематеріальних активів підприємства, використовуваних для ведення його інноваційної діяльності, інтелектуальну частину якого утворюють нематеріальні активи, маркетингові, управлінсько-інфраструктурні та трудові ресурси [157, с. 35–36]. Попри певну дискусійність запропонованого визначення, у згадуваному дослідженні пропонується доволі розлогий кластер показників оцінки інноваційного потенціалу підприємства, що складається з двох груп:

- 1) оцінювання ідеї та створення інновацій (передбачено показники в поточному та за останні 5 років за напрямками: кількість і вартість проданих ліцензій; кількість і вартість придбаних ліцензій; кількість зареєстрованих в державі патентів; кількість зареєстрованих за кордоном патентів; кількість реалізованих науково-дослідних тем; кількість дослідних зразків, розроблених власними силами, але не запатентованих; кількість дослідних зразків, розроблених підрядними організаціями);
- 2) ефективність освоєння і комерціалізації інновацій (показники: рівня новизни результатів інноваційної діяльності, якості інновацій, економічних параметрів інновацій, рівня обслуговування клієнтів, величини чистого прибутку, прибутковості активів, частки ринку, лояльності клієнтів, сформованого іміджу, співпраці інноваційно активних підприємств з партнерами, рентабельності інноваційної продукції, її конкурентоспроможності, кількості (обсягів) експортованих інноваційних товарів (технологій, послуг), частки нових інноваційних товарів (послуг) у загальних обсягах ВВП) [157, с. 47–49].

Разом з тим, високий рівень системності і комплексності запропонованої сукупності індикаторів не заперечує висновку про доцільність їх доповнення характеристиками ефективності інте-

лектуалізації економіки на галузевому, секторальному, регіональному та центральному рівнях управління. Особливо важливими видаються результати моніторингу обсягів витрат, інтелектуальної активності та діагностики їх результативності.

Зокрема, зроблено спробу удосконалити методику вимірювання результатів поєднання людського та фізичного капіталу в різних часових періодах, результатом чого натомість стало обґрунтування висновків щодо необхідності застосування різних інструментів та методів для оцінювання ефективності використання інтелектуального капіталу за різних систем господарювання, зокрема, в низько капіталізованих економічних системах [53, с. 186–216]. Попри відсутність конкретних моделей, адекватних для проведення відповідної оцінки, все ж розділяємо об'єктивне існування таких особливостей і вважаємо, що їх варто враховувати в якості зовнішніх чинників впливу на обсяги формування і рівень реалізації інтелектуального потенціалу суспільства та економіки зокрема.

Як зазначає В. Гесць, до переліку складових, які характеризують інтелектуальний рівень суспільства, відносяться ресурси знань (матеріалізовані в основному капіталі, які визначають матеріальну культуру виробництва та рівень і культуру споживання вироблених товарів (послуг)). Складовими ресурсів знань є рівень культури і духовності населення, що може бути задіяним у створенні і практичній апробації сучасних технологій [51, с. 45]. Очевидно, що ці аспекти також можуть бути врахованими, зокрема, при оцінюванні передумов формування і збільшення обсягів інтелектуального капіталу національної економіки.

Окрім спроби обґрунтування методології оцінювання обсягів та ефективності процесу інтелектуалізації економіки запропоновані вітчизняними науковцями при дослідженні системних проблем економічної безпеки держави. Взаємообумовленість безпеки та життєздатності держави як соціально-економічної системи, а відтак – важливість цих питань підсилює актуальність узагальнення методичних підходів оцінювання інтелектуалізації економіки.

При цьому ряд науковців визначають такий перелік основних індикаторів ефективності державної політики у сфері інтелектуалізації економіки як рівень та структура фінансування НДДКР, їх галузева та секторальна структура; науковість діяльності підприємницького сектора; кількість поданих та зареєстрованих патентних заявок в розрахунку на одиницю населення; коефіцієнт розповсюдження; рівень віддачі та винагороди за використання об'єктів інтелектуальної власності; міра технологічної залежності та самозабезпеченості країни; рівень високотехнологічного експорту; коефіцієнт покриття імпорту експортом в торгівлі високотехнологічними товарами; рівень залежності економіки від зовнішніх ринків нематеріальних активів; стан інноваційної активності економічних агентів [128, с. 9].

Причому особливою перевагою досліджень саме у сфері безпеки держави на противагу її ефективності є обґрунтування не лише складу індикаторів, але й їх граничних (так званих порогових) значень, при перевищенні фактичних показників яких сигналізується про незадоволеність параметрів економічної безпеки держави. Відтак використання цих значень дозволяє робити висновки про міру ефективності державної політики в аналізованій сфері (як рівень відхилення фактичних показників від критичних).

Вважаємо, що достатнім потенціалом апробованості в аналізованій сфері характеризуються й результати досліджень у сфері макроекономіки та державного регулювання економіки, зокрема, які стосуються встановлення методичних підходів до оцінювання ефективності державної політики. Пропонується, зокрема, включати до системи оцінювальних ефективність державного регулювання ринку показники за підсистемами:

- 1) загальна ринкова ситуація (фактичні та потенційні обсяги ринку, кількість учасників ринку та укладених угод, особливості кон'юнктури і підприємницького ризику);
- 2) рівень цін (обсяги та структура витрат, регіональні і видові особливості ціноутворення);

- 3) стан та рух товарної маси (обсяги господарської діяльності учасників ринку, потоварна структура доходу та ці показники у розрахунку на одиницю населення);
- 4) рівень розвитку ринкової інфраструктури (кількість посередників, матеріально-технічна база ринку, чисельність зайнятих, обсяги інвестицій);
- 5) соціально-економічний ефект та ефективність (обсяги і частка доданої вартості, частки основних показників розвитку галузі у загальних макроекономічних показниках, баланси попиту і ресурсів) [123, с. 79].

Втім, вказаний перелік показників скоріше характеризує обсяги ринку, тенденції його розвитку та їх раціональність.

Пропонується також такі напрями для дослідження ефективності державної політики як:

- 1) обсяги і динаміка ринку включно з порівнянням темпів зростання з національною економікою загалом;
- 2) міра соціально-економічної результативності (додаючи до усталених показників ефективності розвитку галузі динаміку доданої вартості та т. зв. податкомісткість обороту);
- 3) міра збалансованості ринку (показники ділової активності, співвідношення попиту та пропозиції);
- 4) якість структури ринку (раціональність структурних зрушень за обсягами діяльності суб'єктів ринку, його товарної структури);
- 5) рівень забезпеченості інфраструктурою включно з часткою тіньового сектора, розвиненістю інституцій охорони права приватної власності;
- 6) рівень монополізації та конкуренції на ринку (що також вважаємо дуже важливим аспектом ефективності державної політики у всіх сферах та напрямках економічної діяльності);
- 7) міра ділової активності суб'єктів ринку (обсяги інвестицій, курс акцій, динаміка інституціональних та реструктуризаційних змін) [137, с. 38–40].

Позитивно, що попри часткові, науковець пропонує й методичний підхід до розрахунку узагальнюючого показника ефективності державної політики (Ke) як відношення різниці між платоспроможним попитом (D_t) і наявною пропозицією товарів (послуг) (Π_t) до суми таких показників, як приріст запасів нереалізованих товарів (послуг) (ΔZ_t^e), приріст запасів понаднормових товарів (послуг) (ΔZ_t^m), сума уцінок (U_t), сума сплачених штрафів (F_t), помноженого на оборотність оборотних активів (V_t) [137, с. 41]:

$$Ke = \frac{D_t - \Pi_t}{(\Delta Z_t^e + \Delta Z_t^m + U_t) + F_t} \times V_t \quad (1.16)$$

При цьому, розвиваючи методологічний базис оцінювання ефективності державної політики, визначаються найбільш доцільні методи оцінювання, до яких відносить статистичні (групувань, структурних зрушень, трендові, коефіцієнти еластичності, співвідношення), нормативні, експертні, економіко-математичного та імітаційного моделювання, балансові [137, с. 38–40]. Об'єктивно, що у сфері інтелектуалізації економіки у вказану методику варто внести деякі уточнення, але вважаємо, що принципова позиція полягає у визначенні часткових чи інтегральних показників ефективності державної політики як відношення позитивного економічного (або й соціального) ефекту до понесених витрат, а також втрат (внаслідок реалізації загроз), які відбулися в процесі розвитку інтелектуалізації національного господарства. Причому як в чисельнику, так і в знаменнику необхідно враховувати не лише витрати чи здобутки держави, але й всіх учасників інтелектуального ринку та суб'єктів його інфраструктури.

Попри те, комплексність і системність аналізу не відкидає потреби урахування показників (1) обсягів; (2) динаміки; (3) структури (чи рівня); (4) ефективності. Зокрема, у сфері розвитку інтелектуалізації економіки до першої групи можуть відноситися показники потенційних та фактичних (у т. ч. тіньового сектора) обсягів ринку об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі в

розрахунку на одного суб'єкта ринку, на одну гривню інвестованого в галузь капіталу, на одну особу наявного населення, кількість зайнятих в аналізованій сфері, обсяги податкових поступлень від господарської діяльності учасників ринку.

До другої групи показників віднесемо зміни найбільш важливих індикаторів ефективності державної політики розвитку інтелектуалізації національного господарства. Важливим мірилом ефективності заходів, спрямованих на розвиток інтелектуалізації може слугувати також кількість підприємств (організацій), що створюють та комерціалізують об'єкти інтелектуальної власності, які віднесені до переліку стратегічно важливих для регіону чи держави загалом.

До показників структури або рівня, на нашу думку, потрібно включати структурні характеристики розвитку інтелектуалізації національного господарства, зокрема, за формами господарювання і власності, групами і видами об'єктів інтелектуальної власності, джерелами фінансування активів, територіальною концентрацією, часткою підприємств, що впроваджують нові технології, мірою монополізації та тінізації аналізованої сфери.

Четверту групу показників доцільно сформувати з таких критеріїв ефективності як обсяги доходу в розрахунку на одного найманого працівника та на одну гривню власного капіталу; середні умовні коефіцієнти рентабельності власного капіталу та активів, доходності інвестицій, обсягів капіталізації інтелектуальної сфери, коефіцієнти реалізації економічного потенціалу та міри конкурентоспроможності галузі, середній рівень оплати праці, відношення позитивного економічного ефекту (збільшення обсягів господарської діяльності, приріст доданої вартості, витрат на оплату праці, податкових платежів) до загальних витрат суб'єктів системи регулювання процесу інтелектуалізації економіки.

Виходячи з вищенаведеного, зазначимо, що кількісний аспект аналізу ефективності регулювання розвитку процесу інтелектуалізації економіки стосується збільшення обсягів (загалом та в

розрахунку на одного економічного суб'єкта) створення і комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, кількості створених робочих місць та рівня оплати праці, розмірів податкових відрахувань до бюджетів усіх рівнів, показників ефективності фінансово-господарської діяльності та конкурентоспроможності на всіх рівнях економічних відносин у сфері інтелектуальної власності. Відтак ефективність політики формування економіки знань може вимірюватися коефіцієнтом ефективності як співвідношення податкових надходжень від підприємств, що здійснюють діяльність у сфері інтелектуальної власності, і виплаченої ними заробітної плати до видатків держави та інших суб'єктів на заходи, спрямовані на розвиток інтелектуальної сфери та її інфраструктури:

$$K_E = \frac{P_{IB} \times PK_1 + B_{\text{ФОП}} \times PK_2 + E_{IH}}{B_D + B_{IH} + B_C}, \quad (1.17)$$

де K_E – коефіцієнт ефективності державної політики стимулювання розвитку інтелектуалізації економіки; P_{IB} – обсяги валового доходу суб'єктів ринку інтелектуальної власності, грн; $B_{\text{ФОП}}$ – обсяги виплаченої заробітної плати суб'єктами ринку інтелектуальної власності, грн; PK_1 та PK_2 – відповідно податкові коефіцієнти середнього розміру надходжень від оподаткування доходу та нарахувань на оплату праці суб'єктів ринку інтелектуальної власності; E_{IH} – оцінений експертно інший позитивний ефект впливу інтелектуалізації на розвиток національного господарства, грн; B_D і B_{IH} – відповідно видатки держави та інших суб'єктів на розвиток інтелектуальної сфери та її інфраструктури, грн; B_C – втрати суб'єктів ринку інтелектуальної власності внаслідок недостатнього інституційного забезпечення та захисту права власності, інших системних загроз у сферах комерціалізації, охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності.

Динамічно ефективність політики сприяння розвитку інтелектуалізації економіки (K_{E2}) може виражатися відношенням темпів

зростання обсягу ринку інтелектуальної власності (I_p) до темпів зростання видатків держави і інших економічних суб'єктів на розвиток інтелектуальної сфери та її інфраструктури (I_B):

$$K_{E2} = \frac{I_p}{I_B}, \quad (1.18)$$

Ефективність державної політики регулювання процесів розвитку інтелектуалізації економіки може проявлятися й співвідношеннями інших параметрів розвитку цієї сфери відносно головних макроекономічних характеристик (ВНП, національний дохід, загальні поступлення до бюджетів усіх рівнів, обсяги внутрішнього ринку тощо) як в статичі, так і в динаміці.

Щодо процедурної складової системного оцінювання ефективності політики в аналізованій сфері, то вона може здійснюватися згідно послідовності:

- 1) визначення цілей оцінювання;
- 2) встановлення переліку параметрів, які підлягають оцінюванню;
- 3) збір та формування бази даних;
- 4) проведення оцінювання з врахуванням початкових умов, бази порівняння та методів оцінювання;
- 5) формування висновків та відповідних управлінських заходів.

Запропонований перелік характеристик ефективності регулювання може й потребує доповнення роллю інтелектуалізації економічних відносин у розвитку території, галузі або економіки (збільшення кількості робочих місць, середньої заробітної плати, обсягів податкових надходжень до бюджетів), посилення між-регіональної та міжгалузевої кооперації, покращення господарських зв'язків, задоволення інтересів суб'єктів макро-, мезо- та мікрорівня.

1.3. Концептуальні основи системи державного регулювання розвитку процесу інтелектуалізації економіки

Відомо, що для реалізації завдань у тій чи іншій сфері органами державного управління використовується сукупність заходів та засобів в межах адміністративних або економічних методів управління. Адміністративні стосуються запровадження прямих заборон, примусу, квотування, ліцензування, тобто прямого державного втручання у діяльність економічних суб'єктів; економічні націлені на зміну відповідних характеристик, але не шляхом примусу чи заборони, а через створення відповідного економіко-правового середовища, запровадження стимулів та посилення мотивації до необхідної поведінки економічних суб'єктів у ринковому середовищі.

У демократичних суспільствах превалює переконання про необхідність обмеження державного втручання (як прямого, так і опосередкованого) в розвиток ринкових процесів та максимального дотримання принципу ринкового саморегулювання. Разом з тим, органами державного управління дуже чітко відстежуються поточний стан та тенденції зміни інтересів економічних суб'єктів та різних суспільних груп. Це важливо саме для низькорентабельних, втім, важливих для національної економіки сфер і видів економічної діяльності. Безпосередньо конфлікт інтересів або їх нераціональність призводить до започаткування розвитку тих деструктивних тенденцій, що руйнують системоутворюючі характеристики ефективного ринкового саморегулювання. Для прикладу, переслідуючи цілі фізичної капіталізації та простого відтворення матеріально-технічної бази, економічні суб'єкти часто інвестують кошти в придбання застарілих, а не прогресивних технологій. Як наслідок, створювані товари є конкурентоспроможними лише в короткостроковій перспективі, що посилює відсталість технологій та не сприяє зміцненню конкурентоспроможності національ-

ної економіки. Більше того, економічне зростання, базоване на низькотехнологічних «старопромислових» видах економічної діяльності, рано чи пізно, але все ж призводить до послаблення позицій динамічної конкурентоспроможності економіки в глобальній конкуренції і посилення загроз економічній безпеці держави. Інерційність розвитку людського капіталу, непрогнозованість довгострокових наслідків індустріалізації призводять до погіршення еколого-техногенного стану, що істотно актуалізує та підносить до найвищого стратегічно важливого для держави рівня проблему контролю та сприяння розвитку інтелектуалізації економіки.

Отже, сфера знань, будучи капіталомісткою, характеризується високим рівнем комерційного ризику і тривалим періодом віддачі інвестицій, є недостатньо привабливою для більшості суб'єктів господарювання. Ситуація може ще більше ускладнюватися за умови її слабого інституційного забезпечення та недостатності розвитку суспільно-психологічного і соціально-економічного середовища, сприятливого для економіки знань.

Відтак в економічно розвинених країнах органами державного управління застосовується широкий арсенал як адміністративних (заборона чи обмеження ввозу на територію країни застарілих техніки і технологій, жорстке, але прозоре ліцензування, документування та захист результатів інтелектуальної творчої діяльності), так і економічних методів (стимулююче інновації оподаткування, інвестування, запровадження різноманітного економічного та організаційного сприяння та ін.) регулювання. Але для вибудовування комплексної і ефективної державної політики стимулювання інтелектуалізації економіки необхідно (1) узагальнити чинники впливу та (2) концептуальні напрями, за якими будуть надалі формуватися дієві управлінські рішення, (3) визначитися з принципами політики. Виходом в результаті більшості наукових досліджень з аналізованої проблеми є визначення інвестиційного забезпечення як найбільш важливого чинника, корелюючого з інтелектуальною активністю суб'єктів економічних відносин.

Так, у вже згадуваній моделі створення знань (формула 1.5) в якості головних чинників визначаються обсяг інтелектуального потенціалу суспільства, рівень розвитку наукової інфраструктури та обсяги інвестицій в науку. Своєю чергою, інтелектуальний потенціал визначається інтелектуальним капіталом, освіченістю населення, усвідомлення суспільством необхідності створення нових знань, ефективністю системи інвестиційного забезпечення, науковою та освітньою інфраструктурою, нормативно-правовим регулюванням, місткістю споживчого ринку та наявністю можливостей щодо впровадження інновацій. Відносно ж інвестиційного забезпечення цього процесу, то науковець вбачає доцільність реалізації мотивуючої інвестиції політики за джерелами залучення коштів, до яких відносить фінансування інвестиційних проєктів за рахунок коштів фінансових установ, бюджетних коштів, інвестицій іноземних інвесторів, власних коштів суб'єктів економіки.

Втім, чи не найбільшими перешкодами інвестиційного забезпечення процесу інтелектуалізації економіки є низький рівень автономності вищих навчальних закладів, погана демографічна ситуація, слабкість фондів розвитку вищих навчальних установ, переважання державної форми власності, несформованість структури системи вищої освіти, недостатність грантової діяльності, значний знос матеріально-технічної бази, зниження наукового потенціалу, брак прогресивних тенденцій у міжнародній науково-дослідній кооперації, малоефективна структура наукової системи [50, с. 79–82].

Зауважимо, що більшість цих перешкод могли б бути усуненими за умови наявності достатнього інвестиційного забезпечення суб'єктів інтелектуальної економіки. Загалом, створення сприятливого для інвестицій середовища, а також забезпечення їх дієвих стимулів відноситься до методів економічного регулювання. До цієї групи можна віднести й такі заходи як модернізація системи вищої освіти та науки, забезпечення збалансованого розвитку сфер вищої освіти і науки, сприяння (організаційне, інституційне,

економічне, інформаційне) створенню інтелектуально-інноваційних кластерів, утворення державно-приватних фондів розвитку інтелектуалізації економіки.

У дослідженнях з проблем державного регулювання економіки знань здебільшого виділяють такі принципи політики у цій сфері як цілеспрямованості (як чіткої усвідомленості об'єктивної необхідності її розвитку і виділення на це нехай і значних, але необхідних фінансових ресурсів), адекватності світовим тенденціям (як зосередження стратегічних цілей інтелектуалізації національної економіки не на досягнення сучасних світових здобутків у цій сфері, а з урахуванням прогнозу і тенденцій їх розвитку задля забезпечення не здоганяючих, а випереджаючих темпів формування і реалізації інтелектуального потенціалу), збалансованості (паритетного розвитку головних елементів системи інтелектуальної економіки, тобто освітньої та наукової сфер, сектора інформаційних технологій), регульованості (вибудування для цього повноцінної системи державного та суспільного регулювання), державної підтримки (зокрема, організаційної та фінансово-інвестиційної) [50, с. 28–29].

В узагальненій моделі механізму державного управління розвитком соціального та інтелектуального капіталу суспільства М. Лесечка найбільш актуальними відносно компетенцій держави в аналізованій сфері визначено організаційні, економічні, соціально-психологічні та соціальні методи; економічні, фінансові та правові важелі; інструкції, нормативи, норми, стандарти, методичні вказівки (як нормативне забезпечення політики – економічної, соціальної, фінансової, культурної і промислової); правове забезпечення, що складається з законів парламенту, указів президента, постанов уряду, наказів і листів міністерств і відомств, статутів юридичних осіб [94, с. 87].

При цьому політика регулювання, на думку науковця, має реалізовуватися з дотриманням принципів цілеспрямованості, безперервності і надійності (за рахунок використання організаційних, економічних, правових та інших умов ефективного

функціонування інтелектуальної сфери), плановірності (через поетапне вирішення поточних і довгострокових завдань), динамізму (як високої адаптивності до внутрішнього і зовнішнього середовища), несуперечливості законам управління, цілісності (як єдиної системи), автономності, моделювання та ефективності управління [94, с. 83–86].

Заслугує на увагу те, що чинники як об'єкти державної політики, вплив на які детермінує зміни стану справ в інтелектуальній сфері, відповідають індикаторам недостатності розвитку соціального та інтелектуального капіталу, якими на мікрорівні є депопуляція, погіршення соціальної та демографічної ситуації; на мезорівні – деморалізація населення, відсутність консолідаційних тенденцій, наявність соціальних та міжетнічних конфліктів; на макрорівні – недостатньо ефективна діяльність органів державного управління, корупція в освітній та науковій сферах, автократія; на наднаціональному рівні – тероризм, міжнародні проблеми у сфері соціальної безпеки [94, с. 95].

Ми приєднуємось до думки, що чинники інтелектуалізації на мікрорівні можуть формуватися за такими чотирма напрямками:

- 1) інноваційне забезпечення (щодо трансформації та імплементації ідей і результатів досліджень у продукцію, її виведення на ринок, здійснення наукових, технологічних, організаційних, фінансових та комерційних заходів комерціалізації нововведень);
- 2) розвиток матеріально-технічної бази (як системи корпоративних інформаційних ресурсів та технологій доступу до них, комп'ютерних і інформаційних ресурсів для збору, збереження, накопичення і передачі інформації, її захисту);
- 3) розвиток персоналу (набуття нових компетенцій, вмінь і навичок шляхом підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу задля виконання нових виробничих функцій);
- 4) покращення інформаційного забезпечення [58, с. 7,9].

Чинники розвитку інтелектуального капіталу держави відповідають таким його складовим як інтелектуальні активи (охо-ронні документи, торгові марки, бази даних, авторські права, торгові секрети, бізнес-процеси та виробничі матриці), зовнішні компоненти (відносини економічних агентів з постачальниками, клієнтами і споживачами, зовнішнє співробітництво), компоненти людського капіталу (індивіди як носії компетенцій, досвіду, навичок, творчого підходу, інновації, які передаються і втілюються в практиці, комплекси навичок і знань) [88, с. 48].

У наукових дослідженнях визначаються також такі сфери реалізації заходів політики інтелектуалізації економіки як політична (розвиток інститутів, ефективне державне управління, залучення громадськості до реалізації державної політики та збільшення можливостей і ролі громадського сектора), економічна (підвищення доходів населення, побудова партнерських відносин та впровадження корпоративної етики, спрямованої на підвищення рівня інтелектуалізації економічних відносин на всіх рівнях), демографічна (задля збільшення трудового як ресурсного капіталу суспільства), соціальна (розвиток соціальних інститутів та соціальних інвестицій), духовна або культурно-ідеологічна [136, с. 149].

Ця ж група дослідників до чинників макросередовища, що визначають розвиток інтелектуальної сфери, відносить: природно-кліматичні та економіко-географічні, економічні, медико-демографічні, соціальні, соціально-економічні, правові, суспільно-політичні, екологічні; до чинників мезо- і мікросередовища включають: організаційно-господарські, організаційно-технічні, особистісно-поведінкові. Відтак позитивним аспектом згадуваного дослідження стало визначення трирівневої системи регулювання процесів розвитку інтелектуалізації економіки:

- 1) державне нормативно-правове регулювання на різних рівнях з використанням законів, стандартів, гарантій, норм і нормативів, засобів фінансового впливу (бюджетного, кредитного, фондового, податкового);

- 2) саморегулювання та саморозвиток, в основі якого – забезпечення справедливої стимулюючої конкуренції на ринку об'єктів інтелектуальної власності та інновацій з підсиленням заходів додатковим фінансовим і ресурсним забезпеченням (через бюджетні, цільові державні та недержавні кредитні інституції) при сприянні розвитку окремих ланок інноваційної діяльності та модернізації економіки;
- 3) громадське регулювання з залученням до цього процесу населення і громадських організацій, інститутів громадянського суспільства для ініціювання позитивного суспільного ставлення до нововведень і підсилення дії суспільно-психологічних чинників стимулювання розвитку інтелектуалізації економіки [136, с. 101].

У праці «Економіка знань: виклики глобалізації та Україна» визначаються такі інституційні напрями державної політики, орієнтовані на забезпечення розвитку інтелектуалізації економіки держави як:

- 1) створення інститутів для стимулювання (передусім через фіскальні важелі – податкові пільги та кредити, прискорену амортизацію, цільову фінансову підтримку) суб'єктів фінансової, наукової і промислової діяльності до створення і впровадження інновацій;
- 2) створення сприятливого середовища для інноваційної економіки (шляхом поширення практики застосування механізмів інформаційного обміну між суб'єктами сфери створення і комерціалізації інтелектуальної власності; покращення взаємодії між навчальною і науковою сферами, бізнесом та промисловістю; створення спеціальних організацій підтримки інноваційної діяльності; удосконалення середовища для діяльності і розвитку малих інноваційних підприємств; підвищення культури патентування і ліцензування, розвиток патентних мереж та покращення законодавства у сфері інтелектуальної власності;

- 3) розвиток гуманітарного капіталу передусім шляхом покращення суспільної загальної інноваційної культури. До адміністративних заходів науковець відносить спрощення процедур створення і діяльності інноваційно активних підприємств [51, с. 27–28]. Вважаємо, що реалізація послідовної та виваженої державної політики за цими напрямками може реально покращити інституційне середовище (як чи не найважливішу складову) інтелектуалізації національного господарства.

«Для забезпечення розвитку інтелектуального потенціалу суспільства необхідним є дотримання таких макроекономічних принципів», – зазначає В. Геєць, як свободи творчості, гарантування прав і недоторканості інтелектуальної власності, популяризації процесів інтелектуалізації, її узгодження з загальною логікою прогресивних змін, взаємопов'язаності інтелектуалізації з інформатизацією суспільства, надання необхідного змісту структурним трансформаціям, активне включення національної економіки в міжнародний поділ праці. В подальшому, розвиваючи теоретичний базис регулювання інтелектуалізації національного господарства, В. Геєць додає, що цей процес є ефективним і раціональним лише за умови позитивних результатів розвитку демократичних процесів при поєднанні технологічних і культурних надбань, коли демократизація розвитку відповідає суспільному баченню цих процесів, відбувається поєднання індивідуалізованих і національних цінностей як результату їх систематичної ідентифікації, створено національні інноваційні системи, адекватні запитам сучасності та об'єднуючі суспільні і державні структури [51, с. 45–46, 57–58].

На нашу думку, вказане дійсно важливе, адже хіба буде з належною швидкістю розвиватися інтелектуальна активність суспільства за авторитарного режиму управління і відсутності ринкових регуляторів, що забезпечують адекватну (нехай і суттєву) винагороду за ризикову (якою є інноваційна) діяльність. Власне демократичний характер стимулювання інтелектуальної творчої

діяльності передбачає застосування практик державно-приватного партнерства у складних, але важливих для сталого розвитку держави сферах економічної і господарської діяльності.

Вивчаючи особливості та ефективність соціальної політики у розвинених країнах Європи, ряд дослідників визначили головні напрями діяльності держави в аналізованій сфері як боротьба з безробіттям та підвищення рівня доходів населення, розвиток безперервної освіти, вдосконалення кадрів у сфері економіки, розвиток підприємництва, зокрема інноваційного, підвищення професійної активності жінок [90, с. 69]. Крім того, науковцем доводиться позитивний ефект інвестування в освітню сферу та охорону здоров'я, підвищення ефективності соціальної політики, зменшення міжнародної трудової міграції та удосконалення системи державного регулювання участі у світовому обміні людським капіталом країнами Європейського Союзу як ключових компонент економічного зростання.

У дослідженнях, які стосуються обґрунтування теоретико-методичних основ управління розвитком інтелектуалізації на мікрорівні, виокремлюються наступні чинники-детермінанти: розмір та динаміка середньої заробітної плати, вартість продукції підприємства, обсяги та динаміка попиту на неї, обсяги і динаміка інвестицій, стан розвитку науково-дослідного сектора, соціальне забезпечення персоналу, рівень конкурентоспроможності підприємства, динаміка обсягів виробництва та економічної доданої вартості у галузі.

Втім, при розробці політики управління інтелектуальним забезпеченням економічних агентів науковці ідентифікують чинники зовнішнього (конкуренти, споживачі, постачальники, місткість ринку, розвиток науково-технічного прогресу) та внутрішнього середовища – чинники технологічного оснащення (організаційна структура підприємства, об'єкти інтелектуальної власності, інформаційно-аналітичні системи обліку і аналізу з огляду на набуті корпоративні знання) і чинники виробничого потенціалу кадрового

складу (рівень загальної освіти, спеціальної освіти та кваліфікації персоналу) [117, с. 38]. Зауважимо, що будучи чинниками стану розвитку і міри забезпеченості суб'єктів господарювання засобами інтелектуалізації праці, вони потребують врахування й на макрорівні при обґрунтуванні пріоритетних напрямів та засобів державної політики в аналізованій сфері.

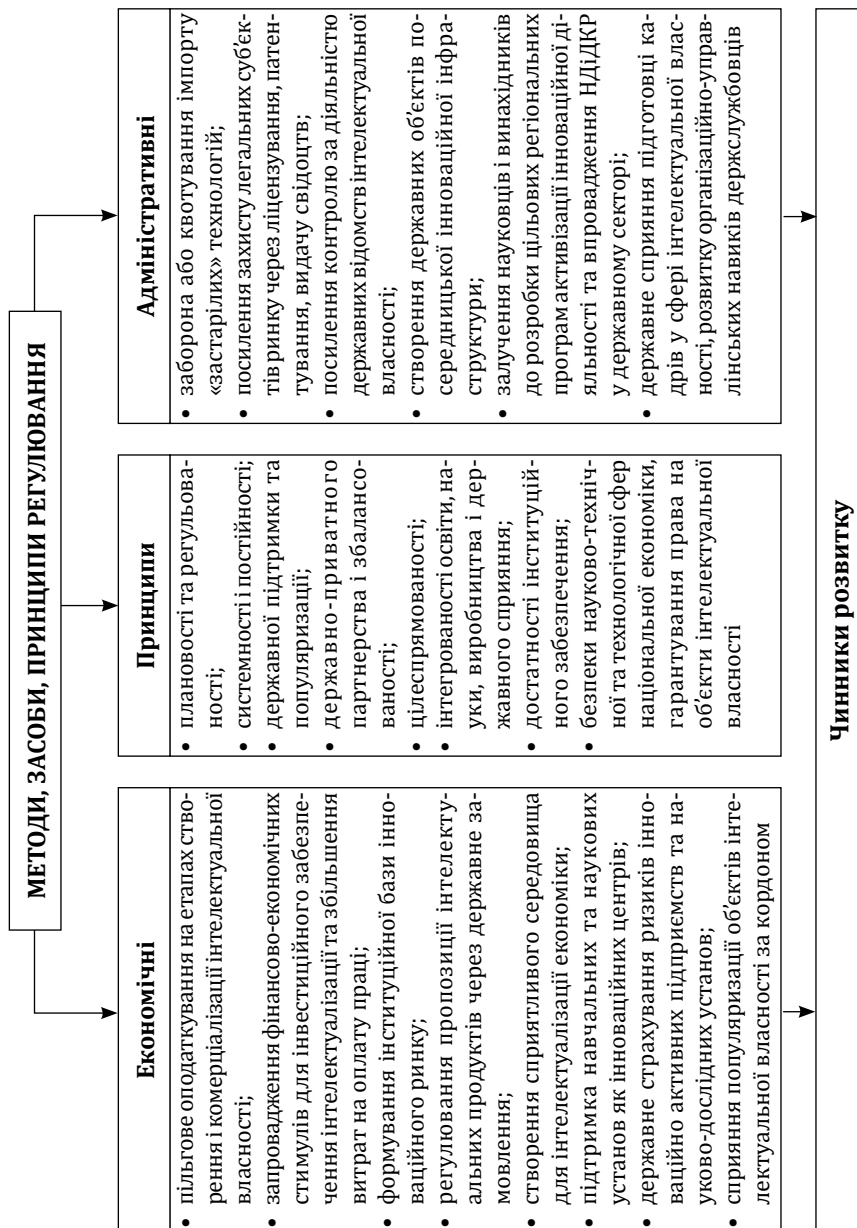
Додамо, що за результатами дослідження об'єктивним є висновок про не набуття особливої актуальності обґрунтування принципів управління інтелектуалізацією економіки на мікрорівні. Певним виключенням з цього правила є дослідження, у яких по аналогії до суміжних наук (управління персоналом, менеджмент, управління розвитком організацій, соціальне управління) виводиться комплекс принципів управління розвитком соціального та інтелектуального капіталу економічних агентів – цілеспрямованості, наукової обґрунтованості, практичності, системного підходу, поєднання логіки та інтуїції, міждисциплінарності, динамічності, плановості, дієвості, стандартизації оцінок, нематеріального характеру, суб'єктивності сприйняття соціального та інтелектуального капіталу кожним працівником, використання еталонів для оцінки розвитку, визначення і зняття суперечностей між потребами працівників та підприємства, безперервності розвитку [49, с. 40].

Зауважимо, що пропонована сукупність принципів дійсно є комплексною, проте, чим ширшим є їх перелік, тим важче забезпечити дотримання та по мірі розширення їх складу об'єктивно знижується важливість. Тому позитивно, що науковці запропонували типологізувати їх на групи за призначенням: для дослідження категорії, для оцінки стану розвитку і рівня забезпечення, для ефективного управління розвитком. Останнє послугувало основою для визначення домінантних напрямів, за якими необхідно реалізувати політику розвитку інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання. Такими визначено економічні (втілення інноваційних методик управління), адміністративно-організаційні (підвищення ефективності витрат на навчання та забезпечення кар'єрного

зростання) та соціально-психологічні (створення позитивного психологічного клімату в колективі, психологічної адекватності, ефективної взаємодії персоналу у сфері інтелектуальної творчої діяльності).

Державна політика сприяння розвитку процесу інтелектуалізації економіки, спрямована не лише на зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, але й на забезпечення економічної безпеки держави, має реалізовуватися за напрямками: розвиток інфраструктури комерціалізації інтелектуальної власності (покращення структури розвитку секторів виконання НДіДКР, чітка розстановка інноваційних пріоритетів, удосконалення процедур постановки об'єктів інтелектуальної власності на облік, збільшення обсягів та підвищення якості інвестування в інтелектуальну сферу), покращення системи захисту об'єктів інтелектуальної власності вітчизняних підприємств за кордоном (підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики держави у сфері інтелектуальної власності, зниження рівня тінізації та необлікованого сектора на внутрішньому і зовнішньому ринках, підвищення рівня кваліфікації персоналу підприємств), підвищення ефективності процесів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (зокрема за рахунок стимулювання інноваційної активності промислових підприємств), підвищення рівня захищеності процесів комерціалізації інтелектуальної власності (недопущення витоку інтелектуального капіталу, перешкоджання імпорту застарілих технологій) [128, с. 10].

Отже, дієвості та вищій результативності механізмів політики розвитку процесу інтелектуалізації економіки істотно допомагає врахування умов (чинників), що сприяють цьому процесу. Для цього, на нашу думку, доцільним є здійснення регулюючих заходів (з поєднанням адміністративного та економічного характеру) органами влади всіх рівнів та безпосередньо економічними суб'єктами та особами – винахідниками з дотриманням деяких базових принципів (рис. 1.5). За такого підходу умови розвитку



<p>Економічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • організаційно-економічне сприяння фізичним і юридичним особам, що створюють і комерціалізують об'єкти інтелектуальної власності; • наявність доступного фінансово-інвестиційного та консалтингового сприяння процесу інтелектуалізації економіки; • рівень розвитку форм співпраці винахідників, інноваційно активних та підприємств реального сектора економіки; • міра розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу суспільства 	<p>Організаційні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сприятливість умов для об'єднання можливостей освітніх, науково-дослідних організацій, інноваційно активних підприємств реального сектора економіки; • наявність досвіду і навиків організаційної діяльності щодо створення, охорони, захисту і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності; • прозорість, швидкість та витратомісткість проходження процедур отримання охоронних документів на результати інтелектуальної творчої діяльності; • розробка та реалізація програм залучення інвестиційно-інноваційних ресурсів та підвищення якості управління нематеріальними активами; • достатність інформаційної (патентної) та її ресурсного забезпечення підтримки суб'єктів, що створюють об'єкти інтелектуальної власності 	<p>Соціально-психологічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • стан розвитку фахово-професійного забезпечення інтелектуальної творчої діяльності підприємств; • популярність інтелектуально-інноваційної діяльності; • організаційно-економічне сприяння отриманню персоналом потенційно інноваційно активних підприємств необхідної професійної підготовки 	<p>Інституційні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • наявність та відповідність державної системи правової охорони міжнародному законодавству; • повноцінність програмно-нормативного регламентування створення і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності; • наявність системної сукупності державних і громадських організацій охорони і захисту результатів інтелектуальної творчої діяльності, інтегрованих в єдину організаційну структуру; • наявність інституційних стимулів створення і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та інноваційно активних підприємств <p>Адміністративні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ефективність патентно-ліцензійної політики; • наявність науково-обґрунтованих методичних рекомендацій створення, використання, оцінки вартості, постановки на облік та використання об'єктів інтелектуальної власності
<p>Суспільні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обсяг інноваційного потенціалу суспільства; • ментальність населення 			

Рис. 1.5. Методи, засоби і принципи державного регулювання та чинники розвитку процесу інтелектуалізації національного господарства

інтелектуалізації економіки доцільно ідентифікувати за групами: економічні, організаційні, інституційні, соціально-психологічні, адміністративні та суспільні.

Потрібно додати, що визначені концептуальні напрями є тими сферами, за якими необхідно реалізовувати державну політику стимулювання активізації дії механізмів інтелектуальної творчої діяльності та апробації її результатів на підприємствах базових видів економічної діяльності і підсилити таким чином роль інтелектуалізації в системі заходів розвитку, підвищення конкурентоспроможності і забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Забезпечення цільових темпів зростання інтелектуальної творчої діяльності та імплементації її результатів в реальному секторі економіки потребують сприяння на всіх рівнях ієрархії управління: центральному, регіональному, галузевому, секторальному, мікро- та нанорівні.

Більше того, конкретні інноваційні, науково-виробничі проекти реалізуються безпосередньо підприємствами, що потребує визначення й внутрішніх передумов інтелектуалізації.

Серед базових заходів в межах економічного підходу до регулювання, спрямованого на забезпечення збалансованого розвитку економіки знань виокремимо: пільгове оподаткування на етапах життєвого циклу об'єктів інтелектуальної власності; запровадження фінансово-економічних стимулів для інвестиційного сприяння інтелектуалізації (через створення державних цільових фондів і програм фінансування, надання допомоги через часткове фінансування витрат, пов'язаних з проходженням процедур охорони і захисту об'єктів інтелектуальної власності); формування інституційної бази інноваційного ринку; регулювання пропозиції інтелектуальних продуктів через державне замовлення; створення сприятливого середовища для інтелектуалізації економіки; підтримка розвитку навчальних та наукових установ як інноваційних центрів; державне страхування ризиків інноваційно-активних підприємств

та науково-дослідних установ; сприяння популяризації об'єктів інтелектуальної власності вітчизняних підприємств за кордоном.

Реалізація ж адміністративних заходів має на меті встановлення чітких обмежень, так званих рамкових умов, за які не повинні «виходити» економічні агенти та інші суб'єкти, адже в протилежному випадку інтереси суб'єктів господарювання чи афільованих до них структур можуть вступати у дисонанс з загальносуспільними та загальнодержавними завданнями. Це ті аспекти та етапи технологічного процесу, які мають важливе значення з огляду на забезпечення раціональних структурних зрушень у сфері інтелектуальної власності. Йдеться, зокрема, про квотування імпорту «застарілих» технологій або пряму заборону на їх ввезення на територію країни; посилення захисту легальних суб'єктів ринку через ліцензування, патентування, видачу свідоцтв та інших охоронних документів на права на об'єкти інтелектуальної власності; посилення контролю за діяльністю державних відомств інтелектуальної власності (що особливо важливо з огляду на штучне створення представниками влади перепон та бар'єрів на шляху проходження погоджувальних процедур, їх затягуванні у часі, збільшуючи таким чином трансакційні витрати суб'єктів підприємництва); створення державних об'єктів посередницької інноваційної інфраструктури; залучення науковців і винахідників до розробки цільових регіональних програм активізації інноваційної діяльності та впровадження НДДКР у державному секторі (це сприяє не лише інтелектуалізації економічних відносин в межах державного сектора, але й збільшенню кількості і частки зайнятих в інтелектуальній сфері, покращенню дієвості реалізовуваних програмних документів розвитку території та більш системній апробації заходів розвитку інновацій не тільки в цільовій, але й у більшості програмах соціально-економічного розвитку); державне сприяння підготовці кадрів у сфері інтелектуальної власності.

Проте реалізація обумовлених заходів можлива лише з дотриманням необхідних для цього принципів, серед яких виділимо:

плановості та регульованості; системності та постійності; державної підтримки і популяризації; державно-приватного партнерства і збалансованості; цілеспрямованості; інтегрованості освіти, науки, виробництва і державного сприяння; достатності інституційного забезпечення; економічної безпеки та гарантії захищеності прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Так, дотримання принципу плановості та регульованості дозволяє підвищити ефективність моделювання і планування (або започаткувати ці процеси у випадку їх невиконання) розвитку (зокрема системно-структурного) інтелектуалізації національного господарства з підпорядкуванням заходів регулювання цілям, визначеним на етапі планування.

Необхідність державної підтримки і популяризації обумовлена вже згадуваним досвідом державного регулювання переходу до економіки знань у економічно розвинених державах, згідно якого показано, що інтелектуалізація є головним чином інтересом держави або суспільства, а не окремих підприємницьких структур, тим паче тих, що орієнтовані на максимізацію прибутку шляхом швидкої капіталізації. Відтак і підтримка, і популяризація мають бути достатніми, адекватними ринковим реаліям і можливостям держави, але дієвими.

Інтелектуальна творча активність суб'єктів господарювання та окремих фізичних осіб залежить від значної системної сукупності чинників. Більше того, доведення процесу перетворення ідей у результат цієї діяльності, а також його ефективна імплементація у виробничо-господарський процес та отримання від цього комерційного ефекту є ще складнішими. Відтак державна політика управління функціонуванням і розвитком таких складних сфер прикладання праці як інтелектуальна, потребує дотримання принципу системності та постійності. Перше стосується планування заходів не відокремлено один від одного, а в поєднанні способів впливу на стимулювання населення до накопичення і в подальшому реалізації інтелектуального капіталу, підвищення ефективності

функціонування освітньої і наукової сфер, їх проблемно-цільової орієнтації при підготовці кадрів на сучасні потреби виробничо-господарського комплексу, створення умов, за яких максимально швидко та з обґрунтованими витратами комерціалізуються об'єкти інтелектуальної власності. Друга ж передбачає планування і реалізацію системних заходів постійно, а також з систематичним моніторингом, контролем та коригуванням реалізовуваної політики у разі відхилення її фактичних результатів від планових.

Як вже зазначалося, інноваційні проекти є високоризиковими, часто потребують значних інвестицій та тривалого періоду окупності витрат. Ця їх особливість об'єктивно знижує мотивацію приватних економічних агентів, а з іншого боку ускладнює можливості одноосібної реалізації державними структурами. Звідси висновок про обґрунтовану доцільність спільної паритетної реалізації інноваційних програм як державою, так і приватним сектором. Така практика була неодноразово ефективно апробована в економічно розвинених державах. Причому форми так званого державно-приватного партнерства можуть бути різними та стосуватися як економічних, так і організаційних, юридичних, продуктових та технічних аспектів інноваційної діяльності.

Інституціональною теорією обґрунтовано та практикою регулювання розвитку інтелектуалізації національного господарства доведено, що сфери господарювання, для активізації розвитку яких практично неможливо застосувати методи примусу та навпаки необхідні надзвичайно потужні мотиваційні умови, потребують належного розвитку їх інституційного середовища, суб'єкти якого виступають тією третьою силою, спроможною ініціювати позитивні зміни та формувати необхідну суспільну свідомість. Саме в цьому проявляється дотримання принципу достатності інституційного забезпечення формування знаннєвої економіки.

Втім, навіть за дотримання усіх з наведених вище принципів державна політика в аналізованій сфері зумовлена на невдачу за умови незабезпечення ще одного не менш важливого принципу.

Йдеться про гарантування захисту права приватної власності загалом та у сфері результатів інтелектуальної творчої діяльності зокрема. Якщо суб'єкти господарювання не будуть усвідомлювати, що понесені ними фізичні та моральні витрати та їх результати належним чином не охороняються, то це об'єктивно руйнуватиме не лише стимули до створення і впровадження знань, але й інвестиційну активність, зокрема з залучення зовнішнього інвестування. Як наслідок недотримання цього принципу може стати системною проблемою розвитку національного господарства.

Дотримання кожного з визначених принципів є вкрай важливим в системі заходів державної політики інтелектуалізації економіки. Але не менш вагомим є дотримання їх в комплексі, адже лише такий підхід забезпечить раціональність державної політики та її чітку спрямованість на структурно збалансовану інтелектуальну модернізацію національного економічного комплексу.

Висновки до розділу 1

1. У результаті аналізу природи та соціально-економічної ролі інтелекту і людського капіталу як чинника економічного зростання в економічних теоріях визначено, що інтелектуалізація національного господарства – це процес структурних змін в економіці щодо формування і реалізації інтелектуального потенціалу суспільства, збільшення частки інтелектуального капіталу та результатів інтелектуальної творчої діяльності на всіх рівнях економічних відносин, у функціональних сферах, компонентах внутрішньої структури, елементах та складових відтворення і розвитку національного господарства.
2. Проаналізовані теоретичні положення дали змогу запропонувати інституційно-системну модель інтелектуалізації економіки, що характеризує її в таких аспектах як:

- міра активізації інтелектуальної творчої діяльності громадян та домашніх господарств, суб'єктів підприємництва, у секторах, галузях та видах економічної діяльності, в інфраструктурних одиницях, на регіональному та загальнодержавному рівнях;
 - рівень інтелектуалізації фінансової, інвестиційної, соціальної, демографічної, зовнішньоекономічної, продовольчої, науково-технічної, виробничої, екологічної функціональних сфер економіки;
 - забезпеченість компонент внутрішньої структури розвитку економіки за рахунок її інтелектуалізації;
 - дієвість механізму відтворення національної економіки за рахунок інноваційної активності, посилення мотивації до розробки і впровадження у практику наукових знань, комерціалізації інтелектуальної власності.
3. В основі будь-якої теорії є система методів, принципів та чинників. На основі проведеного теоретичного аналізу визначено економічні та адміністративні методи, економічні, організаційні, інституційні, соціально-психологічні, адміністративні та суспільні чинники, а також принципи державної політики регулювання процесу інтелектуалізації економіки: плановості та регульованості, системності і постійності, державної підтримки та популяризації, державно-приватного партнерства і збалансованості, цілеспрямованості, інтегрованості освіти, науки, виробництва і державного сприяння, достатності інституційного забезпечення, безпеки науково-технічної та технологічної сфер національної економіки, гарантування права на об'єкти інтелектуальної власності.
4. В процесі вивчення теоретичних підходів щодо аналізу інтелектуалізації національного господарства доведено доцільність дотримання концептуальної послідовності оцінювання обсягів і ефективності процесу інтелектуалізації (за етапами: а) оцінювання стану інтелектуалізації економіки; б) характеристика

динаміки процесу інтелектуалізації економіки; в) оцінювання структурних змін в процесі інтелектуалізації економіки; г) аналіз ефективності інтелектуалізації економіки) та запропоновано коефіцієнт ефективності процесу інтелектуалізації національного господарства (як відношення податкових надходжень від підприємств, що здійснюють діяльність у сфері інтелектуальної власності, і виплаченої ними заробітної плати, оціненого експертно іншого позитивного ефекту впливу інтелектуалізації на розвиток національного господарства до видатків держави та інших суб'єктів на заходи, спрямовані на розвиток інтелектуальної сфери та її інфраструктури, а також втрат суб'єктів ринку інтелектуальної власності внаслідок недостатнього інституційного забезпечення та захисту права власності, інших системних загроз у сферах комерціалізації, охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності).

Р о з д і л 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінювання передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності

Процес інтелектуалізації економіки, як правило, не може бути стихійним та залежить від ефективності планування і реалізації відповідної державної політики. Необхідно не лише активізувати розвиток наукової та інтелектуальної творчої діяльності, використання об'єктів інтелектуальної власності в цілях посилення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, зокрема, у базових видах економічної діяльності, але й створити сприятливе для цього середовище із доступним ресурсним забезпеченням. Саме тому аналіз стану і тенденцій інтелектуалізації економіки має бути системним і комплексним, враховувати кількісні та якісні характеристики статичного і динамічного, а також просторово-галузевого розвитку.

Закономірним видається висновок про те, що аналіз передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності є лише першим етапом у комплексному дослідженні сучасного стану інтелектуалізації національного господарства. На цьому етапі формується інформацій-

ний базис формування висновків відносно передумов збільшення обсягів інноваційної діяльності в державі (як характеристики ділової та наукової активності у сфері інтелектуалізації), від якої своєю чергою залежать обсяги та ефективність комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (одного з головних індикаторів ролі інтелектуалізації в системі зростання і зміцнення конкурентоспроможності національного економічного комплексу) (рис. 2.1).

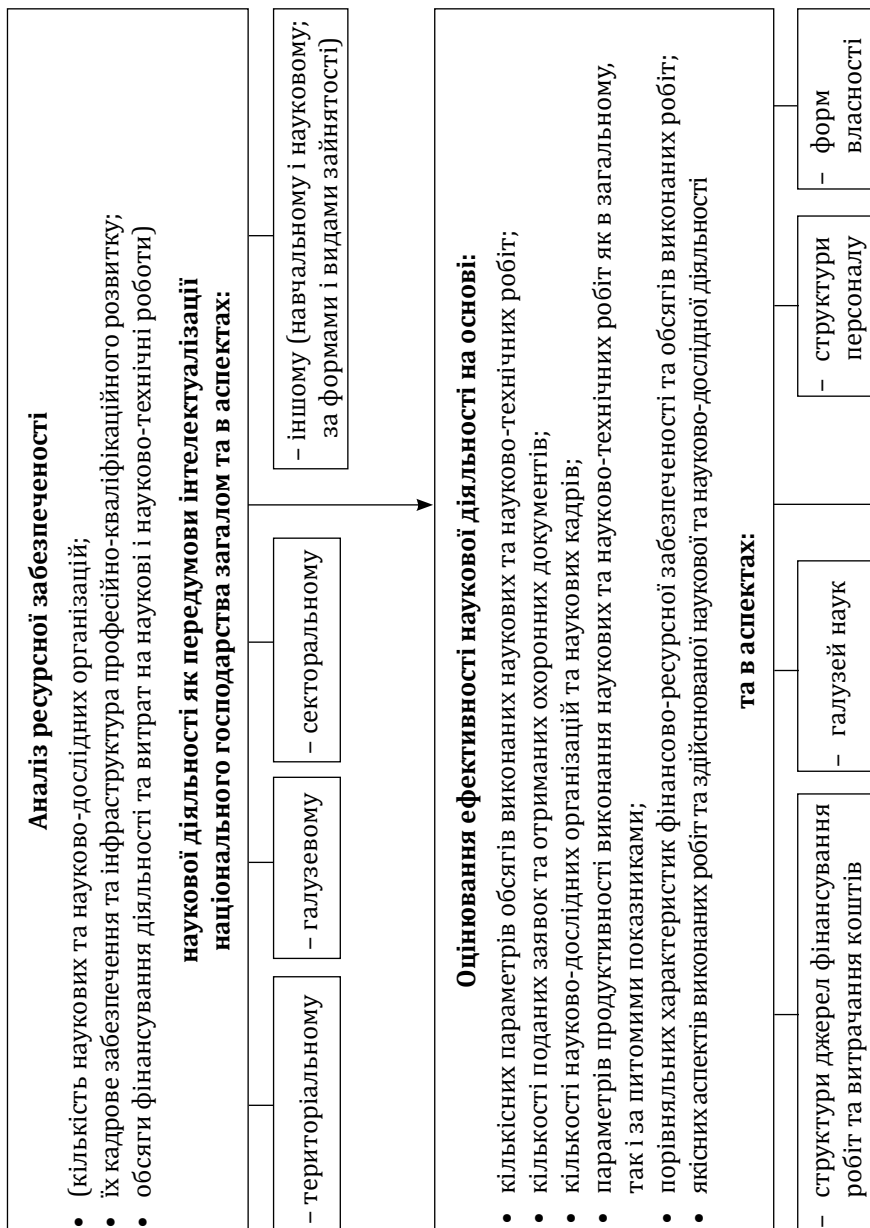


Рис. 2.1. Методична послідовність оцінювання рівня та ефективності інтелектуалізації національного господарства

Зауважимо, що у наукових працях, де системно і комплексно досліджуються економічні процеси та явища, обґрунтовується доцільність їх декомпозиції на елементи внутрішньої структури, до яких здебільшого відносять економічну незалежність (яка базується на минулому, тобто ресурсній забезпеченості, сформованості ринкової та інституціональної інфраструктури), стабільність та стійкість (що визначається ефективністю процесів станом на сьогодні, відсутністю дії дестабілізуючих чинників, наявністю стимулів та гарантій відносно раціонального розвитку аналізованих процесів та явищ), здатність до розвитку і прогресу (яка залежить від сформованості передумов розвитку, реалізації потенціалу, зокрема в системі зміцнення конкурентоспроможності національного господарства) [100, с. 14]. На нашу думку, ці аспекти також важливо врахувати при обґрунтуванні методології аналізу рівня та ефективності інтелектуалізації національного господарства. В такому разі доцільно визначити в якості першого етапу аналіз ресурсної забезпеченості наукової діяльності (рис. 2.2).

Попри доведену у попередньому підрозділі роботи необхідність інституційно-системного підходу до моделювання та методології аналізу стану інтелектуалізації національного господарства, зауважимо, що на сьогодні вітчизняне статистичне спостереження є недостатнім для формування інформаційного базису обґрунтування методичних основ глибинного і всеохоплюючого її дослідження.

Державною службою статистики України та її регіональними представництвами здійснюється моніторинг наукової та інноваційної діяльності у нашій державі (представлений як окремим щорічним статистичним збірником, так і відповідним розділом у статистичному щорічнику держави), що включає оцінку кадрового та фінансового забезпечення, а також результативності діяльності в аналізованій сфері (кількість та обсяги виконаних і впроваджених науково-технічних робіт, кількість заявок на видачу та кількість отриманих і впроваджених охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, результати інноваційної



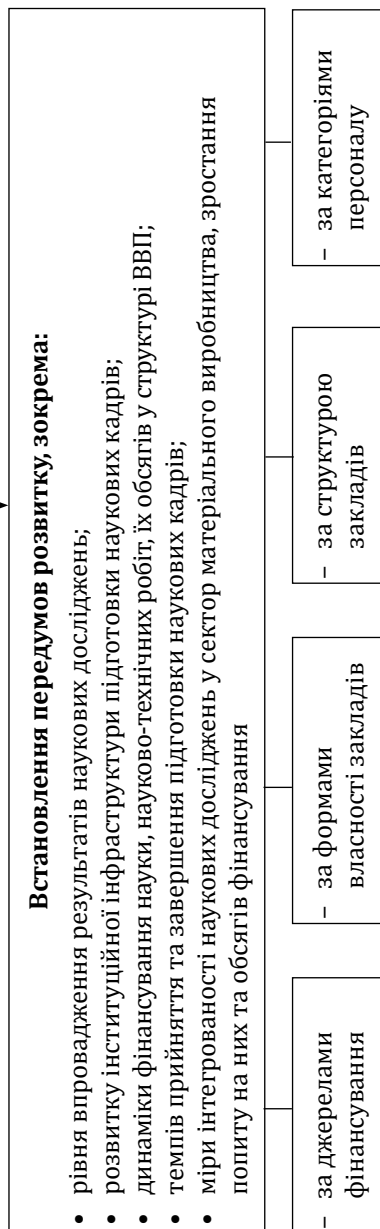


Рис. 2.2. Етапність методології оцінювання наукової діяльності в системі інтелектуалізації економіки держави

діяльності у промисловості та економіці загалом, характеристика міжнародної активності вітчизняних науково-дослідних організацій та окремі параметри компаративного аналізу показників наукової та інноваційної діяльності в Україні та окремих державах світу); публікуються періодичні аналітичні доповіді, як от «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України» і «Створення та використання високих технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України», де за міжнародною методологією оцінюється інноваційна активність вітчизняних суб'єктів господарювання та кількісні і якісні чинники, що її визначають.

Попри те, Державною службою інтелектуальної власності України щопівроку проводиться узагальнення показників діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут промислової власності», видається збірник «Промислова власність у цифрах», де представляється більш спеціалізована інформація щодо винахідної активності в державі.

Позаяк, практично повністю відсутня державна система формування бази даних науково-технічної, інтелектуальної, інноваційної діяльності у секторі малого підприємництва (що не відповідає практиці економічно розвинених держав, де усвідомлюється важливість саме суб'єктів малого бізнесу в контексті створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, апробації новинок на ринку), недостатнім є інформаційне забезпечення відносно особливостей щодо обсягів та ефективності здійснення інтелектуальної творчої діяльності у аспекті видів економічної діяльності та за їх галузями і функціональними сферами, на регіональному та субрегіональному рівнях. В Україні відсутні аналітичні матеріали, в тому числі як базис прийняття управлінських рішень, що характеризують міру впливу поточного стану інтелектуалізації на розвиток національного господарства, забезпечення його конкурентоспроможності в системі міжнародного поділу праці.

Разом з тим, певні висновки відносно передумов та обсягів інтелектуалізації вітчизняного національного господарства (в аспекті наукової діяльності) можна зробити, виходячи з даних статистичного спостереження. Так, в Україні у 2013 р. налічувалося 1143 організації, що виконували науково-технічні роботи та на яких було зайнято 123,2 тис. працівників, у т. ч. 4532 доктори наук і 15 893 кандидати наук; на фінансування наукових та науково-технічних робіт в державі було витрачено 11161,1 млн грн [143, с. 8]. Найбільша кількість організацій, що виконували науково-технічні роботи, була сконцентрована у м. Києві (312 організацій), Харківській (183), Львівській (76), Донецькій (63), Дніпропетровській (62), Одеській (52), Луганській (34), Миколаївській (33) областях та АР Крим (33). Найменше – у Хмельницькій (6), Житомирській (10), Волинській та Тернопільській (по 11), Рівненській (12), Кіровоградській та Закарпатській (по 13) областях та м. Севастополі (10). Отже, спостерігалось дещо нерівномірне розміщення наукових організацій за територією нашої держави, що не може бути позитивним чинником збалансованого формування передумов інтелектуалізації національного господарства (табл. 2.1).

Зауважимо, що кількість організацій, які виконували науково-технічні роботи, зменшилася за період 2007–2013 рр. на 261 од. або на 18,6% – з 1404 до 1143 од. Зрозуміло, що ця тенденція не була обумовлена гострою конкуренцією у цьому виді господарської діяльності, відтак не може розцінюватися як позитивна, тим більше з огляду на те, що в середньому на один регіон України припадає лише близько 50 науково-технічних структур, а частка населення, зайнятого на науково-технічних роботах, становить лише близько 0,5%. До негативного можна віднести й стійкий характер зменшення кількості організацій, які виконували науково-технічні роботи за аналізований період.

Це призвело й до зменшення кількості працівників, що виконували науково-технічні роботи, – з 155,5 тис. ос. у 2007 р. до 123,2 тис. ос. у 2013 р. Зменшення становило 32,3 тис. ос. або

Таблиця 2.1

Характеристика наукової діяльності в Україні у 2007–2013 рр.
(розраховано за [138; 139; 140; 141; 143])

Показники	Роки						Відхилення показника 2013 р. до 2007 р.
	2007	2009	2010	2011	2012	2013	Абсол. (+/-) Відн. (%)
Кількість організацій, які виконували науково-технічні роботи, од.	1404,0	1340,0	1303,0	1255,0	1208,0	1143,0	-261,0 81,4
Кількість працівників організацій, що виконували науково-технічні роботи, тис. ос.	155,5	146,8	141,1	134,7	129,9	123,2	-32,3 79,2
Кількість докторів наук, задіяних у виконанні науково-технічних робіт, ос.	4390,0	4443,0	4481,0	4417,0	4488,0	4532,0	142,0 103,2
Кількість кандидатів наук, задіяних у виконанні науково-технічних робіт, ос.	16976,0	17135,0	17009,0	16203,0	15929,0	15893,0	-1083,0 93,6
Частка працівників з науковим ступенем, %	13,7	14,7	15,2	15,3	15,7	16,6	+2,9 x
Обсяги витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт, млн грн	6149,2	7822,2	8995,0	9591,3	10558,5	11161,1	5011,9 181,5
Обсяги витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одного працівника з науковим ступенем, тис. грн	287,80	362,51	418,57	465,15	517,14	546,44	258,64 189,9
Обсяги витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одного працівника, тис. грн	39,54	53,28	63,75	71,20	81,28	90,59	51,05 229,1

20,8%, що варто розцінювати за негативну тенденцію, яка супроводжується швидкими темпами. Попри те, кількість докторів наук, задіяних у виконанні науково-технічних робіт, у 2013 р. до 2007 р. збільшилася (на 3,2%), що позитивно впливає на якість виконуваних робіт з огляду на те, що їх виконують фахівці вищої кваліфікації. Причому частка працівників з науковим ступенем збільшилася за аналізований період на 1,9 відсоткових пункти (далі – в. п.), але кількість кандидатів наук при цьому зменшилася на 6,4% (1083 ос.).

Позитивною передумовою інтелектуалізації економіки України слід вважати тенденцію, що відображає збільшення обсягів витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт. Більше того, темпи зростання витрат за період 2007–2013 рр. становили 181,5% (понад 5 млрд грн). Не вдаючись до деталізованої характеристики джерел фінансування витрат на інтелектуалізацію національного господарства, зауважимо, що покращення фінансового забезпечення (тим більше в умовах зменшення кількості організацій та наукових кадрів) науково-дослідних організацій позитивно корелює із збільшенням обсягів та підвищенням якості науково-технічних робіт, приводить до зростання активності у сфері комерціалізації інтелектуальної власності.

Власне, перспективність таких передумов інтелектуалізації економіки України засвідчують обсяги витрат на виконання наукових та науково-дослідних робіт у розрахунку на одного працівника (показник збільшився з 39,54 тис. грн у 2007 р. до 90,59 тис. грн у 2013 р.; темпи зростання становили 229,1%) та на одного працівника з науковим ступенем (значення цього показника збільшилося за 2007–2013 рр. на 89,9% та становило у 2013 р. 546,44 тис. грн на одного працівника – кандидата чи доктора наук).

В Україні спостерігається доволі істотна залежність між діяльністю науково-дослідних установ та інтелектуалізацією економіки, адже 44,4% наукових та науково-технічних робіт у 2013 р. виконували організації, що мають відношення до підприємницького

сектора економіки, 39,9% – до державного, 15,7% – до вищої освіти (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Загальна кількість та структура організацій,
які виконують наукові та науково-технічні роботи,
за секторами діяльності в Україні у 2005–2013 рр.
(розраховано за [141, с. 10; 143, с. 12])**

Сектори	Роки							Абсолютне відхилення показника 2013 р. до року	
	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2005	2012
Загальна кількість організацій, од.	1510	1404	1340	1303	1255	1208	1143	-367,0	-65,0
Державний, %	33,2	35,3	37,2	39,4	40,5	41,0	39,9	6,70	-1,1
Підприємницький, %	55,4	51,9	49,1	46,8	45,4	44,3	44,4	-11	0,1
Вищої освіти, %	11,4	12,7	13,5	13,7	14,0	14,6	15,7	4,3	1,1
Приватний неприбутковий, %	–	0,07	0,15	0,08	0,08	0,08	–	–	-0,08

Зауважимо, що за період 2005–2012 рр. частка науково-дослідних організацій державного сектора збільшилася з 33,2% до 41,0% (на 7,8%), що є позитивним, адже засвідчує, що роль держави у цій сфері посилюється, хоча за останній рік ця частка зменшилася на 1,1%. Натомість, негативно, що частка організацій підприємницького сектора зменшується – на 11% у 2013 р. до 2005 р. Це свідчить про зниження ролі науково-дослідних інституцій у забезпеченні інтелектуалізації та конкурентоспроможності національного господарства України. У структурі організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи, за секторами науки порівняно з 2012 р.

скоротилася частка організацій галузевого профілю (на 2,1 в. п.), а наукових установ академічного профілю – збільшилася на 0,6 в. п.

Позитивно, що системна сукупність організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, у нашій державі структурована. Так, найбільша кількість організацій підпорядкована Національній академії наук України (17,1%), Українській академії аграрних наук (7,5%), Академії медичних наук (3,2%), Академії педагогічних наук (1,4%) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Структура організацій
національних академій наук України, які виконують
наукові та науково-технічні роботи у 2000, 2005, 2010–2013 рр.
(розраховано за [138–143]), %**

Показники	Роки						Абсолютне відхилення показника 2013 р. до року	
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2012
Академія наук	51,5	54,8	53,5	53,8	56,7	57,5	6,0	0,8
Академія аграрних наук	38,2	32,2	30,9	30,2	26,5	25,2	-13,0	-1,3
Академія медичних наук	7,2	8,6	9,6	9,8	10,0	10,3	3,1	0,3
Академія мистецтв	–	–	–	–	0,6	0,6	0,6	–
Академія педагогічних наук	2,6	3,3	4,4	4,5	4,6	4,7	2,1	0,1
Академія правових наук	0,5	1,0	1,6	1,6	1,7	1,8	1,3	0,1

У розподілі за галузями наук частка організацій природничих наук та багатогалузевого профілю зменшилась на 1% та 0,6% відповідно, що при незначних змінах кількості організацій інших галузей (частка організацій технічних, гуманітарних та суспіль-

них наук – залишилась майже без змін) призвело до зменшення загальної кількості організацій на 5,4%.

Вітчизняним органам державного управління слід використати важливу передумову посилення ролі науки у розвитку національного господарства, адже значна частка наукових та науково-дослідних організацій України підпорядкована міністерствам, чи відомствам, що мають відношення до реального сектора економіки.

Найбільша кількість організацій (196) була підпорядкована Національній академії наук України, 97 – Міністерству освіти і науки України, 86 – Національній академії аграрних наук, 70 – Міністерству аграрної політики та продовольства України, 41 – Міністерству промислової політики України, 38 – Міністерству охорони здоров'я України, 35 – Національній академії медичних наук, 16 – Національній академії педагогічних наук.

Втім, владним структурам необхідно звернути увагу на потребу у стимулюванні подальшого збільшення кількості та якісних характеристик роботи науково-дослідних організацій, що співпрацюють з підприємствами промисловості, транспорту і зв'язку та будівництва (Додаток А).

Незважаючи на певне погіршення кількісних показників діяльності вітчизняних наукових організацій, Україна все ще володіє такою істотною можливістю якісної та швидкої інтелектуалізації економіки, як наукові кадри, наукові школи та розвинена система підготовки кадрів. Основними формами підготовки наукових і науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації є аспірантура і докторантура у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації та науково-дослідних установах.

У нашій державі спостерігається бурхливий розвиток мережі закладів, які здійснюють підготовку наукових кадрів. З 2000 р. до 2011 р. кількість аспірантур зросла на понад 25% (з 418 до 524 од.), докторантур – на 27% (з 209 до 266 од.). Відповідно збільшилася і чисельність аспірантів – на 47% (з 23 до 34 тис.), докторантів – на 44% (з 1,1 до 1,6 тис.). Однак варто зазначити, що за період

2012–2013 рр. порівняно з 2011 р. щодо аспірантур тенденція є дещо іншою: їх кількість зменшилась на 1,1% (з 524 до 518 од.), а число аспірантів – на 6,3% (з 34,2 до 31,5 тис.). Кількість докторантур та чисельність докторантів продовжує зростати – відповідно на 3,8% (з 266 до 276 од.) та 14,4% (з 1,6 до 1,83 тис.) (табл. 2.4).

При цьому практично не змінюється активність вітчизняних навчальних закладів щодо прийняття аспірантів і докторантів. Якщо кількість аспірантів, які щорічно поповнюють аспірантуру, становить від 27 до 35%, то докторантів – від 34% до 39%, що є високими значеннями. Натомість позитивно, що за період 1995–2013 рр. збільшилася частка осіб, які офіційно завершують навчання. Так, щодо аспірантів коефіцієнт збільшився з 0,19 до 0,26, а докторантів – з 0,2 до 0,32. Це позитивно вплинуло й на частку осіб, що завершили навчання та захистили дисертацію. Щодо аспірантів показник збільшився з 3,2% у 1995 р. до 6,9% у 2013 рр., а докторантів – з 4,4% до 10,3%.

Позаяк, вважаємо, що цей важливий показник ефективності підготовки наукових кадрів в Україні наразі залишається низьким, адже частки осіб, що завершують аспірантуру і докторантуру без захисту дисертацій, істотно перевищують частки тих, що отримують науковий ступінь. Так, у 2013 р. перевищення за аспірантами становило 26%, а за докторантами – 32%. Хоча потрібно зауважити, що відбувається й негативна тенденція до погіршення зв'язків між підготовкою наукових кадрів та реальним сектором національного господарства.

Переважна більшість закладів, де здійснюється підготовка аспірантів і докторантів, підпорядкована Міністерству освіти і науки (28% за аспірантами та 41% за докторантами) та Національній академії наук (27% і 24%). Національній академії аграрних наук підпорядковано лише 7% і 5% закладів, Міністерству аграрної політики та продовольства – 4% і 5%. Дещо рівномірніше аспірантури та докторантури розподіляються за типами закладів, при яких вони створені, – при вищих навчальних закладах працює 48%

Таблиця 2.4

**Показники діяльності аспірантури
та докторантури в Україні у 1995, 2000, 2005, 2010–2013 рр.**
(розраховано за [141,с.16, 21,26; 143,с.16, 21, 26])

Показники	Роки								Відхилення (%/в. п.) показника 2013 р. до року	
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2012	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Кількість закладів, що мають: – аспірантуру, од.	374	418	496	530	524	521	518	123,92	99,42	
– докторантуру, од.	158	209	240	263	266	271	276	132,06	101,85	
Кількість: – аспірантів, тис. осіб	17,5	23,3	29,9	34,7	34,2	33,6	31,5	135,19	93,75	
– докторантів, тис. осіб	1,1	1,1	1,3	1,5	1,6	1,81	1,83	163,64	101,10	
Коефіцієнт прийняття: – до аспірантури	0,35	0,33	0,33	0,31	0,30	0,29	0,27	81,82	93,10	
– до докторантури	0,39	0,33	0,35	0,39	0,37	0,35	0,34	103,03	97,14	
Коефіцієнт вибуття: – з аспірантури	0,19	0,22	0,21	0,24	0,25	0,25	0,26	118,18	104,00	
– з докторантури	0,20	0,35	0,28	0,29	0,30	0,23	0,32	91,43	139,13	

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка осіб, що захистили дисертацію: – аспірантів, %	3,2	3,6	3,9	5,6	6,1	6,4	6,9	3,30	0,50
– докторантів, %	4,4	3,3	3,9	8,5	7,8	7,7	10,3	7,00	2,60
Частка осіб, що навчалися за рахунок держбюджету: – аспірантів, %	...	91,8	87,5	84,8	84,8	85,1	85,5	-6,30	0,40
– докторантів, %	...	94,3	94,8	93,9	93,4	93,7	92,5	-1,80	-1,20
Частка осіб, що навчалися на комерційній основі: – аспірантів, %	...	5,2	10,3	13,6	13,9	13,8	13,2	8,00	-0,60
– докторантів, %	...	0,9	3,3	4,3	5,2	5,7	7,0	6,10	1,30
Частка осіб, що навчалися за рахунок держбюджету, та закінчили: – аспірантуру, %	...	23,1	22,4	24,6	25,7	26,0	27,3	4,20	1,30
– докторантуру, %	...	35,6	28,4	29,5	30,9	23,1	31,8	-3,80	8,70
Частка осіб, що навчалися на комерційній основі, та закінчили: – аспірантуру, %	...	4,7	13,6	19,8	20,8	21,1	21,4	16,70	0,20
– докторантуру, %	...	63,6	22,7	28,4	17,9	26,9	26,6	-37,00	-0,30

аспірантур та 62% докторантур, при науково-дослідних інститутах – відповідно 52% та 38%.

Позитивно, що в Україні найбільша кількість аспірантів навчається у галузі технічних, економічних, педагогічних та юридичних наук. Втім, реальний сектор економіки ще не взяв на себе належної відповідальності за фінансування підготовки наукових кадрів та їх подальшої інтелектуальної творчої діяльності. Переважна більшість наукових кадрів навчається за рахунок державного бюджету – 86% аспірантів та 92% докторантів у 2013 р. Парадоксально, але частки осіб, що навчалися за рахунок державного бюджету та закінчили навчання, є вищими, ніж осіб, що також закінчили навчання, але підготовка здійснювалася на комерційній основі. Так, за аспірантами перевищення становило у 2013 р. 5,9%, а за докторантами – 5,2%, що засвідчує на разі вищу ефективність (та стимули до навчання) державного фінансування при підготовці фахівців вищої кваліфікації.

Іншою позитивною стійкою тенденцією слід визнати збільшення частки тих, хто закінчив аспірантуру та докторантуру із захистом дисертації: кандидатської – з 16% у 2000 р. до 26% – у 2013 р., докторської – відповідно з 9% до 32%.

Додамо, що раціональною залишається й статева та вікова структура вітчизняних аспірантів та докторантів. Так, у 2013 р. жінки складали 61% загальної чисельності аспірантів та 53% докторантів; переважна більшість (76%) аспірантів мала вік до 30 років (35% – до 25 років, 41% – 25–29 років), тоді як майже половина докторантів (46%) – 40 років і старше.

У 2013 р. загальна чисельність працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, становила 123,2 тис. осіб, що менше на 5,2% порівняно з відповідним періодом 2012 р., у т. ч. дослідників – на 4,3%, техніків – на 9,1%, допоміжного персоналу – на 5,1%, інших працівників – на 5,5% (табл. 2.5).

За аналізований період в структурі персоналу наукових організацій відбулися такі зміни: збільшилася частка працівників

Таблиця 2.5

**Кількісна та структурна характеристика
забезпеченості наукових організацій України
науковими кадрами у 2005, 2010–2013 рр.
(розраховано за [141, с. 31, 36, 40; 143, с. 31, 36, 42])**

Показники	Роки					Відхилення (%/в. п.) показника 2013 р. до року	
	2005	2010	2011	2012	2013	2005	2012
Чисельність працівників основної діяльності, тис. осіб, у т. ч.:	170,6	141,1	134,7	129,9	123,2	72,2	94,8
– у державному секторі, тис. осіб	67,6	63,3	60,8	62,1	59,9	88,6	96,5
– у підприємницькому секторі, тис. осіб	91,9	67,5	64,6	58,6	54,5	59,3	93,0
– у секторі вищої освіти, тис. осіб	10,9	10,3	9,4	9,3	8,8	80,7	94,6
– у приватному непри- бутковому секторі, осіб	–	4	2	1	–	–	–
Частка працівників у державному секторі, %	39,6	44,9	45,1	47,8	48,6	9,0	0,8
Частка працівників у під- приємницькому секторі, %	53,8	47,8	47,9	45,1	44,2	-9,6	-0,9
Частка працівників у секторі вищої освіти, %	6,4	7,3	6,9	7,2	7,1	0,7	-0,1
Частки працівників за категоріями персоналу:							
– дослідники, %	49,9	52,0	52,3	52,8	53,2	3,3	0,4
– техніки, %	11,9	11,5	10,8	10,3	9,9	-2,0	-0,4
– допоміжний персонал, %	18,8	18,4	18,4	18,4	18,3	-0,5	-0,1
– інші, %	19,4	18,1	18,5	18,5	18,4	-1,0	-0,1
Частка працівників з науковим ступенем, %	12,4	15,2	15,3	15,7	16,6	4,2	0,9

у державному секторі (на 9 в. п.) та зменшилася частка працівників у підприємницькому секторі (на 9,6 в. п.), що слід вважати негативною тенденцією в контексті ролі інтелектуального потенціалу в економіці держави; збільшилася частка дослідників (на 3,3 в. п.) та зменшилася частка техніків, допоміжного та іншого персоналу, що позитивно у контексті оптимізації структури кадрів науково-дослідних установ; збільшилася частка працівників із науковими ступенями (з 12,4% у 2005 р. до 16,6% у 2013 р.), що є свідчення якісного покращення кадрового забезпечення вітчизняних науково-дослідних організацій, втім, 16,6% не може бути прийнятним значенням для належної кваліфікації щодо виконання установами науково-дослідних робіт.

При загальній тенденції до скорочення кількості виконавців наукових досліджень і розробок число докторів наук серед них збільшилось на 1%, кандидатів наук – зменшилось на 0,2% і у 2013 р. їх питома вага становила 20,3%. Частка дослідників з науковими ступенями збільшилась на 1,3 в.п. і склала 31%.

Позитивно, що у 2013 р. кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт на засадах сумісництва зменшилась (на 6,5%), у т. ч. дослідників (на 6,2%), техніків (на 3,8%), допоміжного персоналу (на 4,8%).

Позитивною слід визнати й тенденцію до збільшення кількості фахівців вищої кваліфікації, які працюють у різних сферах економіки України. Так, на 31 грудня 2013 р. кількість фахівців вищої кваліфікації (мали диплом доктора або кандидата наук), які працювали у різних сферах економіки України, становила 106,6 тис. осіб, що більше на 2,8% порівняно з 31 грудня 2012 р. Проте частка докторів та кандидатів наук, які беруть безпосередню участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт, постійно зменшується і на 31 грудня 2013 р. склала 19,2% загальної їхньої кількості, що менше, ніж на 31 грудня 2012 р., на 0,6%.

Крім кадрового, сприятливість передумов щодо інтелектуалізації національного господарства істотною мірою визначається

фінансовим забезпеченням. Відтак позитивно, що в Україні обсяги фінансування наукових та науково-технічних робіт щороку збільшуються (табл. 2.6). Так, у 2013 р. вони становили майже 11,2 млрд грн, що у 5,5 раза більше, ніж у 2000 р. та на 5,7% більше попереднього – 2012 р. Але рівень вказаних витрат становить лише 0,77% від ВВП України у 2013 р. (державного фінансування – 0,33%), що є вкрай мізерним значенням, адже в економічно розвинених державах на розвиток науки та забезпечення таким чином кращої інноваційної компоненти національного господарства виділяється значно більша частка ВВП.

Варто звернути увагу й на те, що частка витрат на наукові та науково-технічні роботи в Україні у період 2000–2011 рр. зменшувалася. Так, у 2000 р. вона становила 1,2%, коли у 2011 р. – 0,73%, і лише у 2012 р. почала зростати та станом на 2013 р. становила 0,77%.

Свідченням покращення фінансової забезпеченості наукових та науково-технічних робіт в Україні є щорічне збільшення обсягів їх фінансування у розрахунку на одного працівника. Так, цей показник у 2000 р. становив лише 10,9 тис. грн/ос., тоді як у 2013 р. – 90,6 тис. грн/ос. (показник збільшився у 8,3 разу та за 2012–2013 рр. – на 11,4%). Втім, зрозуміло, що більшу частку у цих витратах займають витрати на оплату праці (причому далеко не найвищі в економіці), соціальні відрахування, а також фінансування головних статей поточної господарської діяльності (оренда приміщень, зв'язок тощо). За такого стану справ відсутні реальні стимули до активізації наукової діяльності в Україні та використання її результатів на розвиток економіки.

У 2013 р. в Україні 22,9% загального обсягу витрат було спрямовано на виконання фундаментальних досліджень, які на 95,6% профінансовано за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів. Частка витрат на виконання прикладних досліджень становила 17,2%, майже дві третини яких асигнувалися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та 17,8% – коштів підприємни-

Таблиця 2.6
Показники фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні
у 2000, 2005, 2010–2013 рр. (розраховано за [141, с. 79, 80, 92–94; 143, с. 84, 85, 89, 90])

Показники	Роки							Відхилення (% / в. п.) по- казника 2013 р. до року
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2012
Загальні обсяги фінансування, млн грн	2046,3	5160,4	8995,9	9591,3	10558,5	11161,1	у 5,5р.	105,7
Обсяги фінансування у розрахунку на одного працівника основної діяльності, тис. грн/особу	10,9	30,2	63,8	71,2	81,3	90,6	у 8,3р.	111,4
Частка обсягів фінансування у ВВП України, %	1,2	1,1	0,9	0,73	0,75	0,77	-0,43	0,02
Частки в загальних обсягах фінансування:								
– держбюджету, %	30,0	33,2	41,2	40,2	44,6	42,7	12,7	-1,9
– коштів місцевих бюджетів, %	–	0,5	0,3	0,3	0,6	0,6	0,6	–
– коштів позабюджетних фондів, %	0,9	0,5	0,5	0,2	0,2	0,2	-0,7	–
– власних коштів, %	3,0	6,6	9,7	8,8	10,6	13,1	10,1	2,5
– коштів замовників – підприємств і організацій України, %	38,4	32,6	21,8	23,8	23,3	20,7	-17,7	-2,6
– коштів замовників – суб'єктів з іноземних держав, %	4,4	24,4	25,7	25,8	19,4	21,6	17,2	2,2
Частки у фінансуванні за секторами діяльності:								
– державний сектор, %	36,1	30,2	36,3	37,9	40,4	38,6	2,5	-1,8
– підприємницький сектор, %	58,8	65,1	57,3	55,7	52,6	55,3	-3,5	2,7
– сектор вищої освіти, %	5,0	4,7	6,3	6,3	6,9	6,2	1,2	-0,7
– приватний неприбутковий сектор, %	0,1	–	0,1	0,1	0,0...	–	-0,1	-0,0...

цького сектора. На виконання науково-технічних розробок спрямовано 47,8% загального обсягу витрат, які на 40,9% профінансовані іноземними фірмами, 21,3% – організаціями підприємницького сектора, 12,2% – за рахунок бюджетних коштів. Витрати на виконання науково-технічних послуг становили 10,3% загального обсягу витрат. Більш ніж половину загального обсягу витрат спрямовано на дослідження і розробки зі створення нових або удосконалення існуючих видів виробів, технологій та матеріалів, з яких 20,1% – на замовлення промислових підприємств, що варто вважати позитивним у контексті інтелектуалізації вітчизняного реального сектора економіки.

Частка витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок коштів державного бюджету у 2013 р. проти 2012 р. зменшилася на 1,9 в. п., проте залишається доволі істотною – 42,7%. Позитивним є збільшення частки витрат замовників робіт, зокрема, суб'єктів з іноземних держав, що попри інтелектуалізацію забезпечує збільшення обсягів іноземного інвестування в економіку України. Втім, менш сприятливою для інтелектуалізації національного господарства передумовою є зниження частки підприємницького сектора у використанні коштів. Так, його частка зменшилася у 2013 р. порівняно з 2000 р. на 3,5 в. п. при збільшенні фінансування у державний сектор (на 2,5 в. п.) та у сектор вищої освіти (на 1,2 в. п.). Це вплинуло й на зменшення загальних обсягів наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій (на 0,6% у 2013 р., у т. ч. науково-дослідних робіт – на 2,9%, науково-технічних розробок – на 3,3%).

У структурі фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні за видами економічної діяльності (табл. 2.7) переважали у 2013 р. витрати, що здійснювалися у професійній, науковій та технічній діяльності (81,9% або понад 9 млрд грн.) та у переробній промисловості (10,5% або понад 1 млрд грн). Фактично у цих двох видах економічної діяльності було здійснено у 2013 р. фінансування наукових та науково-технічних робіт на суму, що становить

Таблиця 2.7

**Показники фінансування наукових і науково-технічних робіт
за джерелами фінансування та видами економічної діяльності у 2012 та 2013 рр.**
(розраховано за [141, с. 92-94; 143, с. 93-94])

Види економічної діяльності	у т. ч. за структурою, %:														
	Загальні обсяги фінансування, млн грн		з держбюджету				власними коштами		за кошти замовників (втізняних підприємств, організацій)		за кошти замовників (з іноземних держав)		з інших джерел		
			2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13			
Усього в економіці	10558,5	11161,1	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100			
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	264,4	18,8	4,31	0,31	3,74	0,21	0,66	0,04	0,01	-	-	1,46	-		
Добувна промисловість	332,4	-	0,20	-	0,41	-	3,30	-	11,27	-	3,97	-	-		
Переробна промисловість	2496,8	1169,1	2,41	1,94	24,41	30,81	35,78	3,43	58,58	22,64	23,25	0,01			
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	327,8	0,0...	0,11	-	4,11	0,0...	5,98	-	6,05	-	4,39	-	-		

2.1. Оцінювання передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	22,0	-	0,01	-	1,84	-	0,04	-	-	-	-	-
Будівництво	55,9	0,96	0,16	0,02	0,0...	-	1,36	0,01	0,62	-	0,60	-
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	21,4	11,7	0,07	-	0,07	-	0,70	0,51	-	-	-	-
Фінансова та страхова діяльність	1,5	-	-	-	0,02	-	0,03	-	0,03	-	-	-
Професійна, наукова та технічна діяльність	5336,6	9141,3	70,42	86,58	32,97	66,46	45,38	88,84	21,04	75,85	55,05	96,99
Державне управління оборона, обов'язкове соціальне страхування	1394,2	0,60	19,29	-	27,79	0,04	3,28	-	1,71	-	10,16	-
Освіта	58,7	693,1	0,68	9,29	0,48	1,18	0,49	6,75	0,22	1,22	0,06	3,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	83,4	11,5	1,44	0,24	0,25	0,01	0,36	0,0...	0,09	-	0,29	-
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	36,5	94,9	0,36	1,61	1,42	1,16	-	0,01	-	0,0...	-	-
Інші види діяльності	127,0	19,1	0,52	0,01	2,48	0,12	2,66	0,41	0,40	0,30	0,75	-

92,4% від загальних обсягів фінансування в Україні. При цьому частка промисловості у 2013 р. порівняно з 2005 р. зменшилася на 31,1 в. п. (з 41,6% до 10, 5%), що позитивно, адже свідчить про певну диверсифікацію фінансування науки в Україні.

Попри те, дещо інша ситуація спостерігається у структурі фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування. Так, з держбюджету та за кошти вітчизняних замовників найбільшою мірою фінансуються наукові та науково-дослідні роботи у професійній, науковій та технічній діяльності (86,58% та 88,84% відповідно у 2013 р.).

За рахунок власних коштів підприємств і організацій найбільше фінансувалися у 2013 р. наукові та науково-технічні роботи у професійній, науковій та технічній діяльності (66,46%), переробній промисловості (30,81%). Тоді як у 2011 р. – наукові та науково-технічні роботи у сільському господарстві (28,9%), операціях з нерухомістю (28,9%), будівництві (27,2%).

За кошти іноземних замовників також найбільше було профінансовано наукових та науково-технічних робіт у професійній, науковій та технічній діяльності (75,85%) та у переробній промисловості (22,64%). У 2011 р. – у промисловості (48,3%) та у сфері операцій з нерухомим майном (26,1%).

Позитивно, що в Україні фінансуються істотні обсяги наукових досліджень, що мають відношення до базових видів економічної діяльності, де створюється значна додана вартість. Але, очевидно, недостатніми є обсяги (та їх частка в структурі) фінансування наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві, будівництві, діяльності транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. Це в значній мірі відобразилося й на ефективності наукової, науково-технічної діяльності у нашій державі. Кількість робіт, які виконувались науковими організаціями України у 2013 р., зменшилася на 10% і становила 47,9 тис. од., з яких майже дві третини впроваджено у виробництво або мали інші форми широкого застосування (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Показники обсягів виконаних наукових
та науково-технічних робіт в Україні у 2000, 2005, 2010–2013 рр.**
(розраховано за [141, с. 131, 138; 143, с. 132]), (тис. од.)

Показники	Роки							Відхилення (% / в. п.) показника 2013 р. до року	
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2012	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Кількість виконаних робіт, у т. ч. за структурою (секторами):	38,3	63,9	52,0	52,4	53,2	47,9	125,1	90,0	
– державний, %	...	24,7	27,1	27,1	27,4	32,9	8,2*	5,5	
– підприємницький, %	...	62,4	55,1	54,2	53,5	44,9	-17,5*	-8,6	
– вищої освіти, %	...	12,9	17,8	18,7	19,1	22,3	9,4*	3,2	
Кількість виконаних робіт зі створення нових видів виробів, у т. ч.:	...	6,3	6,2	6,5	6,4	5,6	88,9*	87,5	
– державний, %	...	13,6	22,1	24,6	20,4	22,5	8,9*	2,1	
– підприємницький, %	...	74,2	62,6	60,2	63,2	58,1	-16,1*	-5,1	
– вищої освіти, %	...	12,2	15,3	15,2	16,4	19,3	7,1*	2,9	
– створення нових видів техніки	3,9	3,8	2,3	2,4	2,1	2,1	53,8	100,0	
– роботи, в яких використано винаходи	1,0	0,8	1,1	1,2	1,1	1,1	110,0	100,0	

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість виконаних робіт зі створення нових видів технологій, у т. ч.:	3,6	5,4	5,7	5,3	5,0	5,0	138,9	100,0
– державний, %	...	27,6	36,4	34,3	35,2	33,1	5,5*	-2,1
– підприємницький, %	...	49,4	39,9	39,3	39,5	41,5	-7,9*	2,0
– вищої освіти, %	...	23,0	23,7	26,4	25,3	25,4	2,4*	0,1
– ресурсозберігаючих	1,7	2,2	2,5	2,3	2,3	2,2	129,4	95,7
Кількість виконаних робіт зі створення нових видів матеріалів	1,1	1,2	1,4	1,6	1,3	1,2	109,0	92,3
Кількість виконаних робіт зі створення нових сортів рослин, порід тварин	0,5	0,8	0,7	0,6	0,5	0,7	140,0	140,0
Кількість виконаних робіт зі створення нових методів, теорій	2,2	5,4	7,7	7,7	7,7	7,6	у 3,5 р.	98,7
Інші роботи	27,1	45,0	30,3	30,7	32,2	27,7	102,2	86,0

* Відхилення до показника 2005 р.

Із загальної кількості робіт 11,8% було спрямовано на створення нових видів виробів (36,8% з них – нові види техніки, 10,5% – нові технології (44,8% з яких – ресурсозберігаючі), 2,5% – нових видів матеріалів, 1,6% – нових сортів рослин, порід тварин, 15,8% – нових методів і теорій. У розрахунку на 1 тис. працівників середньо-облікової кількості виконавців наукових досліджень і розробок загальна кількість виконуваних у 2013 р. наукових робіт становила 451 одиниць, що на 6% менше, ніж у 2012 р. і на 0,7% більше, ніж у 2011 р.

Позитивно, що кількість майже усіх видів наукових та науково-технічних робіт відносно 2000 р. збільшилася. Виняток становлять роботи зі створення нових видів виробів (скорочення на 11,1%), зокрема, техніки (на 46,2%), а також зменшення загальної кількості виконаних робіт на 10%, робіт зі створення нових видів виробів та матеріалів (на 12,5% та 7,7% відповідно), методів і теорій (на 1,3%), інших робіт (на 14%) у 2013 р. відносно 2012 р. На ці недоліки варто звернути особливу увагу органам державного управління з метою відновлення стимулів до активізації інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на вказані роботи.

Крім того, негативним видається за доцільне визнати й зменшення частки підприємницького сектора у загальній кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт (за весь аналізований період) включно зі створенням нових виробів, але за винятком створення нових технологій (за останні два роки збільшується на 2%). Відтак частка підприємницького сектора у виконаних роботах залишається найбільшою, що вважаємо раціональним та таким аспектом, що потребує збереження.

Незважаючи на скорочення кількості безпосередніх виконавців наукових досліджень і розробок, загальна кількість друкованих праць в Україні постійно зростає: з 354,7 тис. у 2011 р. і 374,9 тис. у 2012 р. до 391,4 тис. публікацій у 2013 р., що у розрахунку на 1 тис. працівників середньооблікової кількості виконавців наукових досліджень і розробок становить 3 690 наукових публікацій.

У 2013 р. кількість науковців, які виїздили за межі України з метою стажування, навчання, підвищення кваліфікації, збільшилась на 6,7% і становила 4,4 тис. осіб, кількість виїздів для викладацької роботи зменшилась на 8,8% (435 осіб). Разом з тим, на 6,4% збільшилась кількість виїздів для проведення наукових досліджень (6,2 тис. осіб). З метою участі в міжнародних семінарах, конференціях тощо було здійснено 10,9 тис. виїздів за кордон і проводилося 2,6 тис. таких заходів науковими організаціями та установами в Україні. Кількість грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів, порівняно з 2012 р. збільшилась на 15,7% і становила 2147, у т. ч. індивідуальних – на 38,4% (1396). Кількість колективних грантів за цей період зменшилась на 11,2% (751). Загалом число науковців, які користувалися грантами, становило 5,1 тис. осіб.

Втім, ефективність більшою мірою характеризують такі показники, як обсяги виконаних та профінансованих робіт у розрахунку на одного працівника. Так, встановлено, що при стійкій тенденції до збільшення обсягів фінансування витрат у розрахунку на одного працівника ефективність таких робіт у період 2008–2013 рр. погіршилась (рис. 2.3).

Так, кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на 1 тис. працівників становила у 2013 р. 388,8 од., що менше значення 2008 р. на 28,7 од. Отже, спостерігається ситуація, коли при збільшенні обсягів фінансування, продуктивність праці наукових кадрів зменшується. Це добре простежується з рис. 2.4, що підтверджує випереджаючі темпи зростання протягом аналізованого періоду обсягів фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні над темпами зростання кількості виконаних робіт в середньому одним основним працівником. Особливо критичним було відставання у 2008 р., 2010 р. та 2013 р.

Неоднорідною є й ефективність функціонування вітчизняних науково-дослідних організацій в аспекті форм власності. Так, якщо звернути увагу на рис. 2.5, де представлено порівняльну

2.1. Оцінювання передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності

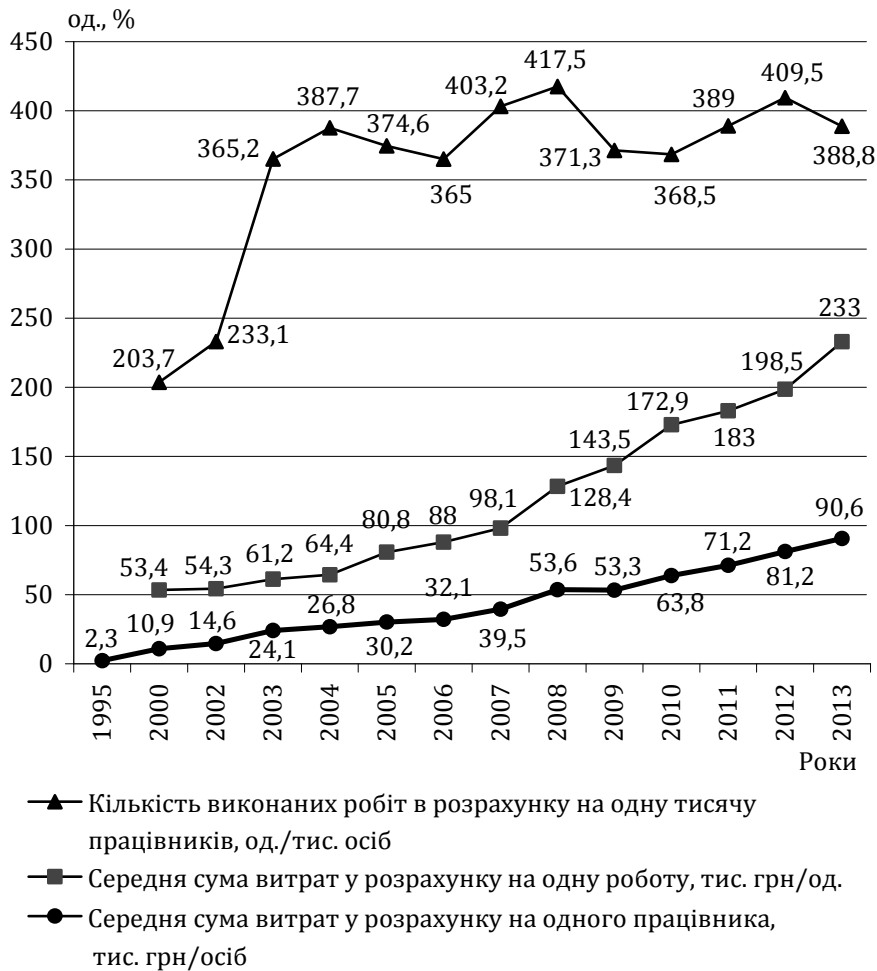


Рис. 2.3. Окремі показники фінансової забезпеченості та результативності наукових і науково-технічних робіт в Україні у 1995, 2000, 2002–2013 рр. (складено за даними Державної служби статистики України [138–143])



Рис. 2.4. Темпи зростання обсягів фінансування та кількості виконаних робіт у розрахунку на одного основного працівника наукових і науково-дослідних організацій в Україні у 2000, 2002–2013 рр.

2.1. Оцінювання передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності

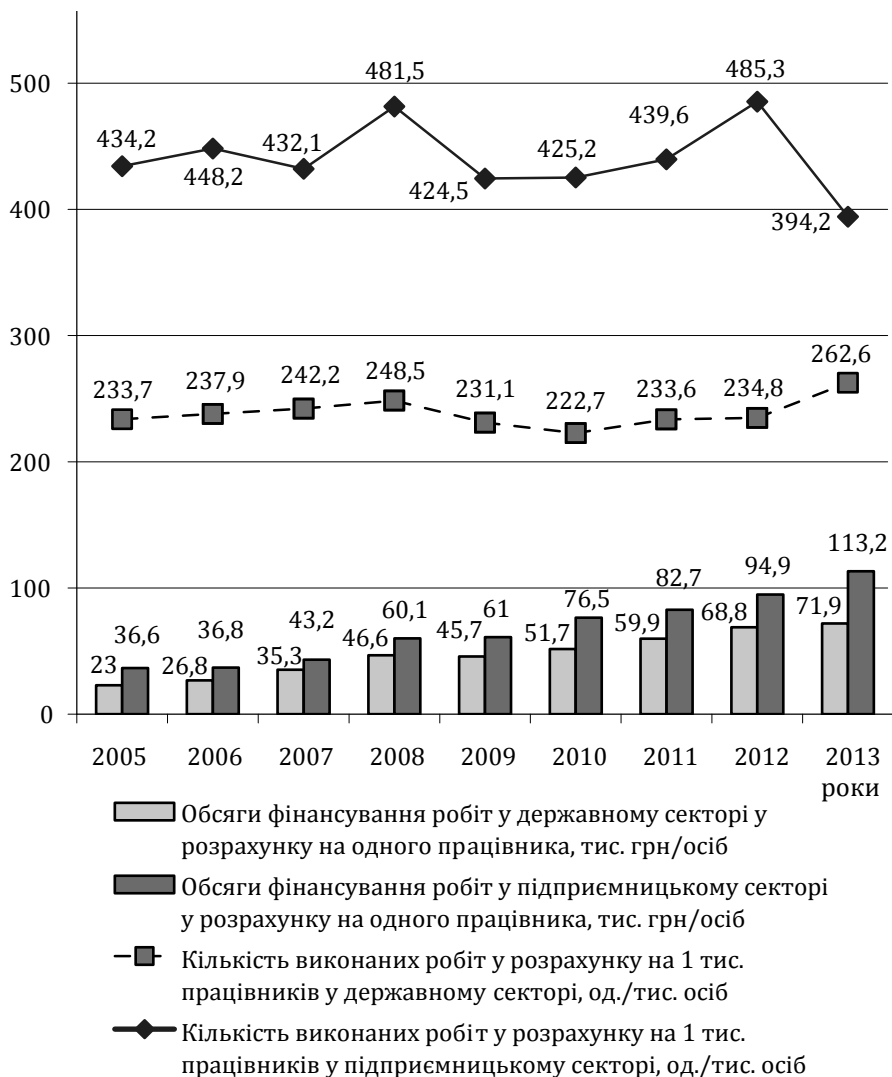


Рис. 2.5. Порівняльна характеристика обсягів фінансування та кількості виконаних робіт у розрахунку на одного основного працівника у наукових і науково-дослідних організаціях України в державному та підприємницькому секторах у 2005–2013 рр.

характеристику обсягів фінансування та кількості виконаних робіт у розрахунку на одного основного працівника у наукових і науково-дослідних організаціях України в державному та підприємницькому секторах у 2005–2013 рр., робимо висновок про стабільно вищу як фінансову забезпеченість, так і ефективність робіт безпосередньо у підприємницькому секторі.

Протягом усього аналізованого періоду кількість виконаних робіт у розрахунку на 1 тис. працівників у підприємницькому секторі порівняно з державним була більшою. У 2013 р. у державному секторі цей показник становив 262,6 од./1 тис. осіб, тоді як у підприємницькому – 394,2 од./1 тис. осіб, що на 50,1% більше. Причому, обсяги фінансування наукових та науково-технічних робіт у підприємницькому секторі перевищували державний сектор на 43,3%.

Передумови, обсяги та ефективність інтелектуалізації економіки України подані у табл. 2.9.

Отже, за результатами аналітичних розрахунків є підстави до висновку, що органам державного управління потрібно працювати над покращенням кадрового та фінансового забезпечення підприємств і організацій, які виконують наукові та науково-дослідні роботи, посиленням їх співробітництва (передусім у інноваційній сфері) з суб'єктами реального сектора економіки, розвитком інфраструктури науково-дослідної діяльності, формуванням і реалізацією державних (у т. ч. на місцевому рівні) програм фінансування наукової діяльності, зокрема, спрямованих на «зближення» результатів наукових праць та потреб реального виробництва.

Таблиця 2.9

**Результати оцінювання передумов,
обсягів та ефективності наукової діяльності держави
на посткризовому етапі розвитку її ринкової економіки
(на прикладі України у період 2000–2013 рр.)**

Характеристики оцінювання:	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1	2	3
– передумов	<ul style="list-style-type: none"> • наявність істотного кадрового та інституційного потенціалу; • збільшення частки фахівців вищої кваліфікації у структурі персоналу наукових організацій; • достатньо раціональна галузева структуризованість організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи; • покращення структури за категоріями персоналу наукових організацій; 	<ul style="list-style-type: none"> • нерівномірне розміщення наукових організацій та їх кадрового забезпечення у територіальному аспекті; • зменшення кількості організацій, що виконують науково-технічні роботи, та їх кадрового потенціалу (передусім у підприємницькому секторі); • малі кількості та частки науково-дослідних організацій, які виконують замовлення для суб'єктів окремих видів економічної діяльності із значною доданою вартістю (промисловості; транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності; будівництва); • низька частка працівників науково-дослідних організацій з науковими ступеннями;
– обсягів	<ul style="list-style-type: none"> • збільшення обсягів витрат на інтелектуалізацію національного господарства; 	<ul style="list-style-type: none"> • мізерна частка (та її зменшення) обсягів фінансування науково-дослідних робіт у макроекономічних показниках розвитку країни;

Продовження табл. 2.9

1	2	3
обсягів	<ul style="list-style-type: none"> • покращення фінансового забезпечення діяльності наукових кадрів та науково-технічних робіт; • переважання підприємницького сектора в обсягах фінансування та виконання робіт; 	<ul style="list-style-type: none"> • мала частка населення та суб'єктів господарювання, зайнятих науково-технічними роботами; • недостатні темпи посилення ролі держави у фінансуванні робіт та створенні стимулів до підвищення їх ефективності; • зменшення участі підприємницького сектора у науковій діяльності та її фінансуванні;
ефективності	<ul style="list-style-type: none"> • вища ефективність віддачі фінансування робіт у підприємницькому секторі порівняно з державним та сектором науки; • зростання частки наукових кадрів, які завершують навчання та захищають наукові роботи 	<ul style="list-style-type: none"> • зменшення кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на одного працівника основної діяльності; • випереджальні темпи зростання обсягів фінансування наукових досліджень над продуктивністю праці в науково-дослідній сфері; • зменшення частки виконаних робіт у підприємницькому секторі; • переважання частки осіб, які завершують навчання, проте не представляють до захисту наукові праці; • «розірваність» науки від потреб реального виробництва та низький рівень реального впровадження результатів досліджень; • нижча ефективність підготовки наукових кадрів за бюджетні кошти

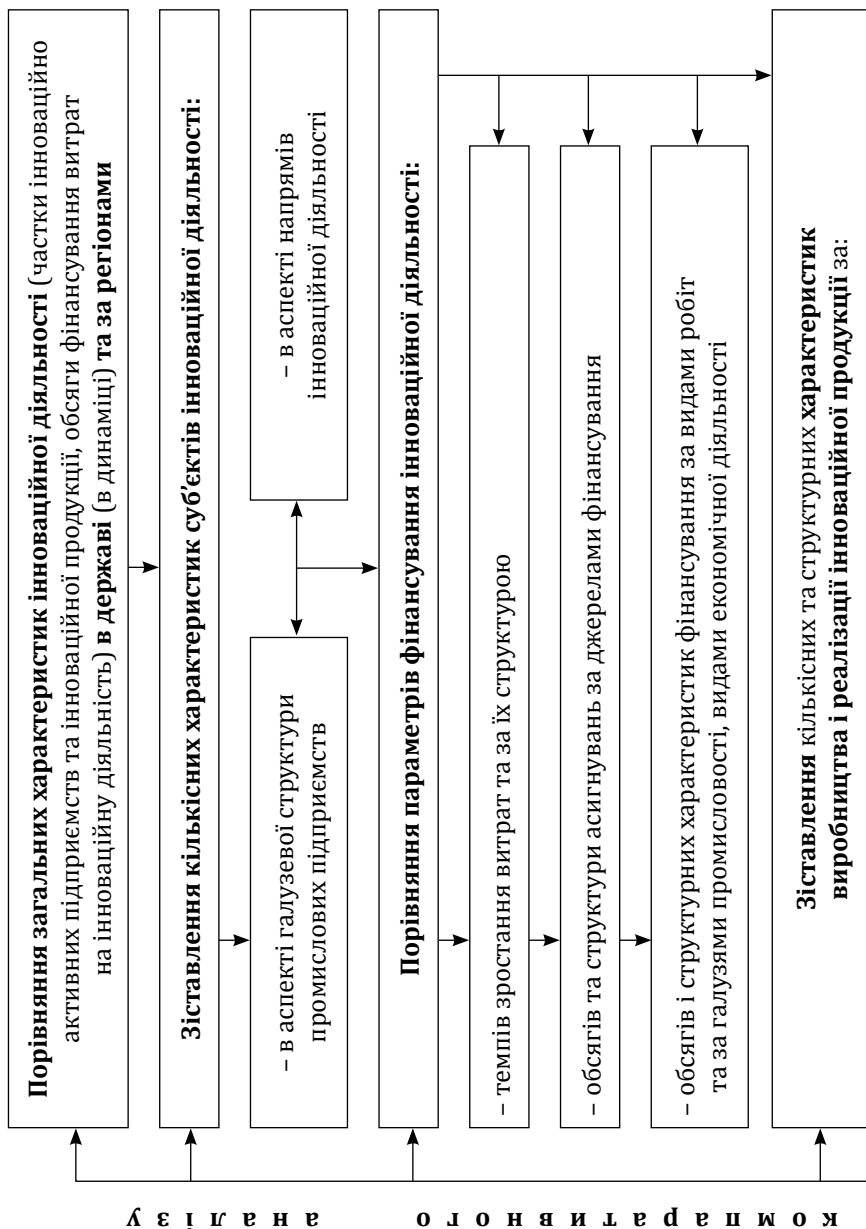
2.2. Обсяги, чинники та перешкоди розвитку інноваційної діяльності

Другий етап обґрунтованої нами методичної послідовності оцінювання інтелектуалізації національного господарства передбачає обстеження інноваційної діяльності. Адже розвиток наукової сфери є лише передумовою інтелектуальної творчої діяльності і не завжди спостерігається зв'язок між розвитком науки та широким застосуванням її результатів у реальному секторі національного господарства. Для цього необхідна виважена та раціональна державна політика, спрямована на створення сприятливого інституційного та організаційно-економічного середовища кооперації науково-дослідної сфери та сектора реального виробництва, результатом якої є активне створення і впровадження інновацій як міри наукової та ділової активності у сфері інтелектуалізації економіки.

На нашу думку, в теоретико-методичному плані достатньо раціональним є застосування компаративного аналізу як інструмента оцінювання обсягів та ефективності інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації економіки (рис. 2.6). Зокрема, на першому етапі важливо порівняти загальні характеристики інноваційної діяльності в державі.

Такими є частки інноваційно активних підприємств та інноваційної продукції, обсяги фінансування витрат на інноваційну діяльність (як в статичі, так і в динаміці) загалом та за регіонами держави.

Виходячи з цієї інформації, формуються попередні висновки відносно поточної ефективності державної політики в аналізованій сфері, її покращення чи погіршення, просторової диференціації інноваційного розвитку. Цей етап дозволяє визначити проблемні сфери та аспекти, на які особливо варто звернути увагу (які потрібно більш прискіпливо вивчити та уточнити) на наступних етапах аналізу.



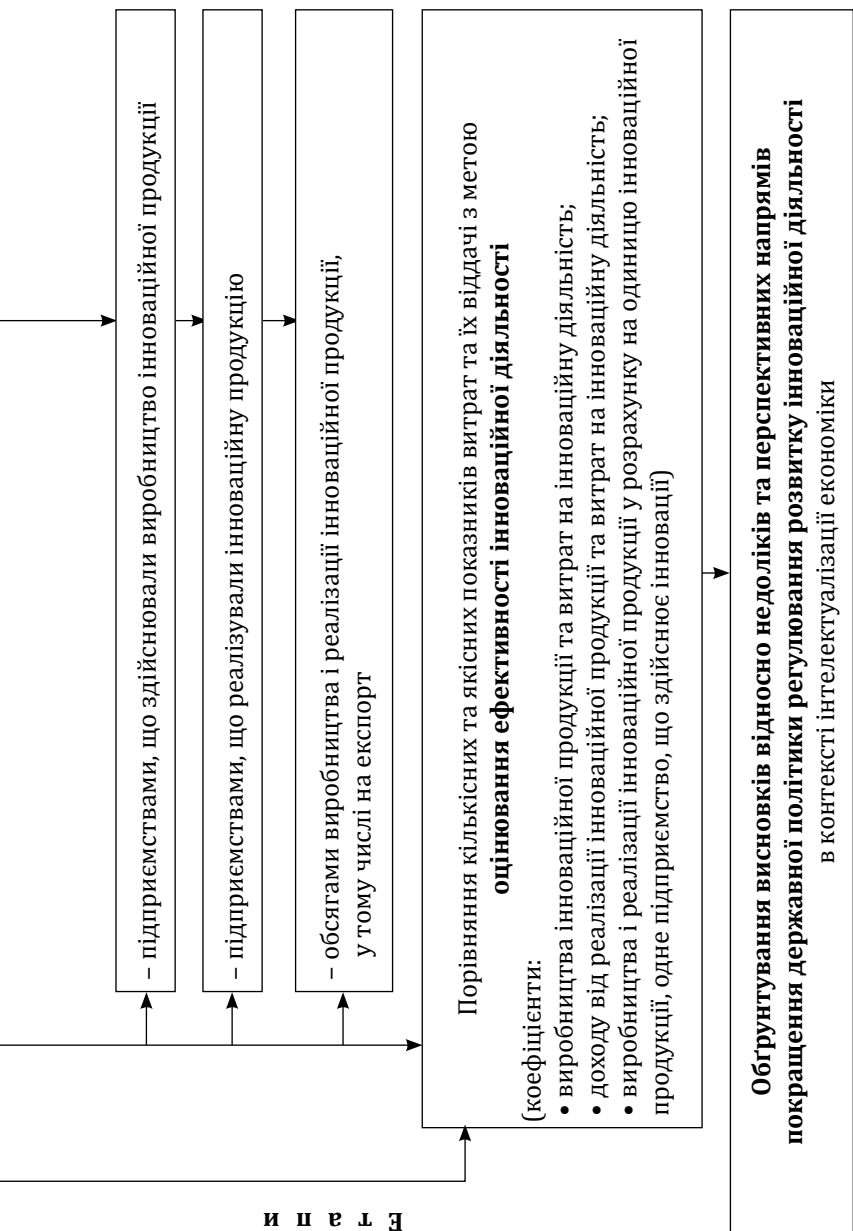


Рис. 2.6. Етапи компаративного аналізу обсягів і ефективності інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації національного господарства

Вважаємо, що на другому етапі аналізу необхідно зіставити та зробити відповідні висновки відносно кількісних показників діяльності підприємств, які займалися інноваціями, які впроваджували інновації та реалізовували інноваційну продукцію, а також обсягів фінансування інноваційної діяльності. За рахунок цього будуть виявлені як позитивні, так і негативні аспекти раціональності витрат на інноваційну діяльність, зокрема, за галузями промисловості та напрямками інноваційної діяльності.

Підтвердженням виявлених слабких місць стануть результати, отримані на третьому етапі аналізу, що стосується зіставлення кількісних і структурних характеристик виробництва та реалізації інноваційної продукції. Фактично, ці результати слугуватимуть передумовою до формування кінцевих висновків щодо результативності інноваційної діяльності в державі, у т. ч. в регіональному аспекті, за видами економічної діяльності, галузями промисловості, напрямками інноваційної діяльності (четвертий етап).

На п'ятому етапі важливо розрахувати узагальнюючі показники фінансово-економічної ефективності інноваційної діяльності в державі. Це характеристики продуктивності праці, доходу- та ресурсовіддачі від інноваційної діяльності, витрат на її фінансування. Зокрема, це коефіцієнти: виробництва інноваційної продукції та витрат на інноваційну діяльність; доходу від реалізації інноваційної продукції та витрат на інноваційну діяльність; виробництва і реалізації інноваційної продукції у розрахунку на одне підприємство, що здійснює інновації та ін.

Логічно, що в запропонованій послідовності оцінювання обсягів та ефективності інноваційної діяльності заключний етап стосується обґрунтування висновків відносно недоліків та перспективних напрямів покращення державної політики регулювання розвитку інноваційної діяльності в контексті інтелектуалізації економіки. Відповідно до вказаного алгоритму охарактеризуємо результати проведеного аналізу. Як можна зробити висновок з даних табл. 2.10, інноваційна діяльність в нашій державі залишається недостатньою.

Таблиця 2.10

**Характеристика
інноваційної діяльності в Україні у 2007–2013 рр.
(розраховано за [138–143])**

Показники	Роки						Темпи зростання (%/в. п.) показника 2013 р. до року	
	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2012
Частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, %	14,2	12,8	13,8	16,2	17,4	16,8	2,6	-0,6
Загальний обсяг витрат на здійснення інноваційних робіт, млн грн	10821,0	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	88,4	83,3
Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	6,7	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3	-3,4	–

Частка промислових підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у 2012 р. істотно збільшилася (на 1,2 в. п. до 2011 р. та на 3,2 в. п. до 2007 р.), а у 2013 р. – зменшилася на 0,6 в. п. порівняно з 2012 р., та, водночас, збільшилася на 2,6 в. п. відносно 2007 р. Витрати на інноваційну діяльність були найбільшими у 2011 р. та зросли на 78,8% порівняно з 2010 р. й на 32,4% – з 2007 р., що пози-

тивно. Однак у 2013 р., як і у 2012 р., цей показник зменшується (на 16,7% до 2012 р. та 11,6% до 2007 р.) та продовжує зменшуватися частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції – з 6,7% у 2007 р. до 3,3% у 2013 р., але навіть за такого низького значення показника лише у 9 регіонах нашої держави та у містах Київ і Севастополь частка інноваційної продукції була вищою. Зазначимо, у 2009–2010 рр. усі вказані вище показники теж погіршувалися.

До позитивного можна віднести те, що в регіонах України збільшується частка інноваційно активних промислових підприємств (за винятком 2013 р.). Саме тому кількість регіонів із часткою підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, нижчою за середню, у 2007–2011 рр. зменшувалася (з 17 до 14 од.). Отже, спостерігається ситуація, за якої при збільшенні кількості інноваційно активних підприємств та фінансування робіт зі створення інноваційної продукції, результативність цього процесу погіршується, що є негативною тенденцією, на усунення якої доцільно скерувати методи і засоби державної інноваційної політики.

У 2013 р. лише в одному регіоні України частка інноваційної продукції в загальних обсягах промислової продукції перевищувала частку інноваційно активних промислових підприємств, що засвідчує високу ефективність інноваційної діяльності. Це Закарпатська (частка інноваційної продукції – 15,5%, а інноваційно активних промислових підприємств – 6,9%). Саме в цьому регіоні протягом 2007–2013 рр. спостерігалася стійка тенденція до щорічного покращення ефективності в аналізованій сфері.

Цей досвід ефективного державного регулювання може бути поширеним на інші регіони нашої держави, особливо – Запорізьку (де частка інноваційно активних промислових підприємств у 2013 р. перевищувала частку інноваційної продукції на 26,5 в. п.), Херсонську (19,6 в. п.), Вінницьку (17,1 в. п.), Хмельницьку (16,6 в. п.), Миколаївську (21,9 в. п.), Чернігівську (19,8 в. п.), Івано-Франківську (17,1 в. п.), Харківську (18,4 в. п.) області та м. Київ (21,2 в. п.).

Більше того, є підстави стверджувати, що у більшості регіонів, де частки інноваційно активних промислових підприємств більші, спостерігаються менші частки інноваційної продукції, що засвідчує відсутність в Україні зв'язку між активізацією інноваційної діяльності в промисловості та її результатами. Це є особливо загрозливим щодо конкурентоспроможності вітчизняного реального сектора економіки та вказує на істотне слабе місце в системі державної політики інтелектуалізації національного господарства.

Позитивно, що в період 2005–2012 рр. в Україні збільшувалася не лише частка промислових інноваційно активних підприємств, але й кількість таких суб'єктів господарювання. Так, у 2012 р. кількість підприємств, що займалися інноваціями, становила 1758 од., що на 4,7% більше, ніж у 2011 р. та на 3,1% – ніж у 2000 р. Однак у 2013 р. порівняно з 2012 р. вказаний показник зменшився на 2,4%, що є негативним, хоч і збільшився на 0,6% щодо 2000 р. Відбулися також зміни в структурі інноваційно активних промислових підприємств, втім, більшість з них носять скоріше негативний характер. Так, зменшилися частки підприємств, які займалися дослідженнями та розробками, причому як в структурі інноваційно активних підприємств (на 8,6 в. п. у 2013 р. до 2000 р.), так і в загальній кількості промислових підприємств (на 1,7 в. п. за аналогічний період та становила лише 2,9%).

У 2013 р. відносно 2000 р. зменшилася й частка промислових підприємств, які впроваджували інновації (на 12%), а також підприємств, що освоювали виробництво інноваційних видів продукції (на 39,9 в. п. у структурі підприємств, які впроваджували інновації, та на 7,0 в. п. від загальної кількості промислових підприємств), що особливо негативно та на що потрібно звернути увагу органам державного управління.

Негативним аспектом розвитку інноваційної активності в Україні, на нашу думку, є зменшення обсягів фінансування інноваційної діяльності у 2012–2013 рр., в тому числі й у розрахунку на одне підприємство, що займалося інноваціями (за всіма напрямками ін-

Таблиця 2.11

**Показники інноваційної активності промислових підприємств
та фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000, 2005, 2010–2013 рр.**
(розраховано за [141, с. 175, 185, 206; 143, с. 165, 170, 181])

Показники	Роки						Темпи зростання (%/в.п.) 2013 р. до року	
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од., у т. ч. за структурою за напрямками інноваційної діяльності:	1705	1193	1462	1679	1758	1715	100,6	97,6
– дослідження і розробки, % (у т. ч. в % від загальної кількості промислових підприємств)	25,6 (4,6)	26,6 (3,2)	21,0 (2,9)	19,8 (3,2)	17,3 (3,0)	17,0 (2,9)	-8,6 (-1,7)	-0,3 (-0,1)
– придбання прав на патенти, ліцензій на використання об'єктів промислової власності, %	3,6 (0,6)	9,5 (1,1)	6,8 (0,9)	6,3 (1,0)	4,9 (0,9)	5,0 (0,8)	1,4 (0,2)	0,1 (-0,1)
– придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	33,1 (6,0)	46,0 (5,5)	51,2 (7,9)	63,3 (10,3)	62,3 (10,9)	63,1 (10,6)	30,0 (4,6)	0,8 (-0,3)
– технологічна підготовка виробництва, %	28,0 (5,0)	31,7 (3,8)

Продовження табл. 2.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9
– маркетинг, реклама, %	25,7 (4,6)	28,2 (3,3)
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, од., у т.ч. за структурою:	1491	810	1217	1327	1371	1312	88,0	95,7
– впроваджували нові або вдосконалені методи виробництва продукції, % (у т.ч. в % від загальної кількості промислових підприємств)	27,9 (4,1)	49,6 (4,1)	42,9 (4,9)	45,6 (5,8)	43,6 (5,9)	42,5 (5,5)	14,6 (1,4)	-1,1 (-0,4)
– освоювали виробництво інноваційних видів продукції, %	92,0 (13,7)	77,8 (6,4)	50,5 (5,8)	55,1 (7,1)	51,3 (7,0)	52,1 (6,7)	-39,9 (-7,0)	0,8 (-0,3)
Обсяги фінансування інноваційної діяльності, млрд грн, у т.ч. за структурою за напрямками інноваційної діяльності:	1,8	5,8	8,0	14,3	11,5	9,6	у 5,3 р.	83,5
– дослідження і розробки, %	15,1	10,6	12,4	7,5	10,2	17,1	2,0	6,9
– придбання прав на патенти, ліцензій на використання об'єктів промислової власності, %	2,5	4,2	1,8	2,3	0,4	0,9	-1,6	0,5
– придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	61,0	54,8	64,0	73,2	70,1	58,0	-3,0	-12,1
– технологічна підготовка виробництва, %	9,3	17,2

Продовження табл. 2.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9
– маркетинг, реклама, %	4,7	6,6
Частка підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості підприємств, що займалися інноваціями, %	87,4	67,9	83,2	79,0	78,0	76,5	-10,9	-1,5
Обсяги фінансування витрат інноваційної діяльності у розрахунку на одне підприємство, млн грн, у т. ч. за напрямками інноваційної діяльності:	1,0	4,8	5,5	8,5	6,5	5,6	у 5,6 р.	86,2
– дослідження і розробки	0,6	1,9	3,2	3,3	5,4	5,6	у 9,3 р.	103,7
– придбання прав на патенти, ліцензій на використання об'єктів промислової власності	0,7	2,2	1,4	3,1	0,5	1,0	у 1,4 р.	у 2 р.
– придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	1,9	8,3	6,0	9,9	7,3	5,1	у 2,7 р.	69,9
– технологічна підготовка виробництва	0,3	1,8
– маркетинг, реклама	0,2	1,1

новаційної діяльності, крім досліджень та розробок). У 2013 р. цей показник становив 9,6 млрд грн, що було у 5,3 разу більше ніж у 2000 р., але на 16,5% менше, ніж у 2012 р. Негативними тенденціями залишаються малі частки за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності та їх щорічне зменшення, зокрема, за дослідженнями і розробками (на 17,1% в структурі), придбанням прав на патенти, ліцензії, використання об'єктів промислової власності (0,9%). Як наслідок, у 2013 р. в результаті діяльності наукових організацій до вітчизняного патентного відомства було подано 8348 заявок на видачу охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності (8514 – у 2012 р., 8849 – у 2011 р., 8894 – у 2010 р.).

Вітчизняними органами державного управління мало приділяється уваги й такому аспекту інтелектуальної складової конкурентоспроможності національного господарства, як частка підприємств, які впроваджували інновації у загальній кількості тих, що ними займалися. Маємо наслідком критичне зменшення цього показника у 2005 р. – до 67,9%, надалі – його збільшення до 83,2% у 2010 р. та знову зменшення у 2011 р. – до 79,0%, а у 2013 р. – до 76,5%.

Недостатньою є й роль держави у фінансуванні інноваційної діяльності в Україні, адже частка витрат на фінансування цих заходів з державного бюджету становила у 2011 р. лише 1,0%, 2012 р. – 2,0%, 2013 р. – 0,3%; з місцевих бюджетів відповідно – 0,1%, 0,1%, 1,6%, позабюджетних фондів – менше 0,1% у 2011 р. На наше переконання, це є одним із чинників низької ефективності вітчизняної економічної політики у сфері стимулювання інновацій. Відповідно, органам державного управління усіх рівнів необхідно активізувати діяльність як з прямого, так і опосередкованого фінансування інноваційної діяльності. Найбільш перспективним видається застосування механізмів державно-приватного партнерства у цій сфері, а також міжрегіонального інноваційного співробітництва. Свідченням зниження ефективності інноваційної діяльності в Україні є зменшення частки інноваційної продукції в загальних обсягах промислової продукції (табл. 2.12). У 2013 р. до 2005 р. по-

Таблиця 2.12

**Структурні характеристики реалізації інноваційної продукції
за регіонами України у 2005 та 2013 рр. (розраховано за [141, с. 229–231; 143, с. 200])**

Регіон (область)	Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млн грн		Частки реалізова- ної інно- ваційної продукції, %		Частки в інноваційній продукції, %					Темпи зростання інноваційної продукції, %	
					що зазнала істотних змін	нові для ринку	удосконалені	нові для підприємства	інші		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Україна	24995,4	35862,7	6,5	3,3	43,0	34,5	26,4	65,5	30,6	143,5	-3,2
АР Крим	932,2	721,1	14,5	3,3	94,8	64,3	3,2	35,7	2,0	77,5	-11,2
Вінницька	54,0	498,5	0,9	2,3	43,3	9,7	55,3	90,3	1,4	9,2 р.	1,4
Волинська	206,8	287,0	5,8	3,0	93,0	53,8	2,2	46,2	4,8	138,8	-2,8
Дніпропетровська	2650,4	3813,0	4,2	1,9	13,9	17,5	52,7	82,5	33,4	143,9	-2,3
Донецька	4935,5	6130,8	5,8	3,0	62,2	19,4	36,3	80,6	1,5	124,2	-2,8
Житомирська	147,8	829,3	3,3	5,5	51,3	1,6	17,6	98,4	31,1	5,6 р.	2,2
Закарпатська	100,3	1363,9	3,5	15,5	68,1	70,4	10,4	29,6	21,5	13,6 р.	12,0

Продовження табл. 2.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Запорізька	3201,5	1671,1	9,5	2,3	6,8	34,0	14,8	66,0	78,4	52,2	-7,2
Івано-Франківська	200,0	881,6	3,1	4,3	47,1	53,9	8,4	46,1	44,5	4,4 р.	1,2
Київська	309,3	831,4	3,0	2,4	47,8	35,9	48,9	64,1	3,3	2,7 р.	-0,6
Кіровоградська	220,3	803,9	7,0	6,4	74,8	4,3	20,0	95,7	5,2	3,6 р.	-0,6
Луганська	1449,7	1416,9	4,3	2,1	51,1	81,6	39,4	18,4	9,5	97,7	2,2
Львівська	343,4	849,5	3,4	3,0	41,8	14,6	49,6	85,4	8,6	2,5 р.	-0,4
Миколаївська	719,8	639,2	9,2	3,0	5,3	74,0	72,2	26,0	22,5	88,8	-6,2
Одеська	2176,9	916,8	17,0	3,6	10,4	60,2	6,9	39,8	82,7	42,1	-13,4
Полтавська	349,9	3999,6	1,6	6,5	52,5	21,0	33,7	79,0	13,8	11,4 р.	4,9
Рівненська	55,1	111,9	1,2	0,8	96,3	10,8	3,7	89,2	-	2 р.	-0,4
Сумська	1244,0	2328,8	18,9	10,4	91,4	39,4	7,7	60,6	0,9	187,2	-8,5
Тернопільська	44,1	155,5	2,3	2,6	58,7	10,9	37,7	89,1	3,6	3,5 р.	0,3
Харківська	1903,2	2972,3	9,8	4,8	45,0	35,8	8,8	64,2	46,2	156,2	-5,0
Херсонська	128,3	406,3	4,3	4,0	90,7	51,3	9,3	48,7	-	3,2 р.	-0,3
Хмельницька	190,0	263,2	4,0	1,6	20,4	0,5	34,5	99,5	45,1	138,5	-2,4
Черкаська	103,5	566,9	1,5	2,0	82,3	18,4	17,7	81,6	-	5,5 р.	0,5
Чернівецька	77,8	99,9	6,0	2,6	93,3	-	2,8	100,0	3,9	128,4	-3,4
Чернігівська	253,0	119,0	4,6	0,9	74,8	28,0	23,8	72,0	1,4	47,0	-3,7
м. Київ	2986,4	3178,4	16,0	4,4	51,5	62,5	21,1	37,5	27,4	106,4	-11,6
м. Севастополь	12,2	7,1	1,1	0,2	-	3,7	100,0	96,3	-	58,2	-0,9

казник зменшився удвічі – з 6,5% до 3,3%. Причому це відбувалося на фоні збільшення обсягів реалізації інноваційної продукції – на 43,5%, при тому, що витрати на інноваційну діяльність за аналогічний період зменшились. Така ситуація об'єктивно призводить до зниження конкурентоспроможності продукції вітчизняного реального сектора економіки та його економічних агентів.

Звідси негативним наслідком є швидкі темпи зниження попиту на товари виробництва України, звуження частки вітчизняних товарів на внутрішньому ринку та розширення – імпортних товарів. Необхідно додати, що в регіональному аспекті ситуація ще гірша, адже є регіони, де обсяги реалізації інноваційної продукції за період 2005-2013 рр. не лише не збільшилися, але й істотно зменшилися. Це АР Крим (на 22,5%), Запорізька (на 47,8%), Луганська (на 2,3%), Миколаївська (на 11,2%), Одеська (на 57,9%), Чернігівська (на 53%), м. Севастополь (на 41,8%). Звернемо увагу на те, що більшість з вказаних регіонів характеризуються значним інноваційним та інтелектуально-кадровим потенціалом, що, очевидно, використовується недостатньо ефективно.

Більше того, частка інноваційної продукції у загальних обсягах промислової продукції у 2013 р. порівняно з 2005 р. зменшилася майже у всіх регіонах нашої держави. Виняток становили Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Полтавська, Тернопільська та Черкаська області. Особливо загрозливою в контексті регіональної економічної безпеки є ситуація у АР Крим, де обсяги реалізації інноваційної промислової продукції зменшилися на 22,5%, а її частка – на 11,2 в. п., м. Севастополі (зменшення на 41,8% та 0,9 в. п.), Одеській (на 57,9% та 13,4 в. п.), Запорізькій (на 47,8% та 7,2 в. п.) та Чернігівській (на 53% та 3,7 в. п.) областях.

Нераціональним варто визнати й співвідношення вітчизняних інноваційно активних підприємств за їх кількістю та за обсягами фінансування інноваційної діяльності (табл. 2.13 та табл. 2.14). Так, якщо у промисловості загалом у 2005 р. частка підприємств, що займалися дослідженнями і розробками, становила 26,6%, то на

Таблиця 2.13

Порівняння структури за кількістю промислових підприємств України та обсягами фінансування інноваційної діяльності у 2005 р. (розраховано за [141, с. 179–180, 189–190]). %)

Галузі промисловості	у т. ч. підприємства, що займалися:							маркетингом та рекламою						
	Підприємства, що займалися інноваціями загальною	дослідженнями та розробками	придбанням нових технологій	придбанням майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності	виробничим проектуванням	придбанням машин, обладнання	маркетингом та рекламою							
		Частки за:												
1	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	кількістю	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Промисловість загальною, у т. ч.:	11,8	26,6	10,6	9,5	4,2	5,1	1,2	31,7	17,2	46,0	54,7	28,2	6,6	
Добувна	5,4	34,5	14,7	10,3	0,02	3,4	0,01	20,7	10,1	55,2	71,7	3,4	0,01	
Обробна, у т. ч.:	13,3	26,7	10,6	9,5	4,4	5,3	1,2	32,2	17,6	45,1	54,2	29,5	6,8	

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
– харчова	9,9	7,1	0,2	10,1	11,2	4,5	5,2	15,0	2,4	40,8	57,5	24,0	20,4
– легка	9,9	12,2	5,3	2,7	0,1	1,4	–	24,3	23,8	40,5	64,5	27,0	2,0
– целюлозно-паперова	7,7	5,0	4,2	7,5	2,2	2,5	–	7,5	1,2	52,5	89,5	12,5	2,5
– хімічна і нафто-хімічна	19,9	44,3	9,5	14,7	12,0	12,2	0,9	27,0	26,6	52,2	45,0	38,3	4,0
– металургія та оброблення металу	13,3	28,2	0,8	15,3	0,2	9,4	0,1	28,2	18,2	48,2	79,2	27,1	0,4
– машинобудування	22,0	42,9	29,4	9,1	0,7	5,3	0,4	53,0	24,9	44,2	26,6	37,6	7,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,2	15,6	3,8	6,3	0,4	–	–	25,0	3,2	71,8	71,5	3,1	20,8

Таблиця 2.14

Порівняння структури за кількістю промислових підприємств України та обсягами фінансування інноваційної діяльності у 2013 р. (розраховано за [143, с. 169, 174]), %

Галузі промисловості (КВЕД-2010)	у т. ч. підприємства, що займалися:						у т. ч. підприємства, що займалися:					
	Підприємства, що займалися інноваціями загальною			внутрішніми			зовнішніми			придбанням машин, обладнання та програмного забезпечення		
	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість	кількість
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Промисловість загалом, у т. ч.:	16,8	12,5	13,7	53,0	3,4	63,1	58,0	5,0	0,9			
Добувна і розроблення кар'єрів	6,5	-	-	28,9	5,9	73,7	81,8	7,9	0,01			
Переробна, у т. ч.:	18,5	13,7	15,9	6,1	3,4	61,3	54,7	5,0	0,9			
– виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	18,4	4,3	4,8	3,0	1,0	58,0	88,1	4,0	0,1			
– текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та ін. матеріалів	11,7	5,6	5,8	1,4	1,0	64,8	92,0	2,8	0,01			
– виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	13,8	2,2	5,5	1,4	0,1	75,4	89,7	3,6	0,01			

Продовження табл. 2.14

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
– виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	28,4	20,9	1,2	10,5	1,8	54,7	56,7	4,7	11,4
– виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів	41,0	34,4	24,0	28,1	10,6	43,8	54,6	18,8	0,5
– виробництво гумових і пластмасових виробів, ін. нематалевої мінеральної продукції	14,4	7,1	0,8	1,6	0,02	70,5	63,0	4,4	0,07
– металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	16,7	15,8	6,8	12,0	1,6	60,9	67,8	3,8	0,4
– виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	51,0	41,2	69,5	10,0	0,6	60,0	27,7	2,9	0,01
– виробництво електричного устаткування	28,5	25,0	28,1	8,8	6,5	51,3	55,7	10,0	2,1
– виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	24,5	26,3	50,1	6,9	2,2	6,9	43,3	5,6	1,2
– виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та ін. транспортних засобів	35,2	27,6	7,8	11,5	74,0	56,3	12,7	6,9	0,3
– виробництво меблів, ін. продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	13,7	10,8	4,8	4,9	8,8	4,9	8,8	5,9	0,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	12,6	1,2	0,03	7,4	0,9	86,4	76,3	3,7	1,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	7,7	2,2	0,02	4,4	1,3	75,6	68,1	4,4	1,0

цей напрям інноваційної діяльності було спрямовано лише 10,6% від загальних обсягів її фінансування.

Натомість 46,0% підприємств здійснювали придбання машин і обладнання (інноваційного характеру), витрачаючи на ці цілі 54,7% загального фінансування. На пріоритетні напрями інноваційної діяльності (дослідження та розробки, придбання нових технологій та об'єктів інтелектуальної власності) у 2005 р. виділялося менше фінансування порівняно з іншими.

Це 16,0% проти 84,0%, тоді як частка підприємств, що займалися пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, була більш раціональною – 41,2%. В цьому аспекті найгіршою була ситуація у машинобудуванні, де частка підприємств, що займалися дослідженнями та розробками, придбанням нових технологій та об'єктів інтелектуальної власності, становила 52,9%, а на ці цілі виділялося лише 1,1% загальних обсягів фінансування. Невтішною була ситуація у целюлозно-паперовій та хімічній і нафтохімічній промисловості (відповідні показники становили 16,3%, 5,4% та 15,0%, 6,4%). Більш раціональною визнаємо структуру фінансування інноваційної діяльності у 2005 р. у металургії та обробленні металу (71,2% – за кількістю інноваційно активних підприємств та 22,4% – за часткою у фінансуванні інноваційної діяльності).

У структурі загальних обсягів фінансування за галузями промисловості у 2005 р. переважали витрати в обробній промисловості (96,5%). На добувну промисловість припадало лише 2,3% витрат, а на виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 1,2%. В структурі фінансування інновацій в обробній промисловості переважали витрати у харчовій промисловості – 18,5%, машинобудуванні – 29,2%, металургії та обробленні металу – 28,4%. У легкій промисловості фінансувалося лише 0,6% витрат, що негативно.

У структурі загальних обсягів фінансування за галузями промисловості (КВЕД-2010) у 2013 р. значну частку становили витрати у переробній промисловості (86,4%). На добувну промисловість і розроблення кар'єрів припадало 7,8%, на постачання електро-

енергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 5,3%, а на водопостачання, каналізацію та поводження з відходами – лише 0,6%. В структурі фінансування інновацій у перебробній промисловості переважали витрати на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 17,8%, металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування – 11,4%, виробництво машин і устаткування – 14,8% та виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 18,5%. Фінансування текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів становило лише 0,9%, що є негативним.

Більше того, структурні співвідношення часток інноваційно активних підприємств, що займалися дослідженнями і розробками, та витратами на ці цілі не покращилися. У 2013 р. частка інноваційно активних підприємств промисловості, що здійснювали зовнішні і внутрішні НДР, становила 17,1% та такою ж була частка витрат у цьому напрямі від загальних обсягів фінансування. В загальних обсягах найбільша кількість інноваційно активних промислових підприємств (63,1%) займалася придбанням машин, обладнання та програмного забезпечення. На ці цілі було витрачено 58% від загальних обсягів фінансування інноваційної діяльності в Україні. Підприємства, що займалися придбанням інших зовнішніх знань, становлять лише 5% та й частка витрат на це залишається досить низькою (0,9%). Вважаємо таку ситуацію нераціональною та такою, що не сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Адже підприємства працюють не над створенням нових розробок у сфері технологій чи продукції, а над придбанням існуючих, частина яких вже на етапі придбання може бути частково морально застарілими.

Про невисоку інтегральну ефективність інноваційної діяльності в Україні свідчать показники її витратовіддачі та витратомісткості (рис. 2.7). Так, обсяги доходу з одного найменування інноваційної продукції у період 2009–2013 рр. зменшилися, починаючи з 2009 р.,

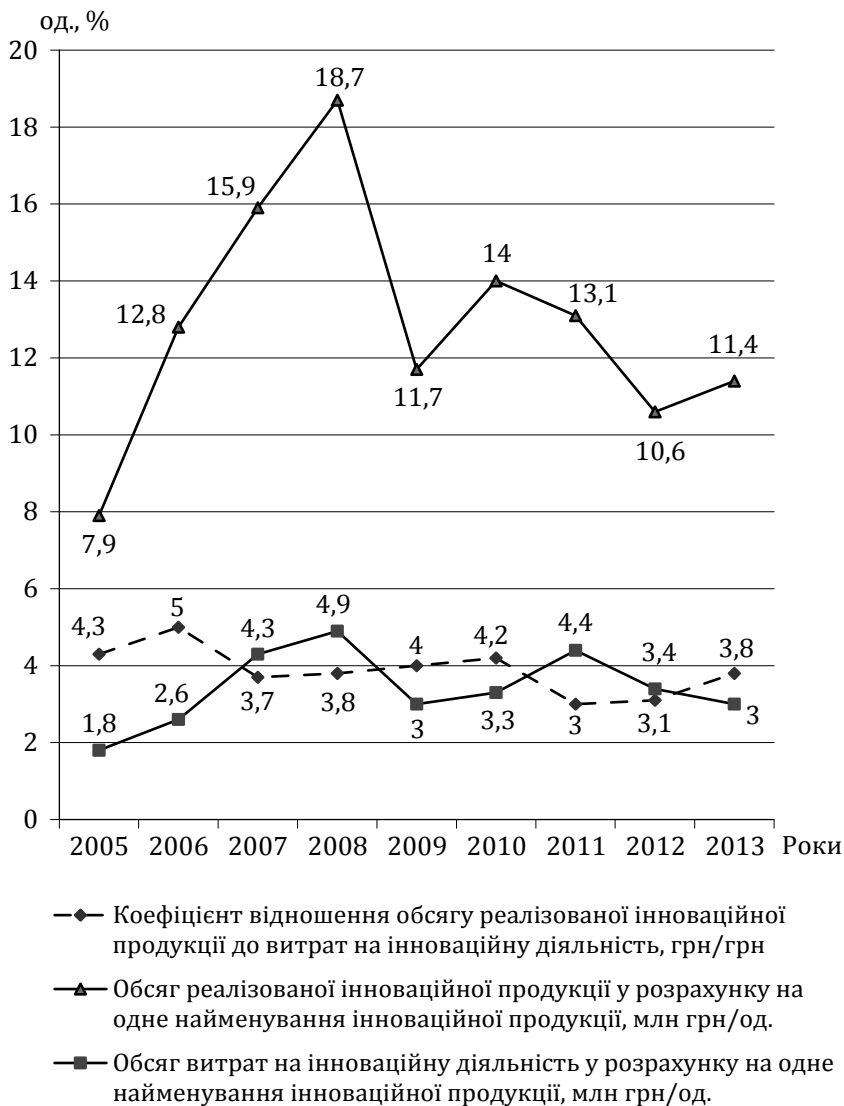


Рис. 2.7. Показники фінансової забезпеченості та ефективності інноваційної діяльності в Україні у 2005–2013 рр. (складено за даними Державної служби статистики України [138–143])

до якого спостерігалось їх істотне зростання. Якщо у 2008 р. в середньому інноваційної продукції одного виду реалізувалося на суму 18,7 млн грн, то у 2013 р. – лише 11,4 млн грн, що на 30% менше. У період 2009-2011 рр. істотно зросла витратомісткість вітчизняної інноваційної продукції, але за останні роки цей показник знизився до 3 млн грн/од.

У 2011 р. зменшилася доходовіддача інноваційної продукції. Якщо до 2010 р. включно цей показник покращувався, то у 2011 р. зменшився до 3 грн/грн (зменшення становило 28,6% до показника 2010 р.). Однак за останні роки цей показник покращується (на 26,7% до показника 2011 р.) та становить 3,8 грн/грн. у 2013 р.

Варто визнати, що значення показника доходовіддачі інноваційної продукції протягом усього аналізованого періоду залишалося низьким та таким, що не може свідчити про прийнятну рентабельність інноваційної діяльності в нашій державі.

В динаміці (рис. 2.8) також спостерігаємо низьку ефективність інноваційної діяльності в Україні у період 2007 р. та 2011 р. У 2007 р. та 2011 р. темпи зростання витрат на інноваційну діяльність перевищували темпи зростання обсягів реалізації інноваційної продукції. Причому у 2011 р. темпи зростання витрат перевищували темпи зростання доходу на 53%. Ситуація була кращою лише у 2008 р. та у 2010 р. Відповідно, органам державного управління слід звернути увагу на те, за рахунок чого було досягнуто в ті роки вищої ефективності інноваційної діяльності, адже важливо змінити сучасні негативні тенденції.

Отже, органам державного управління необхідно усувати негативні тенденції та чинники стримування розвитку інноваційної діяльності передусім шляхом стимулювання більш ефективного використання вітчизняними підприємствами витрат на інноваційну діяльність та ведення діяльності, спрямованої на розширення асортименту і номенклатури інноваційної продукції, збільшення її частки в обсягах ВВП, розширення частки інноваційно активних підприємств реального сектора економіки, налагодження та роз-

виток партнерських і коопераційних відносин суб'єктів малого і великого бізнесу в інноваційній сфері, розвиток регіональної інноваційної інфраструктури; підвищення ефективності використання інтелектуально-кадрового потенціалу регіонів України.

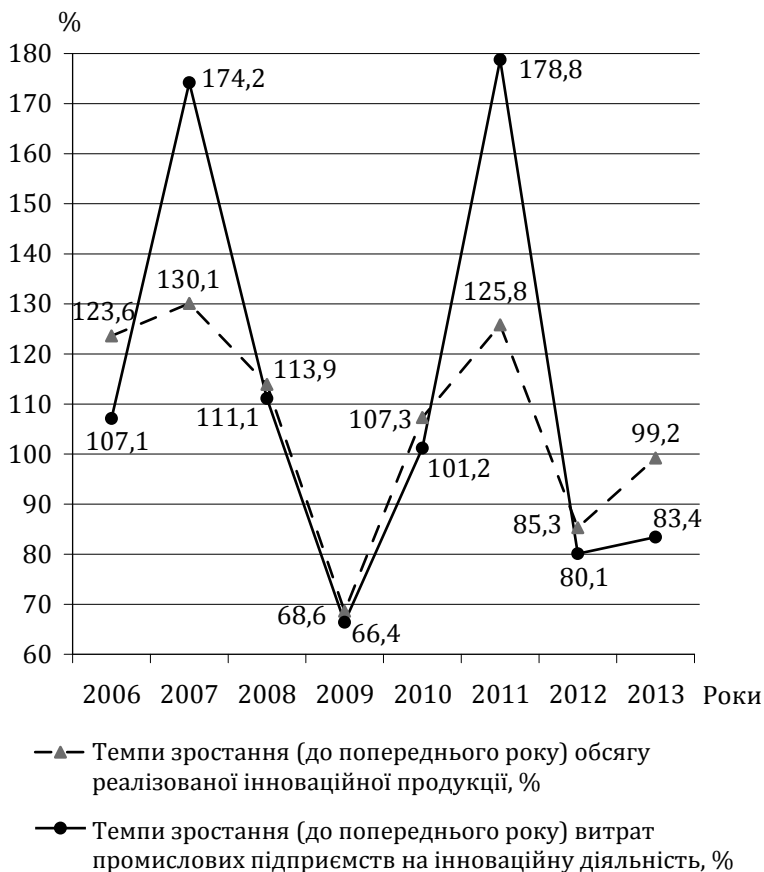


Рис. 2.8. Темпи зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності та реалізованої інноваційної продукції в Україні у 2006–2013 рр.

2.3. Ефективність системи державного регулювання інтелектуалізації національного господарства

Важливість етапу оцінювання ефективності державного регулювання процесу інтелектуалізації національного господарства полягає у тому, що дозволяє сформулювати висновки відносно того, чому наявні чи відсутні належні передумови розвитку наукової та науково-технічної діяльності в державі, її результативності та порівняльних характеристик з розвиненими державами світу, якими є причини достатньої чи невисокої інноваційної активності суб'єктів господарювання, в якій мірі реалізується людський та інтелектуальний капітал для потреб зміцнення конкурентоспроможності реального сектора економіки.

З іншого боку, аналіз ефективності державного регулювання вказаних процесів є важливою відправною точкою його подальшого удосконалення. Адже дозволяє визначити напрями, за якими реалізувалися заходи органів державного управління, та якою була їх ефективність і який інституційний, організаційний чи економічний ефект вони принесли, а також сфери, які практично не піддавалися державному прямому чи опосередкованому втручанню, і якими були їх наслідки.

Крім того, в основу ефективної державної політики регулювання економічних процесів має закладатися необхідний інституційний базис, що являє собою нормативно-правове та ментальне забезпечення, а також сукупність елементів інституційної інфраструктури. Відповідно, формування висновків відносно недоліків інституційного забезпечення інтелектуалізації економіки дозволяє ідентифікувати орієнтири його подальшого удосконалення.

У попередніх підрозділах дослідження дано оцінку передумов, обсягів та ефективності наукової, технічної та інноваційної діяльності, а також чинників впливу на їх розвиток, включно з роллю та місцем у системі інтелектуалізації національного господарства

України. Фактично ці результати вказують на сильні та слабкі сторони поточного стану її ресурсної та інтелектуально-кадрової забезпеченості, повноцінності реалізації потенціалу інноваційної активності (рис. 2.9).

Подальший розвиток науково-технічного та інноваційного забезпечення інтелектуалізації економіки залежать і водночас визначаються можливостями та бажанням комерціалізації їх результатів, тобто станом розвитку сфери інтелектуальної власності – наявністю інфраструктурного, ресурсного та кадрового



Рис. 2.9. Концептуальна схема SWOT-аналізу передумов, обсягів та ефективності процесу інтелектуалізації економіки

забезпечення наукової творчої діяльності, обсягів та ефективності комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Натомість нехтування швидкими і адекватними змінами в системі державного регулювання економіки, спрямованого на підсилення сильних сторін, максимальне усунення слабких аспектів та реалізацію можливостей розвитку процесу інтелектуалізації дозволяє запобігти критичних для реалізації життєво важливих національних інтересів в економічній сфері загроз.

Це, зокрема, погіршення конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг (включно з подальшим зменшенням їх частки не лише на зовнішньому, але й на внутрішньому споживчому ринку), руйнування конкурентних переваг підприємств базових видів економічної діяльності передусім реального виробництва та погіршення їх фінансової незалежності (що має наслідком понаднормову іноземну капіталізацію економіки), зниження інвестиційної привабливості видів економічної діяльності та регіонів України.

Розвиваючи висновки попереднього підрозділу дослідження відносно напрямів реалізації ефективної державної політики у сфері інноваційного розвитку та інтелектуалізації економіки, зазначимо, що попередньо важливо оцінити її ефективність загалом та за окремими напрямками. Відомо, що державне регулювання у будь-якій сфері здійснюється з використанням механізмів, інструментів та засобів, диференційованих за двома групами методів: економічних та адміністративних.

Економічні методи стосуються здійснення певних змін, які не безпосередньо, а опосередковано спрямовані на створення стимулів відносно бажаної (з огляду на цілі державного регулювання) зміни окремих економічних явищ чи тенденцій. Адміністративні ж стосуються конкретних заборон, обмежень або примусів чіткого їх регламентування.

Протягом еволюції державного регулювання наукової, інноваційної та інтелектуальної сфери в Україні органами державної влади спочатку більше застосовувалися адміністративні методи.

Йдеться про ліцензування освітньої системи, патентування результатів інтелектуальної творчої діяльності та ін. Ці законодавчі та підзаконні акти і нормативно-розпорядчі документи склали законодавчу основу інноваційного розвитку та інтелектуалізації економіки. Проте наявність істотних недоліків і негативних тенденцій на сучасному посттрансформаційному етапі розвитку економіки, участь у процесах глобальної та Європейської економічної інтеграції актуалізують необхідність удосконалення елементів системи державного правового регулювання інтелектуалізації та її ролі в економічному розвитку.

В подальшому, після прийняття законів, що запровадили і встановили принципи та інституційну основу інтелектуалізації економіки, органами державного управління здебільшого застосовувалися економічні методи регулювання. Йдеться про податкові стимули щодо імпорту високих технологій, виробництва та продажу інноваційної продукції, зміни у вартості ліцензій, митному оподаткуванні охорони об'єктів інтелектуальної власності.

В загальному таку послідовність потрібно розцінювати як логічну, оскільки адміністративні методи більше спрямовані на формування і закріплення базових умов господарювання у відповідній сфері, а подальше корегування чи регулювання потребує менш радикальних засобів, тобто економічних. Але, на нашу думку, є підстави стверджувати, що як на початку 1990-х років, так і в подальшому в Україні не було сформовано повноцінної та раціональної системи державного управління і стимулювання процесів розвитку інтелектуалізації національного господарства. Очевидно, що на це є об'єктивні системні причини, адже істотними недоліками характеризуються більшість використовуваних у практиці 1991–2013 рр. методів, форм та засобів державного регулювання аналізованої сфери (табл. 2.15). Додамо, що наявність позитивних аспектів системи державного регулювання інтелектуалізації економіки, ще далеко не є свідченням виваженої державної політики у цій сфері. Навпаки, вказані недоліки більш визначальні та утворю-

Таблиця 2.15

Переваги та недоліки системи державного регулювання інтелектуалізації економіки у посттрансформаційний період
(на прикладі України)

Методи та засоби державного регулювання	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1	2	3
Методи прямого впливу		
Адміністративні методи	Наявність розвиненої системи охорони об'єктів інтелектуальної власності, здійснення ліцензування окремих видів діяльності, обмеження недобросовісної конкуренції	Наявність проявів адміністративного втручання у діяльність науково-дослідних установ, організацій; складність проходження дозвільних процедур з започаткування виробництва інноваційної продукції; високий рівень корупції, у т. ч. в системі інтелектуальної власності
	Збільшення платоспроможного попиту на науково-дослідні та технічні роботи через прями державні закупівлі	Складність і непрозорість процедури державних закупівель, інколи суб'єктивне їх ускладнення для науково-дослідних організацій приватної форми власності
Податкова політика	Існує система пільгового оподаткування виробничих та торгових операцій з трансферу технологій та інноваційної продукції	Надмірність сумарного податкового тиску та недостатність податкових стимулів для значного розвитку наукової, інноваційної та інтелектуальної творчої діяльності економічних агентів

Продовження табл. 2.15

1	2	3
Методи непрямого (опосередкованого) впливу (правові та економічні)		
Нормативно-правове регулювання	Сформована певна система нормативно-правового забезпечення науково-дослідної та інтелектуальної творчої діяльності	Відсутність у базових щодо інтелектуалізації економіки НПА конкретних механізмів її стимулювання; законодавча база України не є достатньо правовою основою для інтелектуалізації національного господарства
Засоби програмування та планування розвитку	Прийняття та реалізація програм інноваційного розвитку, програмування окремих його складових	Незавершеність формування та непрозорість процесу стратегічного програмування інтелектуалізації економіки, нерівність доступу потенційних суб'єктів інноваційної діяльності до інформації про пропозицію об'єктів інтелектуальної власності
Фінансово-кредитна політика	Закріплені механізми кредитування інноваційних проектів на пільгових засадах; кредитно-грошове регулювання господарських процесів	Мізерні обсяги фінансування заходів посилення інтелектуалізації національного та регіональних господарських комплексів та покращання фінансового забезпечення інноваційних підприємств
Організаційно-інституційні засоби	Створено регіональні інноваційні центри, удосконалюється система реєстрації інновацій та інноваційної продукції	Незавершеність процесу формування організаційної компоненти інституційного базису національної та регіональних інноваційних систем
Засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру	Окремі заходи передбачені та реалізуються у програмах інноваційного розвитку, зокрема регіонального чи локального рівня	Органами державного управління, зокрема на регіональному та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою не в повній мірі використовуються засоби соціально-психологічного і інформаційно-роз'яснювального характеру

ють практично непереборні перешкоди розвитку інтелектуальної творчої діяльності та використання її результатів для зміцнення конкурентоспроможності реального сектора економіки України.

Вони значною мірою обумовлені інституційними перешкодами, що полягають передусім у недосконалості або відсутності дієвих стратегій та програм інтелектуалізації, проектів створення спеціальних економічних утворень інноваційної спрямованості. Зокрема, в Україні не завершена розробка і введення в дію стратегічних та середньострокових програм інноваційного розвитку. Так, серед регіонів нашої держави лише в Івано-Франківській області реалізується Програма розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності до 2015 р.

Зрозуміло, що планових документів, які б стосувалися інтелектуалізації економіки в Україні немає взагалі. У більшості областях завдання інтелектуального розвитку включені до стратегій і програм соціально-економічного розвитку.

До порівняння, в ЄС постійно реалізуються регіональні програми інноваційного розвитку, а часовий період їх планування складає від 5 до 10 років, розробка здійснюється на конкурсних засадах з залученням державних службовців, наукових установ та громадських організацій і необхідних фінансових ресурсів.

Іншим важливим недоліком є і те, що в Україні так і не завершено процес формування організаційної компоненти інтелектуалізації економіки. Йдеться про сукупність державних організацій, установ, приватних підприємств, громадських, асоціативних об'єднань, орієнтованих на досягнення цілей і виконання завдань стратегій інноваційного розвитку. Так, в нашій державі на інноваційний розвиток спрямовується діяльність регіональних наукових центрів Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України, обласних підрозділів Українського науково-дослідного інституту науково-технічної і економічної інформації, перетворених в державні комерційні підприємства-центри науково-технічної інформації та інновацій. Натомість, практично не стимулюється

та ініціюється створення технопарків та інноваційних структур (інноваційних кластерів, венчурних фондів, академічних інноваційних бізнес-інкубаторів). Як наслідок, на сьогодні із задекларованих 70 технопарків, інноваційних центрів, бізнес-інкубаторів, центрів комерціалізації інтелектуальної власності, інноваційних венчурних фондів у західних областях України функціонують не більше 15 таких структур.

Крім того, суттєвою вадою державного регулювання процесу інтелектуалізації економіки є незавершеність формування та непрозорість процесу стратегічного програмування, нерівність доступу потенційних суб'єктів інноваційної діяльності до інформації про пропозицію об'єктів інтелектуальної власності та запит на них, що безпосередньо пов'язана з організаційним та інформаційним забезпеченням інституційної інфраструктури інтелектуального розвитку. Так, Державною цільовою економічною програмою «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки» передбачалося відкриття у 2009–2010 рр. 7 центрів інформації, з них 5 центрів – інформації на базі існуючих бізнес-центрів; 20 демонстраційних центрів з пріоритетів інноваційного розвитку, 10 контактних пунктів співпраці з країнами ЄС; 15 центрів передачі технологій для малих підприємств. Проте, інформація про діяльність цих структур відсутня [102].

Про наявність недоліків вітчизняного регулювання процесу інтелектуалізації економіки свідчать і порівняльні характеристики розвитку наукової і науково-технічної діяльності та комерціалізації її результатів в Україні з іншими державами світу. Так, у 2010 р. наукоємність економіки (частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП – показник інтенсивності досліджень та розробок) країн ЄС-27 становила 2,0%, що у понад 3 рази перевищує значення для України.

У країнах ЄС в період з 2002 по 2005 рік наукоємність ВВП дещо скоротилася (з 1,87% до 1,82%), а з 2006 р. поступово зростала і у 2012 р. досягла 2,06%, незважаючи на невеликий спад у 2010 р.

У 2012 р. серед держав-членів ЄС найвища наукоємність ВВП була у Фінляндії (3,55%), Швеції (3,41%) і Данії (2,99%). Для України цей показник складає у 2012 р. – 0,75%, а у 2013 р. – 0,77%.

У період з 2005–2011 рр. витрати на виконання наукових досліджень і розробок у країнах ЄС-27 збільшувалися з приростом в середньому на 3,0% на рік. При цьому у 2011 р. найбільша частка витрат припадала на підприємницький сектор – 62,3%, тоді як в Україні – 55,7%. Натомість в країнах ЄС-27 на сектор вищої освіти і державний сектор припадає 24,0% і 12,7% відповідно, коли в Україні – 6,3% і 38,0% та 52,6%, 6,9% і 40,4% відповідно у 2012 р. Отже, структура фінансування витрат на дослідження та розробки в Україні менш раціональна. Оцінка даних держав-членів ЄС також підтверджує, що в країнах з найвищим рівнем наукоємності (2,80% і вище) був досить високий рівень витрат на дослідження та розробки підприємницького сектора (у Фінляндії, Швеції, Словенії, Данії, Австрії та Німеччині). Крім Словенії і меншою мірою у Німеччині у цих країнах був найнижчий рівень витрат у секторі вищої освіти. Найвищий рівень витрат державного сектора був у Німеччині, Чехії, Словенії, Фінляндії та Люксембурзі. Відтак 54,9% загального обсягу витрат на дослідження та розробки в країнах ЄС-27 у 2011 р. було профінансовано підприємницьким сектором (більша частина цих витрат спрямовувалася на сектор матеріального виробництва) і 33,4% – державним і 9,2% – за рахунок іноземних коштів. Більше того, в європейських країнах спостерігається залежність між збільшенням розмірів підприємств та активнішим фінансуванням заходів з досліджень та розробок, впровадження інновацій (частка витрат підприємницького сектора великих підприємств становила 80% і більше). У 2013 р. в Україні основним джерелом фінансування витрат на дослідження та розробки були державні кошти (47,7%), кошти підприємницького сектора (29,0%) та іноземні кошти (21,6%). Співвідношення витрат підприємницького сектора, сектора вищої освіти і державного сектора становило 0,41%, 0,01% і 0,29% відповідного сектора від ВВП.

Інший важливий аспект стосується зайнятості населення у сфері інтелектуалізації економіки. Тут маємо діаметрально протилежні тенденції в Україні, де протягом 2006–2012 рр. відбулося зменшення зайнятості на 3,4%, та країнах ЄС-27, де за 2005–2011 рр. загальна кількість працівників щорічно зростала в середньому на 2,9% на рік. Більше того, у Португалії чисельність персоналу збільшувалася на 12,8%, Чеській Республіці – 11,3%, Словенії – 9,2%, Мальті – 9,0% та Угорщині – 6,5%.

Поступається Україна і за чисельністю наукових кадрів у підприємницькому секторі, що важливо з огляду на інтелектуалізацію національного господарства. Так, у 2012 р. у країнах ЄС-27 46% дослідників працювали у підприємницькому секторі, в Україні – 36,1%.

Свідченням ефективності державної політики у сфері інтелектуалізації економіки є міра впровадження у діяльність її агентів передових технологій та об'єктів інтелектуальної власності. Так, не зважаючи на збільшення кількості підприємств, які створювали або використовували передові технології, в Україні у 2011 р. порівняно з 2010 р. на 377 од. або 23,3%, частка таких підприємств залишається мізерною – 15,3% від загальної кількості промислових підприємств у 2010 р. та 19,2% у 2011 р. Кількість підприємств, що створювали чи використовували передові технології, лише незначно випереджає кількість підприємств, що займалися інноваціями – на 10,7% у 2010 р. та на 18,8% у 2011 р. У 2013 р. кількість підприємств, які створювали або використовували передові технології, порівняно з 2012 р. зменшилася на 65 од. або 3% (табл. 2.16), частка таких підприємств становила 21,5% від загальної кількості промислових підприємств в Україні у 2012 р. та 20,6% у 2013 р. Кількість підприємств, що створювали чи використовували передові технології, випереджала кількість підприємств, що займалися інноваціями на 23,4% у 2012 р. та на 22,7% у 2013 р.

Попри негативну тенденцію до зменшення кількості як створених, так і використаних передових технологій, їх кількість у розрахунку на одне підприємство у 2012–2013 рр. збільшилася,

Таблиця 2.16

**Характеристика використання
передових* технологій в Україні у 2010–2013 рр.
(розраховано за [140, 143])**

Показники	Роки				2013 р. до 2012 р.	
	2010	2011	2012	2013	Темпи зростання (% / в. п.)	Абсолютне відхилення (+/-)
Кількість підприємств, що створювали (використовували) передові технології, од.	1618	1995	2170	2105	97,0	-65
Кількість створених передових технологій, од.	376	447	516	486	94,2	-30
Кількість використаних передових технологій, од.	9343	11501	13219	14038	106,2	819
Кількість передових технологій, що створювалися (використовувалися) у розрахунку на одне підприємство, од.	6,0	5,9	6,3	6,9	109,5	0,6

* До 2011 р. використовувався термін «високі технології».

що є позитивним. Спостерігаються і суттєві територіальні диспропорції у активності вітчизняних підприємств щодо створення і використання передових технологій. Так, коефіцієнти диференціації становили: за кількістю підприємств у 2013 р. – 43,4 разу (між Харківською та Тернопільською областями), за кількістю створених передових технологій – 156 разів (між м. Києвом та Волинською, Кіровоградською, Одеською та Хмельницькою об-

ластями), за кількістю використовуваних технологій – 41,4 разу (між Харківською та Чернівецькою областями).

Зауважимо, що неоднорідною є й активність суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності щодо створення і використання передових технологій. Так, найбільшою у 2013 р. була частка промисловості (66,5%), що об'єктивно. Втім, недостатньою вважаємо активність у цій сфері підприємств будівництва (лише 0,5% від загальної кількості підприємств, причому створення нових технологій у цьому виді економічної діяльності не спостерігалось жодного), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (10,9%), професійної, наукової та технічної діяльності (12%). До того ж, частка вітчизняної промисловості у загальній кількості створених нових технологій становила лише 29%.

Негативним аспектом є стійка та тривала тенденція до зниження активності вітчизняних суб'єктів господарювання щодо подання до Державної служби інтелектуальної власності заявок на отримання охоронних документів.

Так, кількість поданих заявок на винаходи була найбільшою у 2003 р. (7013 од.) та до вказаного року стабільно збільшувалася. Але, починаючи з 2004 р., кількість поданих заявок на винаходи почала зменшуватися, досягнувши у 2011 р. позначки близько 1400 од., тобто у 5 раз менше. Однак у 2013 р. кількість таких заявок становить 5422 од. – на 467 од. або 9,4% більше ніж у 2012 р., що позитивно. Кількість заявок на об'єкти промислової власності була найбільшою у 2006 р. – 380 од., втім, до 2011 р. показник щорічно зменшувався (зменшення становило за останні 5 років понад 2,5 разу). Протягом 2013 р. до Державної служби інтелектуальної власності надійшло понад 53,5 тис. заявок на об'єкти промислової власності, що на 4,5 тис. або 9,2% перевищує показник 2012 р.

Вважаємо вказані тенденції такими, що характеризують низький рівень інтелектуалізації економіки України та не сприяють зміцненню її конкурентоспроможності. До позитивного можна віднести

хіба активізацію подання заявок на корисні моделі, кількість яких протягом періоду 2000–2012 рр. лише зростала.

Зауважимо, що недоліки вітчизняного статистичного спостереження (пов'язані зі зміною методології подання інформації, починаючи з 2010 р.) не дозволяють провести належний ретроспективний аналіз використання економічними агентами України передових технологій та об'єктів інтелектуальної власності.

Якщо ж проаналізувати 2010–2011 рр., то спостерігаємо збільшення кількості створених передових технологій у базових видах економічної діяльності. Так, у сільському господарстві збільшення становило 66,7% (за рахунок більшої кількості створених промислових зразків), у промисловості – 18,5% (збільшення кількості створених винаходів та промислових зразків). Проте за аналізований період удвічі зменшилася кількість створених передових технологій у будівництві та на 43,7% у сфері транспорту та зв'язку. Крім того, зменшилася кількість використовуваних об'єктів інтелектуальної власності у сільському господарстві, будівництві, корисних моделей та промислових зразків у промисловості. У період 2012–2013 рр. кількість створених передових технологій у промисловості зменшилася на 14,6% (табл. 2.17) та на 50% у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. Ці тенденції слід вважати негативними та такими, що не сприяють інтелектуалізації вітчизняного національного господарства. Однак втішним є збільшення кількості створених передових технологій у будівництві у 4,5 рази та кількості використовуваних об'єктів інтелектуальної власності у промисловості та у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності.

Більше того, загальна кількість створених передових технологій у таких видах економічної діяльності як сільське господарство, будівництво та транспорт і зв'язок становила у 2011 р. лише 17 од., а кількість використаних – 72 од. У 2013 р. кількість створених передових технологій у будівництві та сфері транспорту, склад-

Таблиця 2.17

**Обсяги створення і використання передових технологій
за областями призначення у реальному секторі економіки України
у 2012–2013 рр. (розраховано за [143, с. 267, 274, 275])**

Види економічної діяльності	Показники	Роки		Темпи зростання 2013 р. до 2012 р., %
		2012	2013	
1	2	3	4	5
Промисловість	Кількість створених передових технологій, од.	226	193	85,4
	Кількість охоронних документів, од. на:	105	98	93,3
	– винахід			
	– корисну модель	284	237	83,5
	– промисловий зразок	161	95	59,0
	Кількість використаних:	981	1181	120,4
	– винаходів			
Будівництво	– корисних моделей	558	596	106,8
	– промислових зразків	451	554	122,8
	Кількість створених передових технологій, од.	2	9	у 4,5 р.
	Кількість охоронних документів, од. на:	–	1	–
	– винахід			
	– корисну модель	12	11	91,7
	– промисловий зразок	–	–	–
	Кількість використаних:	–	–	–
	– винаходів			
	– корисних моделей	–	–	–
	– промислових зразків	–	–	–

Продовження табл. 2.17

1	2	3	4	5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	Кількість створених передових технологій, од.	16	8	50,0
	Кількість охоронних документів, од. на:	1	–	–
	– винахід			
	– корисну модель	10	1	10,0
	– промисловий зразок	5	–	–
	Кількість використаних:	39	50	128,2
	– винаходів			
	– корисних моделей	12	49	у 4,1 р.
	– промислових зразків	4	4	100,0

ського господарства, поштової та кур'єрської діяльності становила 17 од., а кількість використаних – 50 од., що аж ніяк не може бути свідченням високої інноваційності та конкурентоспроможності економіки держави. Важливо, щоб на це звернули увагу як профільні міністерства, так і вищі органи державного управління у нашій державі.

Позитивно, що з загальної кількості створених в Україні у 2013 р. передових технологій 86,4% були новими для України, з яких 13,6% – принципово новими, 16,0% – створеними за державним контрактом. В розрізі видів економічної діяльності понад третину передових технологій було створено науковими організаціями, 29,0% – промисловими підприємствами, 27,8% – установами освіти.

Про кращу ресурсну забезпеченість, а також вищу ефективність регулювання розвитку інтелектуальної творчої діяльності (додамо, ці дві характеристики взаємообумовлюються) у промисловорозвинених південно-східних регіонах України свідчить те, що майже третину загальної кількості передових технологій у 2013 р. було створено у м. Києві, Харківській (18,1%), Дніпропетровській (6,6%), Донецькій (5,8%), Житомирській (5,6%) областях. Крім того, у 2013 р. кількість підприємств України, які використовували у ви-

робництві передові технології, порівняно з 2012 р. зменшилися на 2,9% і становила 2073 од. Знову ж таки, більшість з них була розташована у південно-східних регіонах країни: 22,8% – у Харківській, 7,5% – Донецькій, 6,5% – Житомирській, 5,9% – Одеській, 5,3% – Черкаській, 5,2% – Дніпропетровській областях та 7,9% у м. Києві. Причому за видами економічної діяльності майже дві третини передових технологій було використано підприємствами переробної промисловості, 6,3% – науковими організаціями, 5,8% – підприємствами транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, 5,1% – установами освіти.

Звернемо увагу й на те, що найбільшу кількість передових технологій в Україні у 2013 р. було використано у Харківській (18,1%), Дніпропетровській (8,5%) і Донецькій (8,3%) областях та м. Києві (12,1%).

Разом з тим, до дещо негативного аспекту у сфері ефективності системи вітчизняного державного регулювання інтелектуалізації економіки можна віднести великий середній вік передових технологій, що використовувалися підприємствами. Так, у 2011 р. показник складав 5,3 року. У 2013 р. ситуація дещо покращилася: із загальної кількості використаних технологій 41,6% були достатньо нові – термін їхнього впровадження у виробничу діяльність підприємств і організацій становив до 3 років; 39,3% – від 4 до 9 років; кожна п'ята технологія використовувалася 10 років і більше. Найбільш нові технології відносяться до групи технологій «Автоматизоване транспортування матеріалів і деталей, здійснення автоматизованих вантажно-розвантажувальних операцій» і «Охорона здоров'я», більш застарілі – «Зв'язок та управління».

Потрібно зауважити, що в період трансформацій економічного устрою та системи державного управління в Україні було втрачено багато великих промислових зон загальнодержавного значення та високотехнологічних виробництв, але збережено інноваційний та науково-технічний потенціал, що залишає можливості нашої держави до подальшого розвитку на інноваційних засадах. Втілення

цього в господарське життя потребує модернізації державного регулювання розвитку та використання інтелектуального потенціалу на основі удосконалення інституційної інфраструктури інноваційної діяльності, адже регіональний науково-технічний потенціал є незбалансованою і складною системою, сформованою і змінюваною під впливом економічних реалій і заходів державного регулювання.

У той же час, простежується нерівномірний розподіл ресурсів для розвитку інноваційного потенціалу регіонів, їх концентрація в старопромислових і капіталонадлишкових областях та великих містах України. Наслідком цього є міжрегіональна асиметрія інститутів інноваційної та наукової діяльності, дезінтегрованість наукової та інноваційної діяльності економічних агентів, зменшення кількості наукових організацій, науковців вищої кваліфікації та обсягів інвестицій в наукову сферу, що відображає домінуючу в економіці концепцію рентоорієнтованої і негайної віддачі від інвестицій. Важливо, що регіони з найбільшими обсягами виготовленої інноваційної продукції переважно характеризуються високим коефіцієнтом ефективності використання ресурсів науково-технологічного потенціалу, оскільки на інноваційний розвиток істотно впливає не лише надлишок або нестача ресурсів, а їх раціональне використання.

Більше того, результати емпіричних обстежень (з використанням офіційних відносних і абсолютних статистичних показників, зокрема, таких, як обсяги валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу (результатна змінна) та прямих закордонних інвестицій, відвантаженої інноваційної продукції, фінансування НДіДКР (незалежні змінні)) дають всі підстави стверджувати, що динаміка економічного зростання регіонів України не пов'язана з інвестиційною та, особливо, інноваційною активністю.

Не виявлено також статистично значущої залежності між інноваційною активністю (обсягами виготовленої інноваційної продукції, обсягами внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні

роботи, виконані власними силами наукових організацій на одну особу, обсягами витрат на інноваційну діяльність на одну особу, кількістю впроваджених прогресивних технологічних процесів у промисловості, освоєних нових видів продукції у промисловості, отриманих охоронних документів на об'єкти промислової власності) та обсягами ПЗІ (незалежна змінна) (Додаток Б). При цьому, інвестиції позитивно впливають на обсяг валового регіонального продукту на одну особу (коефіцієнт кореляції становить 0,98), що підтверджує не інноваційний, а екстенсивно ресурсний напрям соціально-економічного розвитку України. Зауважимо, що більша частка інвестицій в Україну надходить з офшорних юрисдикцій і надмірно мала частка з цих коштів вкладається в інноваційно-технологічний розвиток, але носить переважно споживчий характер.

Це засвідчує існування т. зв. «інституціонального провалля» між суб'єктами інноваційного розвитку, які пропонують, супроводжують і використовують інтелектуальний капітал, та державою. При цьому держава реально усунулася від подолання існуючих «бар'єрів» ринку як інституційно-організаційно, так і фінансово. Відсутність залежності між інвестиційною та інноваційною активністю і регіональним економічним розвитком, на нашу думку, передусім пов'язані з недосконалістю інституційного базису інноваційного розвитку, зокрема, інституційної інфраструктури, яка включає: законодавчі акти; стратегічні загальнодержавні і регіональні програмні, нормативно-розпорядчі документи; державні і недержавні організації, наукові установи, володарів об'єктів промислової власності, суб'єктів господарювання, задіяних у створенні, впровадженні у виробництво і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Ситуація, що склалася, пов'язана з нерозвиненістю інноваційної інфраструктури та її інституційною якістю, які обумовлюють високі трансакційні витрати на пошук інформації про інноваційні розробки, партнерів з комерціалізації технологій і винаходів, захист прав інтелектуальної власності, рентоорієнтовану і, навіть,

іллегальну поведінку суб'єктів права на об'єкти інтелектуальної власності, економічних суб'єктів у трансфері технологій та інноваційній діяльності.

За результатами аналізу законодавчої компоненти у сфері інтелектуалізації національного господарства України можна констатувати значну непослідовність її формування та фрагментарність. Закони України й інші нормативно-правові документи змістовно, в основному, не пов'язані між собою і досить часто суперечать один одному. Наслідком цього є інфраструктура інтелектуалізації економіки, в якій елементи належним чином виконують не всі задекларовані їм функції.

Загалом, законодавство України в аналізованій сфері включає законодавчі акти, Укази Президента України, що стосуються науково-технологічної та інноваційної сфери, постанов Верховної ради, розпоряджень Кабінету міністрів, РНБО України, а також стратегічних програмно-цільових документів (Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Стратегія економічного і соціального розвитку «Шляхом європейської інтеграції на 2004–2015 рр.», Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку, Концепція національної інноваційної системи, Державна програма розвитку інноваційної інфраструктури та ін. (Додаток В)). Проте фінансові, організаційно-інституційні, інформаційні, інтелектуально-ресурсні засоби досягнення визначених державою цілей у сфері інтелектуалізації економіки України не окреслені або не відповідають складності поставлених завдань, а процес стратегічного програмування інноваційного розвитку як інституційної інфраструктури не завершений і не має ідеологічної основи у формі ланцюжка «концепція (парадигма) – стратегічні програми – інституційний базис їх реалізації на різних рівнях ієрархії управління – моніторинг досягнення стратегічних цілей і отримання ефектів».

Варто зауважити, що важливим аспектом оцінювання ефективності державної політики в тій чи іншій сфері, є формування висновків відносно міри використання та реалізації наявного

ресурсного потенціалу. В аналізованій сфері це можна зробити на основі порівняння показників інноваційного та науково-технічного потенціалу та ефективності його використання за регіонами України.

Так, групування областей України (з використанням кластерного аналізу) за показниками наявності інноваційного та науково-технічного потенціалу вказує, по-перше, на його істотні диспропорції у територіальному аспекті та, по-друге, що найвищим потенціалом характеризуються Харківська, Дніпропетровська, Донецька та Запорізька області, найнижчим – Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька та Чернівецька області (Додаток Д). Для порівняльної оцінки ефективності використання потенціалу науково-технічного та інноваційного потенціалу України використано метод огортаючих даних (DEA-аналіз). Об'єктами для оцінки ефективності було обрано регіони України. Економічний зміст множини «вхідних» та «вихідних» показників для розрахунку подано у Додатку Д. Відповідно, за параметри «входу» було обрано основні показники науково-технологічного та інноваційного розвитку регіонів України, а «виходу» – ВРП у розрахунку на одну особу за регіонами нашої держави.

Встановлено, що за сучасних умов найвищим коефіцієнтом ефективності використання інноваційного потенціалу (для максимізації ВРП) характеризуються такі регіони України як Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Київська, Полтавська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, м. Київ та АР Крим. Найбільш неефективними у цьому контексті є Сумська, Рівненська, Чернігівська, Тернопільська, Вінницька та Харківська області (Додаток Д).

Отже, ефективність інтелектуалізації національної економіки залежить від планування цього процесу та реалізації необхідних управлінських рішень, що потребує системного і комплексного аналізу його передумов, стану і тенденцій розвитку із урахуванням

характеристик статичного і динамічного, а також просторово-галузевого розвитку. Проте, незважаючи на істотне скорочення, науково-технологічний потенціал України, його людський капітал ще залишається достатньо потужним. Спостерігається надмірна концентрація фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів підприємств, недостатня наукоємність ВВП та фінансування НДДКР, негативні зміни в структурі інноваційного виробництва.

Висновки до розділу 2

Проведений емпіричний аналіз сучасного стану та тенденцій інтелектуалізації економіки України дозволив виявити проблеми, визначити чинники та перспективні напрями удосконалення системи державного регулювання процесів розвитку інтелектуалізації національного господарства.

1. В Україні достатнім є ресурсне забезпечення наукової діяльності, зокрема, кадровий та інституційний потенціал, але розміщення наукових організацій та інтелектуально-кадрового потенціалу у територіальному аспекті є нерівномірним, зменшується кількість організацій, які виконують науково-технічні роботи, та їх кадровий потенціал (передусім у підприємницькому секторі), малою залишається кількість та частка науково-дослідних організацій, які виконують замовлення для суб'єктів реального сектора економіки, низькою – частка працівників науково-дослідних організацій з науковими ступенями.
2. Виявлено, що попри наявність позитивних тенденцій до збільшення обсягів та покращення фінансового забезпечення наукової діяльності, її стримуючими чинниками є малі частки (та їх зменшення) обсягів фінансування науково-

дослідних робіт у макроекономічних показниках розвитку країни та населення і суб'єктів господарювання, зайнятих науково-технічними роботами, недостатні обсяги державного фінансування науково-дослідної діяльності, зменшення ролі підприємницького сектора щодо розвитку наукової діяльності включно з її фінансуванням.

3. З використанням порівняльного аналізу доведено, що потребує покращення й інноваційна складова інтелектуалізації національного господарства як характеристика міри впровадження результатів наукових досліджень в реальне виробництво. Адже малою є частка інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації промислової продукції (3,3% у 2013 р.), зменшуються частки інноваційно активних підприємств, що займалися дослідженнями і розробками (на 8,6 в. п. порівняно з 2000 р.), підприємств, що впроваджували інновації (на 10,9 в. п.), та підприємств, що освоювали виробництво інноваційних видів продукції (на 39,9 в. п.), невисокими залишаються показники витратовіддачі (хоч у 2013 р. зросла на 7,5% до 2012 р.) та витратомісткості інноваційної діяльності.
4. Визначено, що перешкодами розвитку інноваційної діяльності в Україні є недостатня роль держави у створенні стимулів до активізації та фінансування інноваційної діяльності, нераціональність співвідношення витрат та обсягів діяльності, недостатність інфраструктури та інформаційної бази інноваційної активності.
5. З використанням методів синтезу та порівняння ідентифіковано недоліки системи державного регулювання та стимулювання процесу інтелектуалізації національного господарства за використовуваними у 1991–2013 рр. методами, формами і засобами, а саме – нормативно-правового регулювання, податкової та фінансово-кредитної політики, адміністративних, організаційно-інституційних, соціально-

психологічних, інформаційно-роз'яснювальних та планових засобів. Як наслідок, – частка підприємств, які створюють (використовують) нові технології, залишається недостатньою (20,6% від загальної кількості промислових підприємств у 2013 р.), а кількість підприємств, що створювали чи використовували високі технології, лише незначно випереджає кількість підприємств, які займаються інноваціями (на 22,7%), спостерігаються надмірні регіональні диференціації в цій сфері; за період 2003–2013 рр. кількість поданих заявок на винаходи зменшилася на 22,7%.

6. Незважаючи на істотне скорочення, науково-технологічний потенціал України, його людський капітал ще залишається достатньо потужним. Проте спостерігається надмірна концентрація фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів підприємств, недостатні обсяги наукоємності ВВП та витрат на фінансування НДіДКР, негативні зміни в структурі інноваційного виробництва.

Р о з д і л 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні пріоритети державного регулювання процесу інтелектуалізації національного господарства

Як зазначалося у попередніх структурних частинах цього дослідження, потреба в зростанні інтелектуалізації економіки України є практично безальтернативною, вкрай гострою (з огляду на істотну сировинну спеціалізацію вітчизняного виробництва та експорту, недостатню конкурентоспроможність товарів і послуг) та визнається на всіх щаблях системи державного управління. Попри це як планування, так і реалізація заходів у цій сфері не є системними і комплексними, не носять програмно-цільовий характер, а, відтак, – малоефективні та недостатньо дієві.

Передусім зазначимо про те, що такий важливий напрям державної політики ще донедавна не мав свого безпосереднього органу управління в системі державних структур центрального рівня і, відповідно, функції формування і реалізації інтелектуального потенціалу, збільшення інтелектуального капіталу та результатів

науково-дослідної та інноваційної діяльності були розпорошені між численними міністерствами і відомствами. Логічно, що за умови наявності в складі майже усіх вищих органів державного управління структурних підрозділів з розвитку інновацій, доцільно було б визначитися й зі структурою, відповідальною за інтелектуальну складову розвитку національного господарства.

Державна служба інтелектуальної власності в складі Міністерства освіти і науки України апріорі (виходячи із місця в ієрархії державного управління та власних цільових завдань, що впливають хоча б з назви структури) не може виконувати цю керівну функцію. Згідно Положення про Державну службу інтелектуальної власності України її головними завданнями є реалізація державної політики, внесення на розгляд Міністерства освіти і науки України пропозицій з формування державної політики у сфері інтелектуальної власності [12]. Відповідно, ця структура курує питання лише інтелектуальної власності, тобто не займається проблемами науково-дослідної та інноваційної діяльності, результати якої не завершуються охороною або захистом її об'єктів. Та навіть попри обмежені функції і можливості діяльність цієї державної структури носить більшою мірою виконавчий характер, аніж ініціюючий. Так, у плані її діяльності на 2013 р. більшість напрямів та заходів стосуються дотримання діючого законодавства та розробки пропозицій з його удосконалення, забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, розвитку міжнародної діяльності та висвітлення інформації у цій сфері [115]. Тобто про розробку і реалізацію стратегій та програм формування ринку інтелектуальної власності в Україні, активізацію діяльності навчальних, науково-дослідних та підприємницьких структур зі створення і комерціалізації об'єктів інтелектуальної творчої діяльності навіть не йдеться.

У складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України функціонують Департамент залучення інвестицій та Департамент розвитку інновацій та інтелектуальної власності. Але, по-перше, можливості цих державних інституцій обмежені; по-друге, діяль-

ність здебільшого зводиться до моніторингу інвестиційно-інноваційної активності вітчизняних підприємств, розробки пропозицій з удосконалення законодавства, підготовки експертних висновків з економічної ефективності проектних (інвестиційних) пропозицій за інноваційними та інвестиційними проектами або проектами, що повністю або частково фінансуються за державний кошт, під державні гарантії. На офіційних інтернет-ресурсах влади відсутня будь-яка інформація про завдання, компетенції і результати роботи цих департаментів.

Зауважимо, що в нашій державі вже був досвід функціонування профільних центральних органів виконавчої влади із підпорядкуванням Кабінету Міністрів України. Йдеться про Державне агентство України з інвестицій та інновацій [14]. Головними завданнями цієї структури були: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційного розвитку, створення національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики, координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності. Власне зазначене найбільш повною мірою й відповідає ролі головного ініціюючого та координуючого органу у сфері державного регулювання процесів розвитку інтелектуалізації економіки. Проте діяльність цієї структури була недостатньою, а її результати не такими, щоб стверджувати про досягнення вказаних завдань. Як наслідок, замість внесення необхідних коригувань та підвищення таким чином ефективності діяльності державне агентство 12.05.2011 р. було ліквідоване, що вважаємо помилковим.

На користь цього висновку свідчить і те, що під час свого існування цією державною інституцією велася діяльність із розбудови інвестиційно-інноваційної інфраструктури – створено Державну інноваційну фінансово-кредитну установу, Державне підприємство «Національний центр впровадження галузевих інноваційних програм», а також 13 регіональних центрів інноваційного розвитку

та п'ять їх відділень (що на момент ліквідації співпрацювали з 789 суб'єктами, з якими було укладено 161 договір/меморандум про співробітництво/партнерство, та серед яких: фізичні особи – 181, з якими укладено 43 договорів/меморандумів про співробітництво/партнерство; наукові та науково-дослідні установи – 118, з якими укладено 26 договорів/меморандумів про співробітництво/партнерство; виробничі підприємства – 351, з якими укладено 59 договорів/меморандумів про співробітництво/партнерство; інші суб'єкти – 139, з якими укладено 33 договори/меморандуми про співробітництво/партнерство (за даними [69])). Діяльність регіональних центрів була спрямована і на забезпечення інформаційно-аналітичної, методичної, організаційної та іншої підтримки розвитку регіонів, окремих галузей економіки України, впровадження інноваційних та інвестиційних проєктів.

Натомість частину з цих функцій Президент України доручив іншим структурам, створивши Державне агентство з інвестицій та управління національними проєктами України (Держінвест-проект) [11] і Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки) [12].

Позитивно, що у положенні про Держінвестпроект зазначалося, що ця структура є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проєктами, які забезпечують технологічне оновлення та розвиток базових галузей. Але цей важливий інституційний суб'єкт державної політики у 2014 р. ліквідовано.

Держінформнауки України створено для реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, формування умов для розвитку інформаційного суспільства, а відтак діяльність цієї структури найбільш наближена до проблем розвитку інтелектуалізації економіки нашої держави. Однак у 2014 р. уряд реорганізував

Держінформнауки у Державну службу з питань електронного урядування, а повноваження щодо реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інформаційної діяльності повернуто Міністерству освіти і науки України.

Втім, на нашу думку, поняття «технологічне оновлення» не відповідає усьому необхідному комплексу цільових орієнтирів державної політики, що в сукупності дають підстави стверджувати про досягнення якісно нового рівня інтелектуалізації національного господарства. Більше того, лише на інноваційній основі, а також інтеграції інтересів бізнесу та науково-дослідної сфери, можна забезпечити в наш час розвиток базових галузей. Відтак створення нових структур, ліквідація замість них іншої, причому із сформованою мережею регіональних представництв, та виведення з «поля зору» центральних органів влади проблем інноваційного розвитку видається не зовсім логічним.

Додамо, що істотним недоліком цих та інших структур, які виконують схожі функції і завдання, є дещо інший головний пріоритет діяльності. Мається на увазі, що головним критерієм їх ефективності виступає не створення середовища, сприятливого для інтелектуалізації національного господарства, розвитку взаємодії навчальних, науково-дослідних, венчурних та підприємницьких структур, формування ресурсного забезпечення інноваційної діяльності, а більшою мірою – обсяги залучених інвестицій та чисельність реалізованих інноваційних проектів, кількість створених та впроваджених об'єктів інтелектуальної власності. Фактично ці структури зорієнтовані на виконання вже завершальних етапів технологічного процесу інтелектуалізації економіки, не забезпечуючи при цьому попередніх. Це також є однією з причин їх невисокої ефективності. Отже, будь-яка діяльність буде малоефективною за умови недостатності аналізу, планування, організації, стимулювання, реалізації та контролю. Відтак передусім потрібно законодавчо ідентифікувати і закріпити ці функції управління процесом інтелектуалізації України за одним з органів державної

влади, а також істотно розширити компетенції такої структури, посилити відповідальність за планування та реалізацію заходів, розробку державних і регіональних програм, визначення обсягів і джерел залучення фінансування, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури; ідентифікувати місце в системі державного регулювання в цілях побудови належної організаційної структури управління цим процесом.

Надалі варто встановити стратегічні пріоритети державної політики розвитку інтелектуалізації національного господарства, визначити механізми, методи, засоби та часові орієнтири їх досягнення, необхідне для цього інституційне і організаційно-економічне забезпечення, визначити конфігурацію інфраструктури підтримки і подальшого розвитку процесу інтелектуалізації економіки.

Вважаємо, що обґрунтування стратегічних цілей державної політики в аналізованій сфері необхідно узгодити з методологічною основою поняття інтелектуалізації економіки, а саме критеріями її досягнення – формуванням і реалізацією інтелектуального потенціалу суспільства, збільшенням частки інтелектуального капіталу та результатів інтелектуальної творчої діяльності на всіх рівнях економічних відносин, у функціональних сферах, компонентах внутрішньої структури, елементах та складових відтворення і розвитку національного господарства.

Відтак об'єктивним буде висновок про важливість не стільки встановлення єдиного загальновизнаного переліку стратегічних напрямів, як більшою мірою – усвідомлення розлогої класифікації цільових орієнтирів держави в сфері науки та інновацій і їх поєднання задля розвитку і зміцнення конкурентоспроможності економіки. Із урахуванням концептуальних та прикладних засад проблем інтелектуалізації економіки вона набуває вигляду як на рис. 3.1.

Втім, досягнути усіх цільових орієнтирів одразу неможливо. Для цього й потрібна етапність державної політики. Так, на нашу думку, в умовах критичного спаду інноваційної та інтелектуальної творчої діяльності, які характерні для посттрансформаційного

і посткризового етапу розвитку, важливо на першій стадії надати дещо більшого імпульсу процесу інтелектуалізації економіки. Для цього більше підходять саме економічні методи державного регулювання, аніж адміністративні.

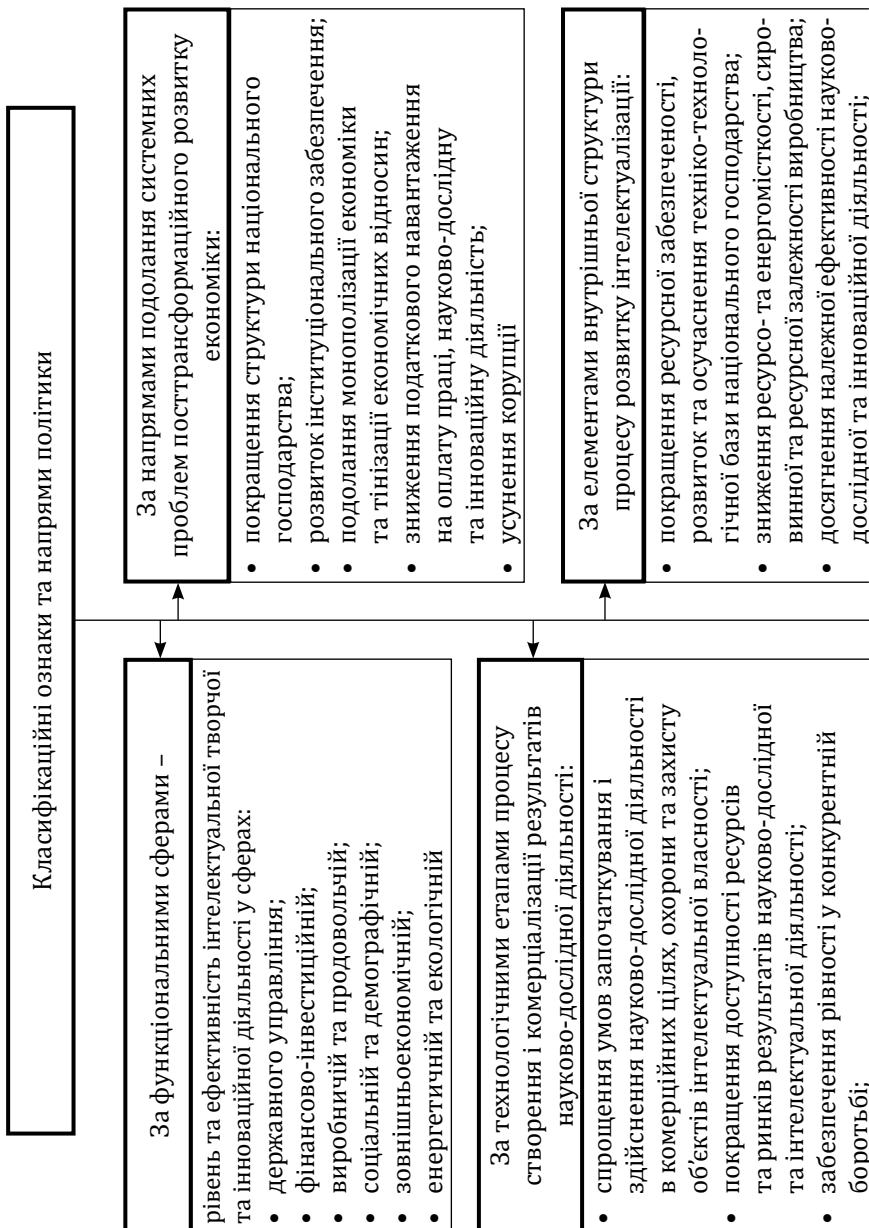
Відтак вважаємо за доцільне встановити стратегічні пріоритети (заради досягнення яких будуть формуватися тактичні методи і засоби) державної політики в аналізованій сфері як на рис. 3.2.

Зауважимо, що однією з істотних системних перешкод інтелектуалізації економіки України є недостатність попиту на результати інтелектуальної та науково-дослідної діяльності. Зрозуміло, що саме попит породжує пропозицію та, відповідно, визначає масштаби і обсяги ринків та видів економічної діяльності, де створюються товари і послуги, що виступають об'єктом купівлі/продажу, обміну.

Потрібно визнати й протилежне – за умови обмеженої пропозиції, високої вартості послуг та не завжди належної їх якості, повної чи часткової невідповідності системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, ін. об'єктивно зменшується й попит на розробку та впровадження у діяльність підприємств нових технологій, створення і реалізацію інноваційної продукції (послуг), формування бюджетів на НДіДКР.

Вважаємо, що при формуванні потужного платоспроможного попиту (як на внутрішні, так і на зовнішні) дослідження та розробки значно активнішою та ефективнішою буде діяльність навчальних, науково-дослідних, інформаційних, консалтингових та інших структур. Саме тому серед пріоритетів державної політики в аналізованій сфері доцільно встановити зростання попиту на результати інтелектуальної та науково-дослідної діяльності.

Варто також, на нашу думку, віднайти дієві та комплексні механізми заохочення не лише представників реального сектора економіки, але й інших суб'єктів системи інтелектуалізації національного господарства на всіх рівнях економічних відносин, тобто громадян, домашніх господарств, суб'єктів бізнесу, на секторально-галузевому, регіональному та центральному рівнях. Системність



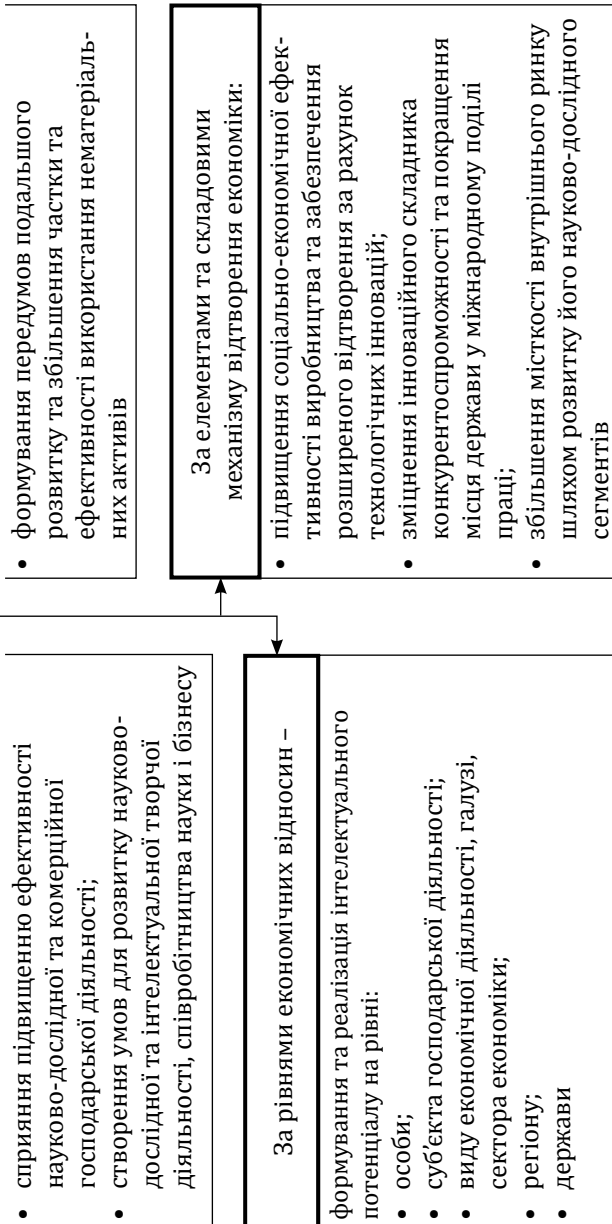


Рис. 3.1. Напрями ідентифікації стратегічних пріоритетів державної політики розвитку інтелектуалізації економіки України

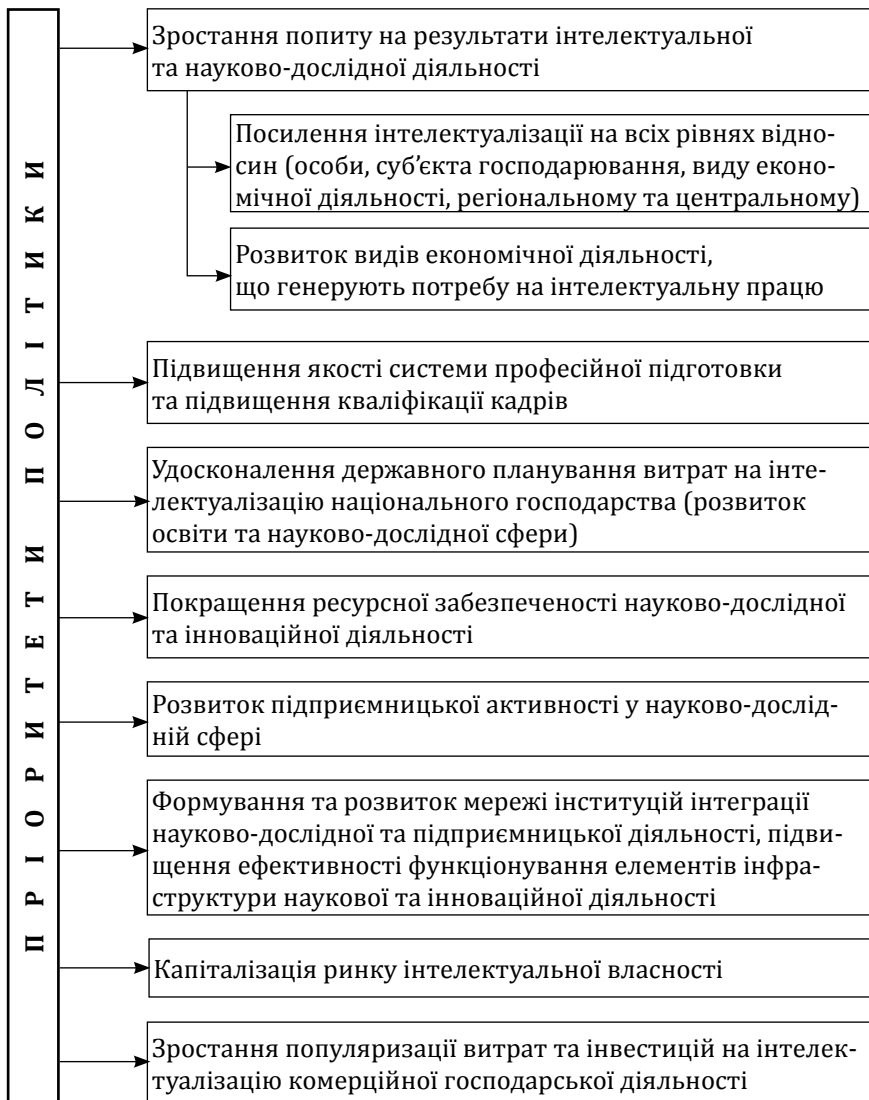


Рис. 3.2. Стратегічні пріоритети державної політики інтелектуалізації економіки України

цього процесу дуже важлива, адже як показала вітчизняна практика, «відірваність» системи освіти, підготовки та перепідготовки кадрів від тенденцій зміни потреб виробництва призвела не лише до недостатності кадрового забезпечення підприємств, але й до надмірних структурних деформацій на ринку праці; недостатність ініціювання та що важливіше – фінансування програм інноваційного розвитку на центральному рівні управління призвели до значних диференціацій у розміщенні інноваційного потенціалу за регіонами держави, у галузевому аспекті, між обласними центрами та великими містами і рештою територій держави; застосування залишкового принципу до державної ресурсної підтримки малого інноваційного підприємництва практично нівелювала роль цього сектора національного господарства у формуванні інноваційного складника його конкурентоспроможності. Цим зумовлена потреба у виваженій державній політиці, спрямованій на відновлення попиту населення, а також зайнятих економічною активністю громадян до навчальної і наукової діяльності, підвищення власної кваліфікації та професійної майстерності, нагромадження і ефективного використання інтелектуально-творчого потенціалу. Так, частка випускників шкіл, що бажають вступити до професійно-технічних та вищих навчальних закладів України, становила у 2010 р. 67%, а у 2011 р. – 63%, а зростання цього показника у 2012 р. до 81% та до 85% у 2013 р. все ще було недостатнім [116]; частка зайнятих, що у 2013 р. навчалися новим професіям, становила 1,9%, підвищили кваліфікацію – 9,9%, а частка зайнятих з вищою освітою становила 59,2% [144, с. 346, 350].

Інструментами та засобами державного регулювання задля виправлення ситуації тут можуть виступати:

- підвищення заробітних плат та стипендій (за умови покращення економічного становища в державі);
- удосконалення механізмів податкового відшкодування (як фізичними, так і юридичними особами) коштів на навчання, підготовку і перепідготовку кадрів;

- «реальна» демонополізація, а також підвищення рівня прозорості, контрольованості та відповідальності у сфері державних закупівель у частині наукових досліджень, інформаційних та консалтингових послуг, які надаються державним установам, підприємствам, організаціям, що забезпечить рівність та кращу доступність до цього великого (за обсягами фінансування) ринку більшості науково-дослідних організацій і ширшого кола науковців, відповідно із більшим охопленням державного фінансування та зростанням рівня оплати праці у науковій сфері;
- ув'язка політики стимулювання навчальної і наукової діяльності з реформуванням системи оплати праці (йдеться про перехід до світової норми оплати праці згідно погодинних тарифно-кваліфікаційних систем на противагу сучасній договірній формі визначення розмірів заробітних плат);
- підвищення рівня якості та престижності вітчизняної системи освіти, підготовки і перепідготовки кадрів;
- стимулювання розвитку професійно-технічної освіти (передусім шляхом модернізації матеріально-технічної та технологічної бази навчальних закладів, їх глибшої співпраці з виробничим сектором) та її науково-дослідного базису. Це особливо важливо в час, коли Україну щорічно залишає (через причини еміграції або зовнішньої трудової міграції) велика кількість фахівців робітничих професій, а попит на навчання у професійно-технічних закладах зменшується – у 2012 р. лише 20% абітурієнтів виявили намір здобути робітничу спеціальність [55].

Досить дієвим у контексті стимулювання попиту на результати інтелектуальної та науково-дослідної діяльності може бути розвиток та державна підтримка тих видів економічної діяльності, які потребують та, відповідно, формують потребу на інтелектуальну працю. Це високотехнологічні галузі інформаційно-комунікативних технологій, телекомунікацій, біомедичних, ядерних та космічних технологій, авіабудування, машинобудування, хімічної

та нафтохімічної промисловості, металургійного виробництва, будівництва, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, сфери енергоефективності тощо. Розвиток суб'єктів господарювання у цих видах економічної діяльності має потенціал для забезпечення інноваційного зростання та модернізації виробничо-промислового комплексу України, одночасно генеруючи прогресивні структурні зрушення й у суміжних галузях і в технологічній базі економіки в цілому. Відповідно, важливо забезпечити їх розвиток, причому з переважаючою інноваційною основою. Більше того, позитивний досвід такого роду державної підтримки, як і значний позитивний ефект, Україна вже має. Так, у 2013 р. Кабінетом Міністрів України реалізовано декілька новацій, спрямованих на стимулювання збільшення обсягів виробництва і реалізації, виведення з тіньового обороту продажу окремих видів інтелектуальної продукції шляхом пільгового оподаткування прибутку (за ставкою 5%) та звільнення від сплати ПДВ виробництва програмного забезпечення, ІТ-технологій, а також запровадження 0% ставки податку на прибуток для інвестиційних проектів в пріоритетних видах економічної діяльності. Однак Законом України № 71 від 28 грудня 2014 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» ці податкові пільги скасовано, та з 1 січня 2015 р. суб'єкти програмної індустрії оподатковують прибуток за ставкою 18%, що, однозначно, матиме негативні наслідки як для ІТ-галузі, так і національної економіки в цілому.

Все ж, варто зауважити, що наявність вищезазначених преференцій забезпечила збільшення вже в поточному році обсягу українського ринку розробки комп'ютерних програм та ІТ-аутсорсингу до понад 1,5 млрд дол. США, коли ще у 2011 р. він становив близько 1,1 млрд дол. США (причому 90% цих грошей було зароблено на зовнішніх ринках); чисельність зайнятих у цій сфері за аналогічний період збільшилася з 25 до 40 тис. осіб (причому 80% працюють на великі компанії зі штатом понад 200 осіб) [26].

Відповідно, є можливості і цю практику варто було поширити заради стимулювання розвитку інших високотехнологічних галузей шляхом надання їм преференцій, пільгових умов чи нульових ставок податків. Проте при внесенні змін до системи оподаткування необхідно попередньо провести їх наукові дослідження та публічне обговорення з метою визначення чіткого і обмеженого переліку видів економічної діяльності або асортименту товарів чи послуг, які підпадатимуть під нього. Адже відомою є практика, коли преференції надавалися на інноваційні виробництва, до яких часто відносили й традиційні господарства, що реально не сприяло збільшенню обсягів виробництва інноваційної продукції (надання інноваційних послуг), а лише призводило до зменшення поступлень до бюджетів.

Потрібно погодитися із думкою про те, що процес інтелектуалізації економіки тісно пов'язаний з інноваційним розвитком, що є багатоступеневим процесом оновлення виробництва та не ізольований, а гармонійно поєднує інновації цільового спрямування з вже відомими інноваціями, скерованими на оновлення виробничої системи в процесі техніко-технологічної підготовки виробничої системи до сприйняття інновацій, проте без кадрового і матеріального забезпечення, належного фінансування розвитку неможливо отримати бажаний результат цього процесу [154, с. 101]. Ми розділяємо цю думку та переконані, що до пріоритетів державної політики в аналізованій сфері потрібно віднести покращення ресурсної забезпеченості науково-дослідної та інноваційної діяльності, включно з їх техніко-технологічним забезпеченням.

Очевидно, що бюджетні можливості України на посттрансформаційному етапі розвитку, ускладненому негативними наслідками фінансово-економічної кризи, значно обмежені і не дозволяють фінансувати розвиток науки та інноваційної інфраструктури, формування ресурсного забезпечення інтелектуальної творчої діяльності в обсягах, відповідних реальній потребі. Втім, стан,

що склався на сьогодні, більшість дослідників прирівнюють до «інноваційної прірви», за якою слідує крах національного господарства [174].

Ситуація, коли за малих витрат та недостатніх обсягів інноваційної діяльності економіка розвивається, отримала назву європейського парадоксу [166]. Але ці малі витрати не порівняні з тими, що здійснюються в Україні, та на одного зайнятого, одиницю населення та у відсотках до ВВП значно перевищують вітчизняні. Попри те, виявивши проблему малих обсягів та низької ефективності процесів комерціалізації інтелектуальної власності, ЄС в останні роки різко актуалізував (збільшивши й фінансування відповідних програм) діяльність з розбудови посередницької інноваційної інфраструктури передусім з метою надання дослідникам доступних (часто безоплатних) інформаційних, юридичних і фінансових послуг з розповсюдження результатів їх праці, оновлення устаткування та ін. Так, згідно VII Рамкової програми ЄС з досліджень та технологічного розвитку (7FP 2007–2013) загальний обсяг фінансування заходів становив 72,7 млрд євро, у т. ч. лише на розвиток науково-дослідної інфраструктури – 7,5 млрд євро [165].

На нашу думку, це повинно стосуватися усіх рівнів в Україні та кардинально змінити підходи до фінансування розвитку ресурсного забезпечення науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності. Свідченням цього має стати розробка відповідних цільових програм з обґрунтованими обсягами витрат та їх своєчасним фінансуванням.

До того ж держава не має брати виключно на себе фінансування цієї діяльності. Відомі й інші практики. Це створення (або підтримка) мережі інвестиційних, фінансово-кредитних, лізингових, консалтингових, інформаційних, девелоперських та коопераційних структур, здатних акумулювати та ефективно розподіляти державні, громадські і підприємницькі ресурси; підтримка та податкове заохочення створення фондів «інтелектуального розвитку» безпосередньо на базі суб'єктів господарювання; залучення

коштів міжнародного технічного співробітництва, у т. ч. в межах транскордонної, інтеррегіональної співпраці.

Новим, дієвим та інноваційним пріоритетом в межах державної політики інтелектуалізації економіки України може стати розвиток підприємницької активності у науково-дослідній сфері. Йдеться про т. зв. «інтеграцію вперед», коли науково-дослідні установи, інноваційні та венчурні фірми (що займаються дослідженнями і розробками), приватні дослідники тощо ведуть комерційну господарську діяльність (самостійно чи через споріднені структури), пов'язану з поширенням або продажем результатів науково-дослідної діяльності, наданням послуг тощо.

Такий позитивний досвід використовувався у США (Масачусетський технологічний інститут, Стенфордський та Філадельфійський університети) у країнах ЄС, зокрема, у Франції (Католицький університет у м. Ліон), Англії (Кембридж та Херіот-Ватт), Німеччині (Технічний університет в Берліні, Штутгартський університет, Гірнична академія в Аахені), Швеції (Ландський університет) та Польщі, де широкого поширення набуло т. зв. академічне підприємництво, коли при спеціалізованих професійно-технічних, а також вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах створювалися центри підприємництва та трансферу технологій, беручи участь в яких студенти або працівники реалізовували свої практичні навички, організовували чи вели управлінську діяльність. Головними завданнями таких структур є формування серед студентів та працівників позицій, відкритих на підприємстві і самозайнятості, розвиток знань та технологічних і організаційних рішень відповідно до потреб ринку, малих і середніх підприємств, ініціювання партнерства та мережевих відносин з бізнесом [87, с. 7].

Важливим є те, що такі структури попри забезпечення зайнятості і підвищення рівня професійної майстерності фактично слугують елементом інфраструктури інтеграції освіти, науки та підприємницького сектора, формуючи т. зв. академічний кластер. Бізнес охочіше працевлаштовує випускників таких закладів

і, звертаючи на них увагу, співпрацює з такими структурами, все більше розглядає їх не як класичні заклади з підготовки кадрів, а як партнера по бізнесу, що здатний продукувати (у т. ч. на конкретне замовлення) нові (інноваційні) технічні та технологічні рішення, здійснювати підготовку необхідного інтелектуально-кадрового забезпечення. Більше того, сектор, утворений суб'єктами підприємництва, що співпрацюють чи були утворені при університетах, отримав назву інтелектуального підприємництва.

Потрібно зазначити, що при багатьох вітчизняних навчальних закладах наявні такого роду структури, втім, їх діяльність недостатня, у т. ч. через низьку активність, невірно визначені функції, невідповідність завдань їх діяльності пріоритетам державної політики розвитку інноваційного підприємництва, відсутність відповідної свідомості академічної спільноти та управлінських кадрів.

Відтак усунення бар'єрів для трансферу знань має стати важливим пріоритетом державної політики інтелектуалізації економіки України. Для цього Міністерству освіти і науки України спільно з провідними навчальними закладами потрібно забезпечити вищий рівень відкритості академічного середовища до підприємництва, можливостей комерціалізації нових знань та інновацій, що створюються навчальним закладом у результаті наукових досліджень, усвідомлення навчального закладу або дослідного інституту своєрідним підприємством, що діє за ринковими правилами.

Цільовими орієнтирами політики у цьому напрямі мають стати: розбудова мережі суб'єктів академічного підприємництва, удосконалення законодавства їх функціонування, формування мереж регіонального інноваційного партнерства. Досвід країн ЄС свідчить, що для їх досягнення доцільно використовувати державні субсидії, податкові пільги, надання початкового капіталу, розвиток інфраструктури академічних-бізнес-інкубаторів, програми пілотної підтримки інноваційного підприємництва [27, с. 48].

Разом з тим, центри академічного підприємництва та трансферу технологій є лише окремими елементами мережі інституцій інте-

грації освітньої, науково-дослідної та підприємницької діяльності. Системна та якісна інтелектуалізація національного господарства потребує становлення і розвитку й інших суб'єктів, а також істотного підвищення ефективності функціонування елементів її інфраструктури. Йдеться про сучасні науково-технологічні інноваційні комплекси (які потрібно створити в декількох регіонах держави з найбільшим науковим та інноваційним потенціалом – Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська області та м. Київ) з розробки і комерціалізації нових технологій, інноваційно-інвестиційні фонди, парки розробки, розвитку та комерціалізації нових технологій, технопарки, інноваційні кластери тощо.

Серед вдалих прикладів функціонування таких структур на території колишнього Радянського Союзу можна виокремити Парк високих технологій (Республіка Білорусь), де створено сприятливі умови для розробки програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на зміцнення конкурентоспроможності економіки. На сьогодні Парк високих технологій став одним з провідних інноваційних ІТ-кластерів у Центральній та Східній Європі, в склад якого станом на початок 2013 р. входили 118 компаній-резидентів із загальною чисельністю зайнятих понад 13,5 тис. осіб [73]. Ще більш потужні інноваційні об'єднання створюються зараз в Росії (Москва-Сколково, Казань). Відомі й інші успішні проекти в аналізованій сфері. Це Китайсько-Білоруський індустріальний парк, Науково-технологічна асоціація «Інфопарк» (Республіка Білорусь), Наукоград Російської Федерації, Силіконова долина (США), Шосе-128 (США), Софія-Антиполіс (Франція), Силіконова долина (Ізраїль), Техніон (Ізраїль), Кіберджайя (Малайзія) та ін.

Зрозуміло, що це великі національні проекти, які створювалися 10-20 та більше років. Відтак відповідну роботу з проектування та планування центрів трансферу технологій та розробки інновацій в Україні доцільно починати вже зараз. Але попри неї слід актуалізувати діяльність з формування малих та середніх локальних систем інтеграції освіти, науки, досліджень та бізнесу. Для ство-

рення, ефективного функціонування, а в подальшому і розвитку інфраструктури інтелектуалізації економіки необхідно розробити і впровадити особливі правовий, адміністративний, податковий, митний режими діяльності її інституцій та територій пріоритетного розвитку інновацій, тобто запровадити сприятливий (особливий) правовий і організаційно-економічний статус.

Не менш важливим є й пріоритет розвитку ринку інтелектуальної власності, одна з найважливіших функцій якого також стосується координації та узгодження інтересів бізнесу (щодо пошуку і впровадження перспективних технологій, ноу-хау, організаційних, економічних, технічних, інших інновацій) та представників науково-дослідної сфери (відносно продажу результатів своєї діяльності, одержання замовлень на дослідження).

Потрібно визнати, що в Україні ринок інтелектуальної власності практично відсутній. Про це свідчать: його значна тінізація (попри те, що багато вітчизняних підприємств використовують нові технології (у т.ч. правові та управлінські) та інновації частка нематеріальних активів у структурі загальної суми активів по економіці становить менше 1%, а частка реалізованої інноваційної продукції – 3,3%; вітчизняна практика майже не засвідчує офіційних актів купівлі/продажу об'єктів інтелектуальної власності та відомості щодо сплачених податків і зборів від таких операцій не публікуються узагалі); відсутність спеціалізованих агентств та інформаційних джерел, що відображають пропозицію або попит на результати інтелектуальної творчої діяльності; мала кількість об'єктів інтелектуальної власності, що проходять процедуру правової охорони, і т. ін.

Відтак з метою розвитку процесу інтелектуалізації національного господарства важливо забезпечити цивілізований розвиток ринку інтелектуальної власності. Для цього можуть використовуватися засоби, які засвідчили свою ефективність в економічно розвинених державах. По-перше, потрібно прийняти Закон України «Про ринок інтелектуальної власності та його регулювання», де

чітко інституціалізувати суб'єктів і об'єктів цього ринку, їх функції та права, механізми функціонування, а також принципи, критерії, методи та засоби державного регулювання.

По-друге, необхідно значно посилити контроль та підвищити відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності задля стимулювання таким чином суб'єктів господарювання до більш активного використання переваг у цій сфері і створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної творчої діяльності.

По-третє, важливо спростити процедуру та скоротити терміни розгляду заявок (які становлять від 12 до 17 місяців) на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності як однієї з найбільших перешкод мотивації підприємців до офіційної реєстрації цього елемента власних активів.

По-четверте, варто проводити активну інформаційно-роз'яснювальну кампанію, спрямовану на популяризацію придбання, створення і комерціалізацію суб'єктами господарювання об'єктів інтелектуальної власності. Адже результати багатьох експертних опитувань засвідчують низький рівень обізнаності представників бізнесу щодо доцільності (зокрема, в аспектах капіталізації та оптимізації податкових платежів підприємств – прямих економічних вигод), переваг їх використання, а також механізмів створення, комерціалізації, проходження державної охорони і захисту.

Вкажемо на те, що досягнення означених стратегічних пріоритетів державної політики інтелектуалізації економіки України потребує визначення та впровадження своєчасних і дієвих інституційно-правових та організаційно-економічних засобів, обґрунтування яких є предметом наступного підрозділу дослідження.

3.2. Удосконалення державного інституційно-правового базису інтелектуалізації економіки

Процес інтелектуалізації національного господарства вимагає відповідної організації, визначення суб'єктів, стимулів, які спрямовуватимуть поведінку його учасників у правильному руслі (рис. 3.3).

Суб'єктами формування інституційно-правового забезпечення державної політики виступають вищі, регіональні та місцеві органи законодавчої влади. Передусім воно визначається указами Президента України, законами та постановами Верховної Ради України, положеннями та рішеннями Кабінету Міністрів України, наказами, методиками, інструкціями профільних (зокрема – Міністерства освіти і науки) та інших міністерств, рішеннями обласних та місцевих органів влади.

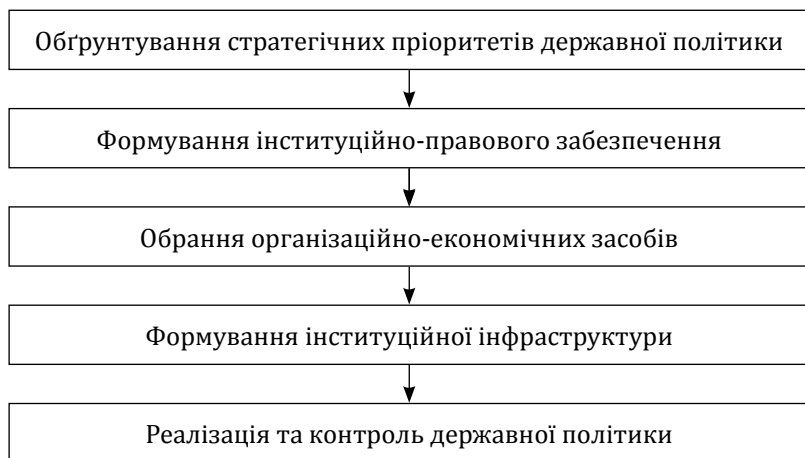


Рис. 3.3. Концептуальна послідовність формування та реалізації державної політики розвитку інтелектуалізації економіки України

На нашу думку, повноцінність і достатність інституційно-правового поля регулювання процесу інтелектуалізації економіки визначається рівнем охоплення нормативно-правовими актами усіх необхідних для цього управлінських аспектів. Йдеться про закріплення базових положень та понять в аналізованій сфері, забезпечення регулювання і стимулювання розвитку, ефективного планування та програмування, охорону і захист прав суб'єктів, розвиток інфраструктури, формування системних взаємовідносин та ресурсного забезпечення, визначення адміністративних меж, умов діяльності та контролю їх дотримання, здійснення моніторингу і діагностики функціонування, проблем та перешкод розвитку (рис. 3.4).

Законодавче регулювання інтелектуалізації економіки передусім має визначати основні положення, термінологічний та понятійний апарат проблеми, цільові орієнтири та завдання її розвитку, місце і значення в системі соціально-економічного розвитку держави та суспільства. Це закони про вищу освіту, про наукову і науково-технічну діяльність, про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій, про науково-технічну інформацію, про наукову і науково-технічну експертизу, про інноваційну діяльність, про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності, книга IV Цивільного кодексу України «Інтелектуальна власність» (табл. 3.1).

Проте наразі в Україні терміни «інтелектуалізація» та «інтелектуалізація економіки» законодавчо не визначені, що є певним системоутворюючим недоліком її інституційно-правового забезпечення. Вважаємо, що прийняття нормативно-правового акту (наприклад, закону України про державне регулювання інтелектуалізації економіки України), де були б закріплені головні поняття, напрями формування інституційного та організаційно-економічного базису, а також стратегічні пріоритети та напрями державної політики, істотно посприяло б посиленню цільового характеру та системності державної політики у цій сфері.

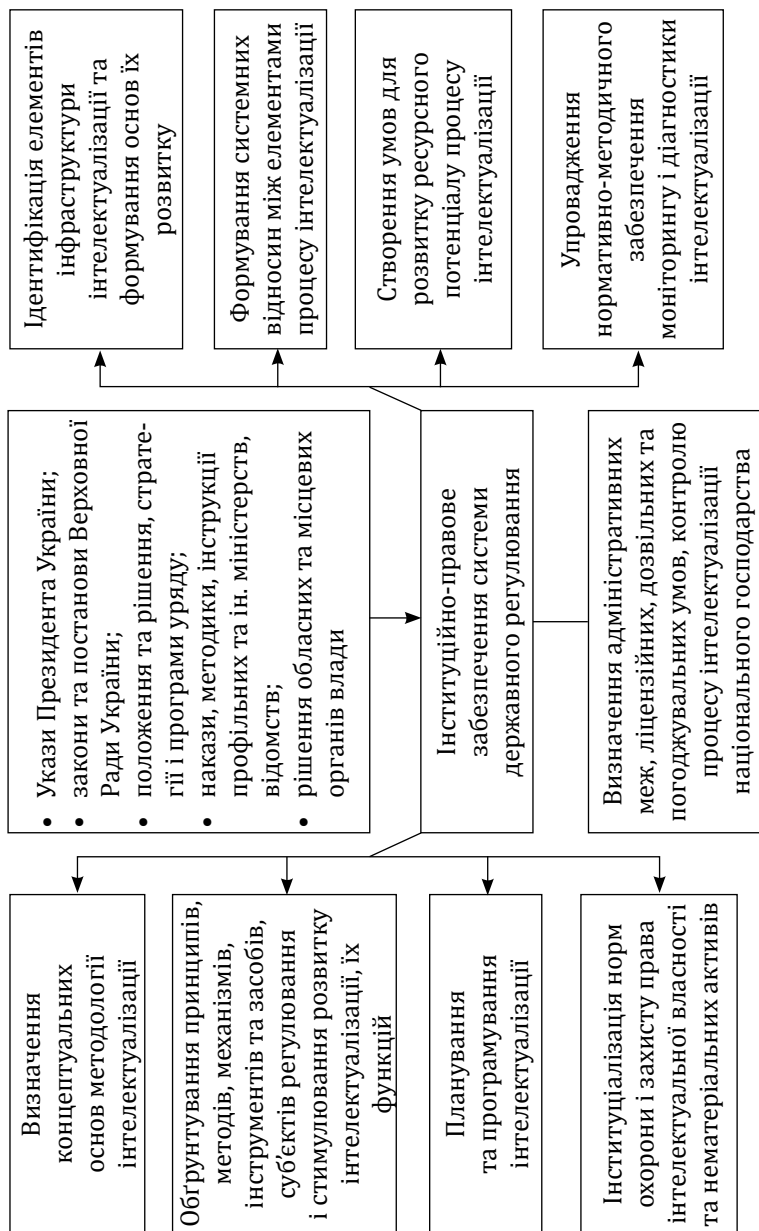


Рис. 3.4. Напрями (елементи) інституційно-правового забезпечення державної політики інтелектуалізації національного господарства

Таблиця 3.1

Забезпеченість елементів інституційно-правового регулювання розвитку інтелектуалізації економіки України та напрямів їх удосконалення

Елементи інституційно-правового забезпечення	Назви нормативно-правових актів	Недоліки; напрями удосконалення системи забезпечення
1	2	3
Визначення концептуальних основ методології інтелектуалізації	<ul style="list-style-type: none"> Закони України про вищу освіту, про наукову і науково-технічну діяльність, про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій, про науково-технічну інформацію, про наукову і науково-технічну експертизу, про інноваційну діяльність, про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності, про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки; концепції КМУ про розвиток національної інноваційної системи, про науково-технологічний та інноваційний розвиток України 	Недостатність законодавчо закріпленого поняття інтелектуалізації економіки, стратегічних та концептуальних державних документів, що визначають основи державної політики її регулювання та стимулювання, розбудови системи інституційного та організаційно-економічного забезпечення; прийняття закону України (або нормативно-правового акту нижчого рівня) про державне регулювання інтелектуалізації економіки України та інституціалізація її методології і концептуальних основ

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Обґрунтування принципів, методів, механізмів, інструментів та засобів, суб'єктів регулювання і стимулювання розвитку інтелектуалізації, їх функцій	<ul style="list-style-type: none"> Закони України про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні, спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків, про державні цільові програми; Загальнодержавна комплексна програма Президента України «Про розвиток високих наукоємних технологій»; Постанова КМУ про деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012–2016 роки 	Неузгодженість норм та елементів державної політики активізації процесу інтелектуалізації національного господарства, їх недостатньо системна спрямованість на посилення науково-технологічного та інноваційного складових конкурентоспроможності; прийняття Кодексу законів України про наукову, науково-технологічну та інноваційну діяльність як системного, цілісного завершеного інституціонального базису інтелектуалізації економіки
Планування та програмування процесу інтелектуалізації	<ul style="list-style-type: none"> Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»; Стратегія інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів на 2010-2020 роки; Постанови КМУ про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» 	Відсутність практики планування та програмування інтелектуалізації національного господарства на регіональному та місцевому рівні (за принципом «знизу – вверх»); удосконалення положень та прийняття стратегії інноваційного розвитку до 2020р., її виступ основою стратегування і програмування інтелектуалізації регіональних та місцевих економічних комплексів (за напрямками: освіта, наука, інновації, комерціалізація їх результатів) з узагальненням на державному рівні

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Інституціалізація норм охорони і захисту права інтелектуальної власності та нематеріальних активів	<ul style="list-style-type: none"> • Цивільний та Кримінальний кодекси України; • Кодекс України про адміністративні правопорушення; • закони України про охорону прав на винаходи, про корисні моделі, промислові зразки, про знаки для товарів та послуг, про топографії інтегральних мікросхем, про сорти рослин, про охорону авторського права і суміжних прав, про захист від недобросовісної конкуренції 	Складність і тривалість проходження охоронних процедур, низький рівень моніторингу охорони та правового захисту об'єктів інтелектуальної творчої діяльності; спрощення процедур отримання охоронних документів, розвиток ринку інтелектуальної власності та інфраструктури моніторингу і захисту його об'єктів
Ідентифікація елементів інфраструктури інтелектуалізації та формування основ їх розвитку	<ul style="list-style-type: none"> • Закон України «Про наукові парки»; • Постанови КМУ про державний реєстр інноваційних проєктів, про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу»; • рішення РНБО України Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України 	Незавершеність процесу формування інституційного базису вітчизняних регіональних інноваційних систем (державних, приватних, громадських та асоціативних структур), орієнтованих на забезпечення економічних інтересів, узгоджених з цілями і завданнями політики інтелектуалізації економіки; удосконалення інституційно-правового забезпечення подальшого формування, ефективного функціонування та розвитку елементів інфраструктури інтелектуалізації економіки

Продовження табл. 3.1

1	2	3
<p>Формування системних відносин між елементами процесу інтелектуалізації</p>	<ul style="list-style-type: none"> Постанови КМУ про Державну цільову економічну програму створення в Україні інноваційної інфраструктури, про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи, про схвалення інноваційної програми національного парку «Київська політехніка» 	<p>Розрізненість елементів освітньої, наукової та інноваційної діяльності, правового регулювання їх діяльності; прийняття програмних нормативно-правових актів, що стосуються поєднання і узгодження реалізації пілотних регіональних і секторно-галузових проектів (у т. ч. національних) розвитку економіки та науково-дослідної і інноваційної діяльності</p>
<p>Створення умов для розвитку ресурсного забезпечення процесу інтелектуалізації</p>	<ul style="list-style-type: none"> Закони України про Державний бюджет України, про інвестиційну діяльність, про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії; Постанови КМУ про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету, про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 року, 	<p>Низький рівень ефективності використання науково-технологічного та інноваційного потенціалу, наявність істотних просторових диспропорцій розвитку та ресурсного забезпечення (у т. ч. інтелектуально-кадрового) інвестиційно-інноваційної активності;</p> <p>удосконалення інституційно-правового забезпечення планування розміщення і ефективного використання ресурсного та кадрового забезпечення процесу інтелектуалізації національного господарства, перехід практики централізованого до виключно регіонального підходу до</p>

Продовження табл. 3.1

1	2	3
<p>Управління нормативно-методичного забезпечення моніторингу і діагностики інтелектуалізації</p>	<p>про затвердження плану заходів із залучення молодих учених до роботи в наукових установах та вищих навчальних закладах, про схвалення Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю до 2017 року</p> <ul style="list-style-type: none"> • Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження Порядку надання відомостей про основні результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та у сфері трансферу технологій; • Методичні рекомендації щодо надання Міністерству освіти і науки України (з 2015 р., до того часу – Держінформнауки) головними розпорядниками бюджетних коштів відомостей про основні результати виконання замовлення на проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, інноваційної діяльності і трансферу технологій; • звіти про діяльність державних провідних органів центральної виконавчої влади 	<p>по кращення ресурсного потенціалу науково-дослідної та інноваційної діяльності</p>
		<p>Відсутність практики моніторингу та діагностики обсягів і ефективності процесу інтелектуалізації економіки України; інституціалізація практики постійно діючого системного і комплексного моніторингу інтелектуалізації національного господарства (та впливу цього процесу на конкурентоспроможність і розвиток економіки), об'єднання на його основі розрізнених (не пов'язаних між собою) звітів про результати діяльності з регулювання розвитку освітньої, науково-дослідної, інтелектуальної та інноваційної сфер</p>

За період незалежності в Україні прийнято доволі велику кількість стратегій, концепцій, програм, законів, положень та інших нормативно-правових актів, покликаних забезпечити бурхливий розвиток інновацій, науково-технічної діяльності, трансферу технологій тощо та використання їх результатів на благо зміцнення конкурентоспроможності як загальнодержавного, так і регіональних та місцевих економічних комплексів. Проте на сьогодні природний, наявний та набутий науково-технічний потенціал поки не став чинником економічного зростання.

Звідси висновок: певна невідповідність, неузгодженість та недосконалість нормативно-правових і законодавчих актів, які визначають принципи, методи, механізми, інструменти та засоби, суб'єктів регулювання і стимулювання інтелектуалізації національного господарства, їх функцій як ваду вітчизняного інституційно-правового регулювання розвитку інтелектуалізації економіки України.

Напрацьовані досі та прийняття принципово нових законодавчих актів слід узгодити між собою, спрямувати у необхідному руслі, а саме в напрямі досягнення головної мети – інтелектуалізації національного господарства, а також надати реальних імпульсів (адміністративних важелів та економічних стимулів) цьому процесу.

Вважаємо, що заради цього визріла необхідність прийняття Кодексу законів України про наукову, науково-технологічну та інноваційну діяльність, що став би системним, цілісним і завершеним підґрунтям інтелектуалізації вітчизняної економіки. За умови відповідної цільової спрямованості, комплексності та раціональності такий документ відіграв би значно більшу роль у соціально-економічному розвитку держави, аніж більшість положень вже напрацьованих правових актів. Крім того, його положення визначили б пріоритети державної політики розвитку освіти, науки, інновацій, дослідницької роботи, що наразі не усвідомлюються багатьма чиновниками на більшості рівнях системної ієрархії управління у нашій державі.

Значною мірою звідси й інший недолік інституційно-правового регулювання розвитку інтелектуалізації економіки – невисока ефективність її планування і програмування, особливо на регіональному та місцевому рівнях. Причому ця складова державної політики реалізується без дотримання одного з найбільш важливих принципів регіональної інноваційної політики країн ЄС – планування заходів з нижчого рівня до вищого, коли спочатку визначаються проблеми і перешкоди та дії, які потрібно реалізувати на їх усунення, на місцевому рівні, а далі вони узгоджуються на рівні регіонів і держав.

В Україні регіональні та місцеві стратегії і програми інноваційного (не говорячи навіть про системну інтелектуалізацію) розвитку практично не реалізуються. Лише у декількох регіонах нашої держави станом на 2013 рік були прийняті і виконувалися заходи програм розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності, у решти областях та містах обласного значення відповідна діяльність реалізовувалася виключно в межах програм соціально-економічного і культурного розвитку. Причому різною була їх ефективність. Так, у Програмі соціально-економічного і культурного розвитку Львівської області на 2015 рік заходів, що мали б на меті інтелектуалізацію економіки регіону чи стимулювання інновацій не було ні заплановано, ні профінансовано, ні реалізовано рівно ж як і у Програмі соціально-економічного і культурного розвитку Львівської області на 2013 рік з прогнозом на 2014–2015 рр. [121].

Очевидно, що в умовах такої низької активності на регіональному і місцевому рівнях реалізувати жодну ефективну національну стратегію чи програму без подальшої концентрації фінансових, матеріальних, кадрових та інформаційних ресурсів у столиці і окремих промислово розвинених обласних центрах практично неможливо. Це, на нашу думку, вимагає удосконалення вітчизняного інституційно-правового забезпечення планування і програмування процесу інтелектуалізації національного господарства, прийняття

стратегії інноваційного розвитку до 2020 р., запровадження стратегування розвитку цієї сфери за принципом «знизу – догори», тобто з регіональних та місцевих економічних комплексів (за напрямками: освіта, наука, інновації, комерціалізація їх результатів) до державного рівня.

Окремим пластом проблем інституційно-правового забезпечення інтелектуалізації економіки України є несформованість законодавства, що регулює сферу інтелектуальної власності. Це визнається як представниками влади, так і підприємницького сектора, багатьма науковцями [99; 112; 161]. Зокрема, негативними аспектами тут виступають складність і тривалість проходження охоронних процедур (від одного до трьох років), низький рівень моніторингу охорони та правового захисту об'єктів інтелектуальної творчої діяльності, ін. Як наслідок, активність вітчизняних підприємств у сфері створення, охорони та ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності упродовж останніх п'яти років не зростає, а станом на 2014 р. істотно поступається показникам 2010 року (табл. 3.2). Так, кількість поданих заявок на охорону об'єктів промислової власності у 2014 р. становила 44 391 од., тоді як у 2010 р. – 46 256 од. (на 4,0% більше). За аналогічний період зменшення кількості поданих охоронних заявок на винаходи становило 9,4%, а на корисні моделі – на 12,1%, тоді як на промислові зразки кількість поданих охоронних заявок збільшилася на 58,0%. Більше того, подання на реєстрацію лише близько 45 тис. об'єктів промислової власності є недостатнім та не відповідає практиці економічно розвинених держав.

Попри те, невтішною є ситуація й з видачею охоронних документів (табл. 3.3). У період 2011–2013 рр. спостерігається виключно спадна тенденція щодо частки зареєстрованих охоронних документів від загальної кількості поданих в Україні заявок на охорону об'єктів промислової власності. Якщо у 2011 р. було поставлено на охорону 68,6% таких об'єктів інтелектуальної власності, то у 2013 р. – лише 57,4% (на 11,2 в. п. менше).

Таблиця 3.2

**Показники надходження заявок
на об'єкти промислової власності в Україні у 2010–2014 рр.
(розраховано за [120, с. 33])**

Об'єкти промислової власності	Роки					Темпи зростання показників (%) 2014 р. до року	
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2013
Усього, в. т. ч.:	46256	47202	49081	53600	44391	96,0	82,8
Винаходи	5310	5247	4944	5418	4813	90,6	88,8
Корисні моделі	10679	10437	10229	10175	9384	87,9	92,2
Промислові зразки	1686	1761	1851	3778	2664	158,0	70,5
Знаки для товарів і послуг	28577	29759	32051	34226	27526	96,3	80,4
Топографії ІМС	–	1	3	3	1	–	–
Кваліфіковані зазначення походження товарів	4	4	3	–	3	75,0	–

Аналогічними є тенденції по винаходах, промислових зразках, знаках для товарів та послуг. Найбільш негативною була ситуація зі знаками для товарів і послуг, адже частка їх реєстрації становила у 2013 р. лише 43,8%. Втім, у 2014 р. процедура реєстрації охоронних документів на об'єкти промислової власності активізувалась. Так, лише кількість зареєстрованих промислових зразків збільшилася на 39,3% порівняно з 2013 р. Але, що стосується попередньо аналізованого періоду, зрозуміло, все це вказує на надмірну тривалість проходження суб'єктами господарювання реєстраційних процедур щодо охорони результатів їх інтелектуальної творчої діяльності, а відтак – низьку активність представників реального сектора з інтелектуалізації їх господарств та продукції.

Таблиця 3.3

**Частки зареєстрованих охоронних документів
від загальної кількості поданих заявок на об'єкти
промислової власності в Україні у 2010–2014 рр.
(розраховано за [120, с. 33, 43])**

Об'єкти промислової власності	Роки					Абсолютні відхилення показників (%) 2014 р. до року	
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2013
Усього, в. т. ч.:	67,9	68,6	61,9	57,4	66,9	-1,0	9,5
Винаходи	73,0	77,4	68,9	67,1	69,0	-4,0	1,9
Корисні моделі	88,1	98,6	97,3	99,6	98,0	9,9	-1,6
Промислові зразки	84,9	75,9	83,3	53,2	92,5	7,6	39,3
Знаки для товарів і послуг	58,4	56,0	48,2	43,8	53,4	-5,0	9,6
Топографії ІМС	–	–	66,7	–	–	–	–
Кваліфіковані зазначення походження товарів	25,0	125,0	100,0	–	–	-25,0	–

Саме тому вітчизняним органам державного управління необхідно працювати вже сьогодні над спрощенням процедур отримання охоронних документів, розвитком ринку інтелектуальної власності та його інфраструктури, покращенням захисту об'єктів інтелектуальної власності та запровадження моніторингу його розвитку і капіталізації. У експертному середовищі вже не перший рік говориться про потребу в прийнятті в Україні закону про інтелектуальну власність або закону про державне регулювання ринку інтелектуальної власності, де крім інших важливих аспектів були б прописані прості, прозорі й чіткі процедури (з конкретними обмежувачими термінами розгляду і експертизи заявок, чого зараз немає) проходження процедур реєстрації охоронних документів на

об'єкти інтелектуальної власності. Доречним було б навіть запровадження практики перенесення відповідальності та завдання проходження процедур охорони із заявника на державного службовця. Це значно б підсилило попит на охорону власних нематеріальних об'єктів представниками вітчизняного бізнесу.

Серед головних перешкод посилення інноваційного складника конкурентоспроможності економіки України науковці та фахівці визначають недостатність розвитку потрібного для цього інституційного середовища. Визнаючи правомірність цього, додамо, що такі підстави носять й інституційно-правовий характер, оскільки процес формування інституційного базису вітчизняних регіональних інноваційних систем (державних, приватних, громадських та асоціативних структур), орієнтованих на забезпечення економічних інтересів, узгоджених з цілями і завданнями політики інтелектуалізації економіки є об'єктивно незавершеним. Так, є підстави стверджувати, що недостатньою є на сьогодні як кількість, так і можливості суб'єктів інфраструктури інноваційної та інтелектуальної діяльності, які могли б у належній мірі забезпечити фінансові, експертно-консультаційні, інформаційні, кадрові та інші потреби представників науково-дослідних, а також підприємницьких структур, що ведуть чи бажають провадити роботу з розробки і використання в комерційних цілях результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок.

Попри наявну велику кількість регіональних наукових центрів НАН і МОН України, обласних підрозділів Українського науково-дослідного інституту науково-технічної і економічної інформації, державних комерційних підприємств-центрів науково-технічної інформації та інновацій, центрів інвестицій та розвитку, технопарків та інноваційних структур інших типів і форм власності їх функціонування або суто декларативне або можливості надто обмежені. Відтак визріла потреба в інвентаризації елементів інституційної інфраструктури інтелектуалізації національного господарства передусім в цілях ідентифікації діючих суб'єктів та обґрунтування

потреби в нових включно з законодавчим закріпленням їх функцій, обсягів та джерел фінансування діяльності.

Йдеться про реальну потребу в удосконаленні інституційно-правових основ подальшого формування, ефективного функціонування та розвитку елементів інфраструктури інтелектуалізації економіки шляхом утворення дієвих (фінансово та ресурсно забезпечених) інноваційних кластерів, центрів комерціалізації інтелектуальної власності, венчурних фондів, академічних інноваційних інкубаторів тощо, у т. ч. галузево-секторальної чи просторової спрямованості. До прикладу, протягом 2004–2010 рр. у Республіці Польщі створено та забезпечено ефективне функціонування 33 технологічних парків та 20 технологічних інкубаторів, підготовлено до реалізації 12 проектів зі створення нових технологічних парків та 3 проекти зі створення нових технологічних інкубаторів. Наголосимо, що така діяльність ведеться в країні, де створюється значно більше ВВП на одного громадянина, та, яка значно переважає Україну за рівнем конкурентоспроможності економіки.

Відтак Україна не лише продовжує консервувати проблеми недостатності інституційної інфраструктури наукової та інноваційної діяльності, але й все більше відстає від країн ЄС. При цьому Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (998_012), План дій «України – ЄС» (994_693), Порядок денний асоціації ЄС – Україна (994_990), проектні рішення Угоди про глибоку і всебічну зону вільної торгівлі (ГВЗВТ) між Україною та ЄС та Комплексна програма наближення до ЄС акцентують увагу на потребі в посиленні захисту прав інтелектуальної власності та збільшенні фінансової допомоги в науковій і інноваційній діяльності. Відповідно, навіть технічна фінансова допомога міжнародних організацій є вагомішою, аніж внутрідержавна: до 2010 року 91 українська дослідницька організація отримала за 7 проектами Рамкової програми (РП7) фінансову допомогу в розмірі 8,1 млн євро (в середньому близько 0,9 млн євро у розрахунку на одну організацію).

Частково вирішити проблему удосконалення інституційної інфраструктури інтелектуалізації економіки можливо шляхом покращення системи відносин між її чинними на сьогодні елементами освітньої, наукової та інноваційної діяльності. Це потребує прийняття програмних нормативно-правових актів, положення яких були б спрямовані на поєднання і узгодження інтересів їх суб'єктів під час реалізації нових пілотних регіональних і секторно-галузевих проектів (у т. ч. національних) з розвитку економіки та науково-дослідної і інноваційної діяльності. Такого роду завдання можуть ставитися при модернізації та прийнятті Державної цільової економічної програми створення в Україні інноваційної інфраструктури на наступні роки:

Треба вказати й на те, що на скільки б не була широкомасштабною державна кампанія з розбудови та удосконалення діяльності мережі інституцій інтелектуалізації економіки, вона ніколи не буде довгостроково ефективною, при відсутності чи недостатності ресурсного забезпечення її діяльності. На сьогодні воно не досконале та несправедливе, проявами чого є низький рівень ефективності використання науково-технологічного та інноваційного потенціалу, наявність істотних просторових (на регіональному та субрегіональному рівні, на депресивних територіях, районах, містах і селищах) диспропорцій розвитку і ресурсного потенціалу (у т. ч. інтелектуально-кадрового) інвестиційно-інноваційної активності.

Так, частка кількості наукових організацій у більшості регіонах України у 2013 р. не перевищувала 3%, частка обсягу науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, – 1,5%, частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції – 3%, частка підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, – 3,5%, частка підприємств, що впроваджували інноваційну продукцію, – 5%, тоді, як відповідні показники для м. Києва становили понад 27%, 42%, 4,4%, 9,7%, 8,3%. Надмірно концентрованим є ресурсне забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності й у деяких інших регіонах

нашої держави – Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Запорізькій та ін. областях.

Структурні диспропорції ще більше характерні для субрегіонального рівня. Так, у Львівській області у трьох з дев'яти міст та у восьми з двадцяти районів інноваційно активні підприємства і обсяги реалізації інноваційної продукції відсутні; середня частка інноваційної продукції по області (близько 1,5% до загального обсягу) перевищена лише в обласному центрі, містах Дрогобич та Стрий, у Стрийському, Жидачівському та Городоцькому районах, що пов'язано з розміщенням великих відносно технологічних вітчизняних і зарубіжних підприємств целюлозно-паперової і автомобільної промисловості [79].

Відтак актуалізувалася потреба в удосконаленні інституційно-правового базису планування розміщення і ефективного використання ресурсного та кадрового потенціалу інтелектуалізації національного господарства в Україні, чого можна досягнути шляхом забезпечення переходу від практики централізованого до виключно регіонального планування і розміщення ресурсного забезпечення науково-дослідної та інноваційної діяльності. Це потребує внесення відповідних змін до законів України про Державний бюджет України, про інвестиційну діяльність, про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії; постанов Кабінету Міністрів України, якими регулюються: (1) порядок формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету, (2) перелік пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 року, (3) план заходів із залучення молодих учених до роботи в наукових установах та вищих навчальних закладах, (4) концепція реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю до 2017 року.

Зрозуміло, що такого рівня важливості рішення є вкрай складними, певною мірою навіть революційними, потребують політичної

волі. Але без їх імплементації (на рівні з бюджетно-адміністративною реформою) критично якісно змінити у кращу сторону стан справ з інтелектуалізації національної економіки і формування належного ресурсного підґрунтя цього процесу в Україні не вдасться. Це підтверджується вже понад двадцятирічним досвідом.

Потрібно визнати, що недостатньою є й нормативно-методична складова інституційно-правового забезпечення процесу інтелектуалізації економіки в Україні. Попри доволі якісне статистичне спостереження за станом і тенденціями розвитку наукової та інноваційної діяльності (результати якого публікуються у статистичному збірнику «Наукова та інноваційна діяльність в Україні», доповідях Державної служби статистики України «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України», «Створення та використання високих технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України» та виданнях, у т. ч. експрес-випусках, Статистичному щорічнику України та збірнику «Діяльність суб'єктів господарювання»), воно ще не відповідає потребам державного моніторингу та діагностики обсягів, рівня і ефективності реалізації державної політики у сфері інтелектуалізації економіки.

По-перше, статистичні дані подаються із суттєвими запізненням (на понад два роки); по-друге, значно обмеженою є інформація, яка акумулюється та представляється на регіональному та особливо місцевому рівні; по-третє, даними офіційної статистики не охоплені такі головні аспекти, як:

- «реальна» діяльність (та її ефективність) мережі інституцій науково-технічної, дослідної, інноваційної та інтелектуальної творчої діяльності та їх інфраструктури, міра їх співпраці з сектором освіти та підприємництва (у т. ч. кількість створених для цього структурних одиниць, залученого персоналу, фінансових та інших господарських ресурсів);
- міра інтегрованості сфери освіти у сектор підприємництва та його науково-дослідного забезпечення;

- реальні і тіньові попит та пропозиція на результати інтелектуальної творчої і науково-технічної діяльності для потреб бізнесу;
- обсяги фактичного фінансування (за джерелами) та реальної потреби в аналізованій сфері у фінансових, інвестиційних, матеріальних і нематеріальних, кадрових ресурсах;
- результативність фінансово-господарської діяльності (державних, приватних і громадських) суб'єктів інфраструктури інтелектуалізації економіки;
- ефективність державної політики у сфері інтелектуалізації національного господарства (загальна – через порівняння витрат (на утримання штатного апарату, реалізацію заходів стратегій і програм) і економічного ефекту та конкретна – за державними структурами і реалізованими ними заходами);
- рівень впливу кількісних та якісних параметрів інтелектуалізації на конкурентоспроможність економіки, ін.

Тобто в нашій державі відсутнє нормативно-методичне та фактичне спостереження (державний моніторинг) за ринком інтелектуалізації економіки України. На нашу думку, це недолік державної політики, причому не тільки в аналізованій сфері, але й в системі управління національним господарством загалом. Адже, у сусідній Польщі, як і у більшості економічно розвинених державах ЄС, такі дослідження проводяться регулярно та їх результати публікуються і доводяться до вищих органів державної влади із часовим лагом лише у декілька місяців.

Для виправлення цієї ситуації і покращення інформаційно-аналітичної функції державної політики інтелектуалізації національного господарства необхідно інституціалізувати практику її системного і комплексного моніторингу (та впливу цього процесу на конкурентоспроможність і розвиток економіки) та об'єднати на його основі часто розрізнені і не пов'язані між собою звіти про результати діяльності з регулювання розвитку освітньої, науково-дослідної, інтелектуальної та інноваційної сфер.

Відповідні зміни доцільно внести у наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження Порядку надання відомостей про основні результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та у сфері трансферу технологій, методичні рекомендації з надання Міністерству освіти і науки України головними розпорядниками бюджетних коштів відомостей про основні результати виконання замовлення на проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, інноваційної діяльності і трансферу технологій, а також звіти про діяльність державних профільних органів центральної виконавчої влади.

Удосконалення інституційно-правового забезпечення державної політики, безперечно, визначає її базис, але безпосередня ефективна реалізація потребує ще й упровадження дієвих організаційних та економічних стимулів, обґрунтування яких у сфері інтелектуалізації національного господарства є предметом наступного підрозділу дослідження.

3.3. Покращення напрямів розвитку інституційної інфраструктури науково-дослідної та інноваційної діяльності

Вирішенню проблем державної політики стимулювання розвитку освіти і науки, ширшого використання результатів досліджень для потреб суспільного виробництва, інноваційного розвитку економіки присвячено численну кількість наукових досліджень. Частина з них носить загальний характер та стосується інтелектуалізації економіки в цілому, частина – містить вузькоспеціалізовані пропозиції зі стимулювання тих, чи інших її аспектів. Проте системного та комплексного підходу, що передбачав би сукупність раціональних організаційних і економічних засобів активізації і спрямування розвитку у необхідному руслі процесу інтелектуалізації на сучасному посттрансформаційному та посткризовому етапі розвитку національного господарства, на нашу думку, наразі не вироблено.

Зокрема, організаційна складова має відповідати за побудову структури управління реалізацією державної політики в аналізованій сфері; економічна – за залучення та забезпечення дії необхідних зовнішніх і внутрішніх чинників. Відтак сукупність організаційно-економічних засобів державного регулювання інтелектуалізації економіки представлено на рис. 3.5.

Організаційна сторона передусім потребує, як вже зазначалося, чіткого визначення державної структури, відповідальної за ініціювання, планування, організацію, реалізацію державної політики у сфері інтелектуалізації економіки, а також її контроль. Задля уможливлення цього потрібно значно розширити можливості та компетенції Міністерства освіти і науки України. Важливою є ініціатива створення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, яка формуватиме державну політику у сфері наукової та науково-технічної діяльності, та Національного фонду досліджень, що фінансуватиме наукові дослідження в усіх інсти-



Рис. 3.5. Напрями формування організаційно-економічних засобів інтелектуалізації економіки України

туціях (наукових установах, університетах). Крім того, вважаємо доцільною розбудову при обласних, міських та районних державних адміністраціях управлінь та відділів з питань інтелектуалізації. Адже не без перебільшення буде вказати, що діяльність у цій сфері на місцевому рівні майже не ведеться. Розбудова державної інституційної системи сьогодні дуже необхідна, оскільки ми переконані, що не може структура, розташована в одному місті, керувати настільки масштабним та важливим процесом в межах цілої країни. Апелюємо й до іншого: в умовах браку державних ресурсів відсутні можливості для розширення державного апарату. Це так,

але вітчизняна система державного управління настільки нераціональна, що відкриття регіональних і місцевих представництв з питань розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності в Україні може відбуватися шляхом реорганізації менш важливих функціональних підрозділів та служб.

Одним з найголовніших завдань державної системи управління процесом розвитку інтелектуальної творчої і науково-дослідної діяльності та використання її результатів у національному господарстві визначимо створення і розвиток т. зв. «площадок» інтелектуалізації». Тобто структур, які б поєднували представників освіти, науки і бізнесу, та на базі яких би відбувався процес трансформації знань в інновації, їх комерціалізація та формування нових замовлень. Йдеться про інноваційно-інвестиційні кластери, венчурні фірми, центри трансферу технологій і знань, інституції академічного підприємництва, науково-технологічні парки, технологічні інкубатори тощо. Інформація про кількість таких структур, обсяги та ефективність їх діяльності має відображатися у державному моніторингу процесу інтелектуалізації.

Зауважимо, що це один з ключових аспектів, без якого державна політика в аналізованій сфері буде малоефективною, оскільки ці елементи інституційної інфраструктури виконують системуютворюючу та ув'язуючу функцію. На це вказує світовий досвід. Більше того, площадки інтелектуалізації в перспективі виконують й іншу роль у системі національного господарства, слугуючи, наприклад, посередником при просуванні продукції (товарів, робіт, послуг) вітчизняних підприємств на зовнішні ринки збуту шляхом налагодження контактів з зарубіжними науково-дослідними організаціями та їх партнерами. Більше того, створення і розвиток інституцій впровадження високих технологій та академічних бізнес-інкубаторів підтримується структурними фондами міжнародної технічної допомоги ЄС, у т. в межах євро регіонів. Відповідно, Україна може скористатися з цього, диверсифікувавши джерела витрат на інноваційну політику.

Наступним елементом організаційної складової інтелектуалізації національного господарства є управління процесом інтеграції (започаткування співпраці) суб'єктів освітньої, науково-технічної, дослідно-конструкторської, а також представників реального сектора економіки, тобто їх «входженням» у цю сферу (ринок). Засобами тут можуть слугувати робочі наради, проведення інформаційно-роз'яснювальної діяльності, інвентаризація регіонального та місцевого організаційного потенціалу, формування баз даних та їх поширення серед потенційних учасників, часткове фінансування вартості послуг науково-дослідних організацій, що надаються підприємствам, які мають намір започаткувати (розширити) виробництво інноваційної продукції тощо.

Важливо, щоб регіональні органи влади, відповідальні за інтелектуалізацію економіки, мали постійний контакт як з діючими, так і з перспективними суб'єктами – учасниками локальних систем інтеграції знань та бізнесу, знаходили точки дотику їх спільних інтересів, визначали проблеми і перешкоди співпраці та усували їх. Лише така активна (ініціююча) робота спроможна підняти інноваційну активність у нашій державі принаймні до середнього рівня країн ЄС.

Представники органів державного управління мають усвідомлювати, що на завершальному етапі процесу організації діяльності в кожній сфері потрібно забезпечити належний контроль реалізації державної політики. Не виключення й інтелектуалізація національного господарства. Але, ми вважаємо, що попри вже згадуваний моніторинг, влада має зрозуміти й значну суспільну значимість розвитку науки в цілях виробництва. Відповідно, важливо створити умови, за яких державу контролюватимуть не лише її власні органи, але й громадянське суспільство.

Тому доцільно сприяти створенню і розвитку організацій громадянського суспільства, до яких належать професійні спілки, громадські об'єднання некомерційного спрямування, громадські політичні рухи і партії, недержавні організації соціального захисту, церква, недержавні аналітичні установи. Важливість та роль цих

інституцій беззаперечно, адже вони виступають т. зв. «арбітром» суспільної корисності рішень, які приймаються органами влади, а також соціально-економічної та суспільної відповідальності представників бізнесу, у т. ч. за формування якісно нової форми «економічного протекціонізму», недопущення реалізації недоцільних для суспільства корпоративно-лобістських рішень, розробку корисних ініціатив з удосконалення середовища інтелектуалізації національного господарства та державного управління в цій сфері.

Наступним етапом після організації державної політики у сфері інтелектуалізації економіки є формування її заохочення, тобто забезпечення економічної складової. Йдеться про створення відповідного соціально-психологічного середовища, зростання психологічно-професійних характеристик, формування сприятливих економіко-правових умов, покращення фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення цього процесу.

Робота у напрямі створення соціально-психологічного середовища інтелектуальної творчої діяльності та використання її результатів у економіці передбачає позитивне ставлення держави та підприємств до науково-дослідної роботи, покращення громадянської думки про системну і комплексну інтелектуалізацію, покращення її ринкової інфраструктури, підвищення рівня економічної безпеки науково-дослідної та підприємницької діяльності, усунення будь-яких проявів корупції і неправомірного втручання органів державної влади у діяльність наукових організацій та підприємств, що здійснюють інновації.

Задля якісного підвищення рівня психологічно-професійних характеристик суб'єктів інтелектуалізації національного господарства органам влади потрібно працювати над зростанням престижності наукової діяльності та співпраці науки і бізнесу, розвитком професійних знань (у т. ч. щодо перспективних ніш інноваційної діяльності), розширенням можливостей отримання професійної підготовки, полегшенням процедур охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності, створення та реалізації інноваційної

продукції, усуненням обмежень щодо окремих видів діяльності, покращенням інформаційної підтримки.

Перспективним напрямом тут може стати державне сприяння і популяризація практики співпраці вітчизняних освітніх, науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій з представниками зарубіжного бізнесу. При низькому внутрішньому попиті результати їх праці можуть реалізовуватися на зовнішніх ринках. Головними підставами для розвитку такого співробітництва є істотний вітчизняний освітньо-науковий потенціал та нижча вартість оплати праці. Своєю чергою це сприятиме як зростанню престижності, так і підвищенню рівня кваліфікації кадрів в аналізованій сфері. Важливе значення має поєднання законодавчого забезпечення та економічних умов, в результаті чого формується сприятливе економіко-правове середовище інтелектуалізації національного господарства. Воно залежить від макроекономічної та політичної стабільності; стану розвитку освіти, науки та економіки, рівня монополізації ресурсів і ринків, інфляції, стану грошового обігу, надійності національної грошової одиниці, механізмів роздержавлення і приватизації власності.

Раціональність сформованого економіко-правового середовища значною мірою визначає доступність фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення діяльності організацій і підприємств – суб'єктів науково-дослідної та інтелектуальної творчої діяльності. Відомо, що процес розробки інновацій та впровадження їх у виробництво є складним, тривалим та часто малорентабельним. Відповідно, питання інвестицій і фінансування науково-дослідної діяльності є складними. Органи державного управління повинні всіляко фінансувати науково-дослідну та інноваційну діяльність. Втім, в умовах обмеженості ресурсів, ці функції мають взяти на себе інституції інших форм власності, але ініціювати цей процес має все таки держава.

Для цього необхідні утворення і розвиток фінансово-інвестиційних кластерів, фондів, банківських структур, що фінансують

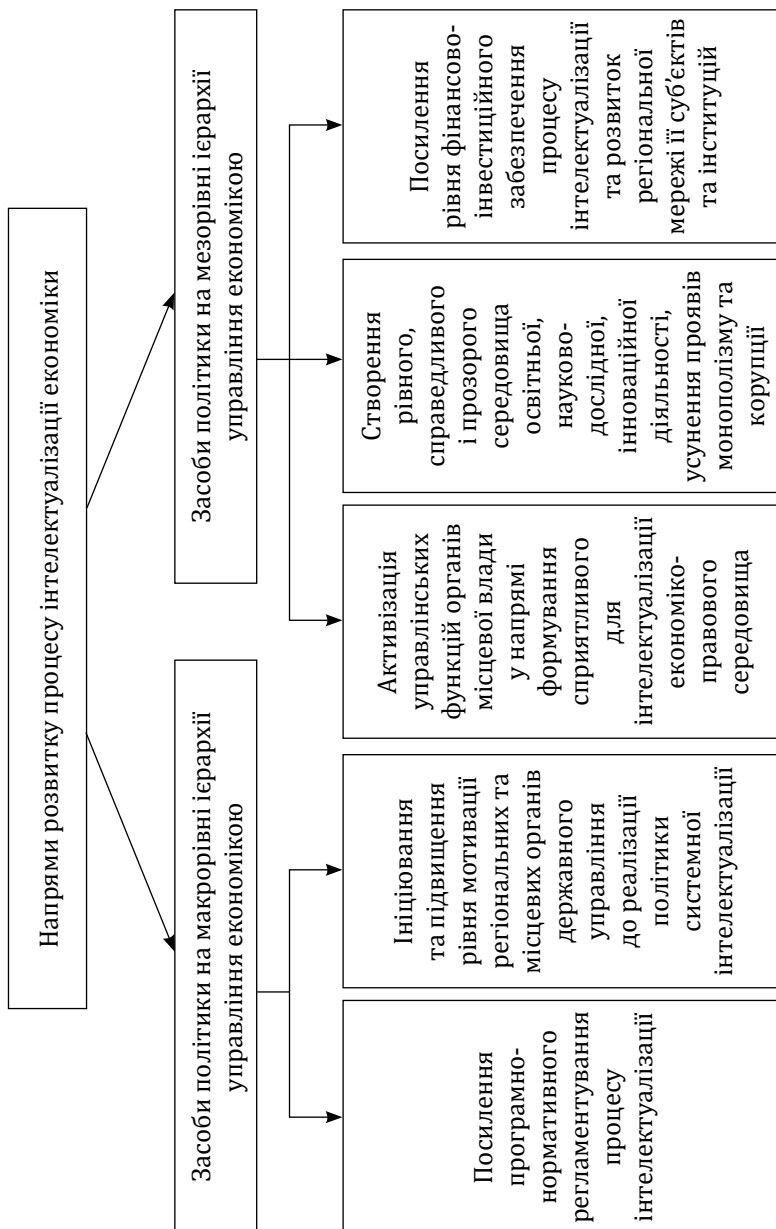
інноваційні проекти. Не менш важливе значення у контексті фінансового забезпечення інтелектуалізації економіки відіграють різні форми фінансової державної підтримки, ефективна система оподаткування суб'єктів підприємництва, система фінансування, кредитування і страхування діяльності підприємств, способи залучення початкового капіталу, отримання виробничих площ, земельних ділянок (в т. ч. державної та комунальної власності), система доступу до господарських ресурсів.

Додамо, що реалізація організаційних і економічних заходів, спрямованих на інтелектуалізацію національного господарства має здійснюватися не лише на макро-, але й на регіональному та субрегіональному рівнях (рис. 3.6).

На наш погляд, на центральному рівні державного управління найбільш важливо удосконалити інституційно-правове забезпечення, сформувати програмно-нормативне регламентування, а також належним чином ініціювати та посилити мотивацію (шляхом інституціалізації джерел, механізмів та достатніх обсягів фінансування) регіональної і місцевої влади до здійснення політики у сфері інтелектуалізації регіональних економічних комплексів.

Усі наступні кроки вже мають здійснюватися на мезорівні системної ієрархії управління, на якому важливо активізувати управлінські функції органів місцевої влади з формування сприятливого для інтелектуалізації економіко-правового середовища. Це, на наш погляд, головне завдання і, відповідно, для його виконання потрібний комплекс дій, які мають на меті забезпечення керованості цього процесу, формування інформаційно-методичного забезпечення його моніторингу, розвиток локальних інтеграційних науково-виробничих систем та підвищення рівня якості управління ними, популяризацію принципів інтелектуалізації серед населення, науковців та бізнес-громади, забезпечення громадського і суспільного контролю за ефективністю державної політики у цій сфері.

Друге завдання, що потребує виконання на регіональному і місцевому рівнях, стосується створення рівного, справедливого



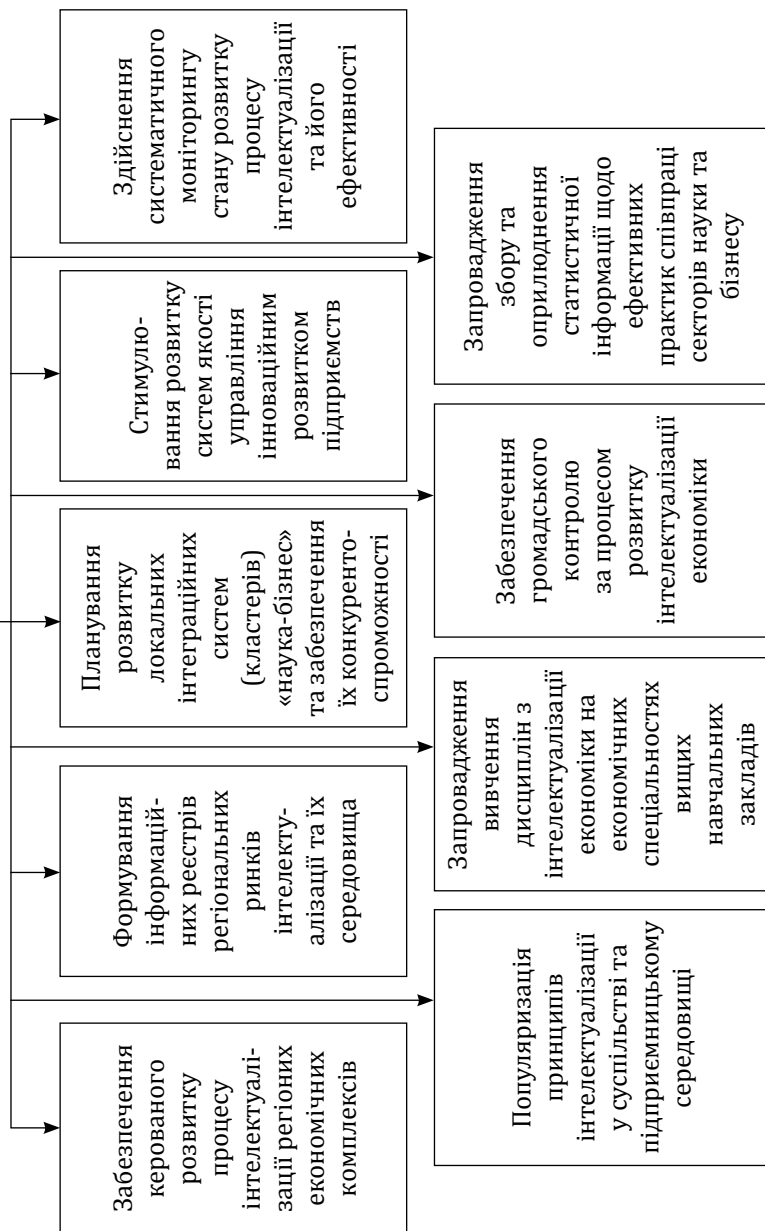


Рис. 3.6. Напрями та організаційно-економічні засоби активізації процесу інтелектуалізації економіки України

і прозорого середовища освітньої, науково-дослідної, інноваційної діяльності, а також усунення будь-яких проявів монополізму та корупції з боку державних службовців.

Результатом його досягнення є встановлення в суспільному, науковому та підприємницькому середовищі переконання, що потреба в інтелектуалізації економіки усвідомлюється всіма чиновниками та всіляко підтримується і стимулюється, вони прикладають всі можливі зусилля задля усунення будь-яких перешкод інтелектуалізації. Вважаємо, що саме таку системну сукупність заходів доцільно реалізувати в Україні для активізації і подальшого якісного розвитку та зміцнення конкурентоспроможності національного господарства та його регіональних економічних комплексів. Утім, у будь-якому випадку ще потрібен розвиток інституційної інфраструктури, компонентами якої є об'єкти, сукупність яких забезпечує координацію функцій. Конфігурація інституційної інфраструктури, що мала б бути вибудованою в Україні, представлена на рис. 3.7.

В останні роки багато говориться про необхідність розвитку в нашій державі інноваційної інфраструктури. Попри низьку ефективність цього процесу та майже відсутність практик створення її нових дієвих суб'єктів, ця ідея важлива і перспективна. Але представники влади не усвідомлюють того, що змінити стан справ у цій сфері може лише комплексна і системна державна політика, яка б була спрямована на утворення і в подальшому розвиток елементів за всіма структурними напрямками інтелектуалізації національного господарства. Тобто сприяння реєстрації (часто штучній) нових суб'єктів інноваційної інфраструктури без розвитку сучасних організацій та установ з підготовки кадрів і формування інтелектуально-кадрового забезпечення, суб'єктів господарювання, які спеціалізуються на науково-дослідних і технічних роботах, впровадженні їх результатів у виробництво, інституцій ринку інтелектуальної власності, трансферу матеріально-технічного та технологічного забезпечення малоефективне.

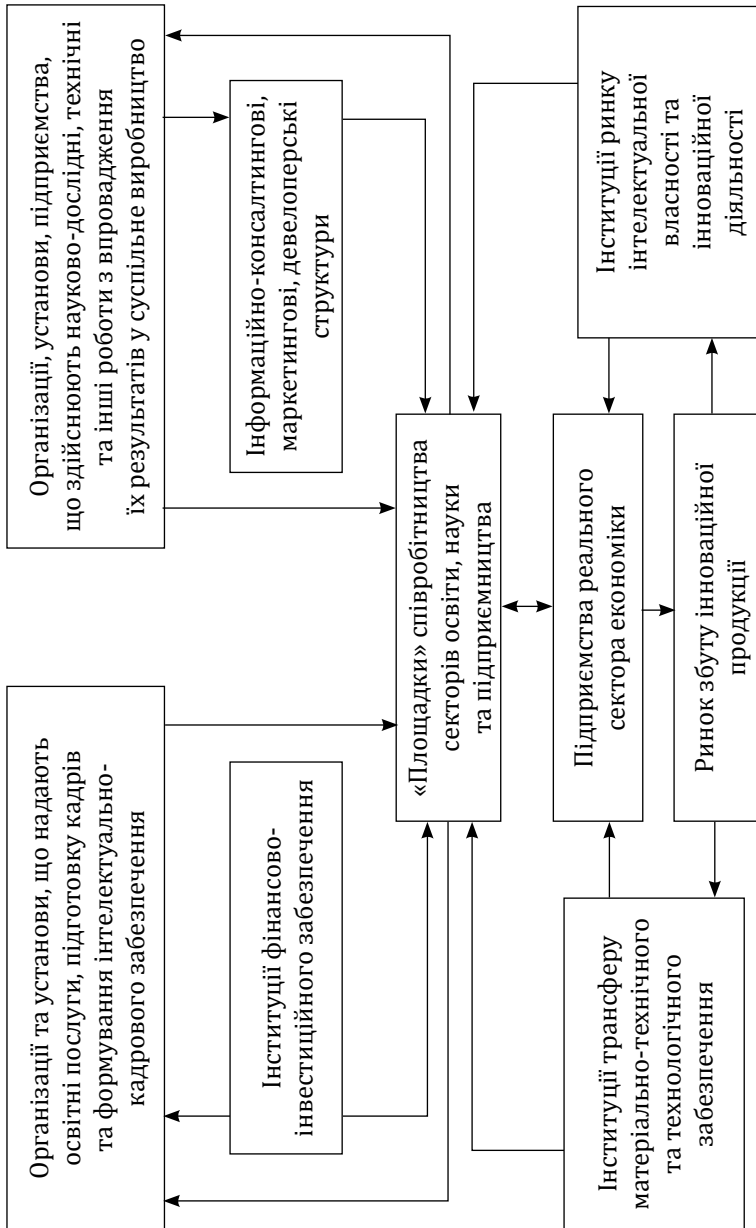


Рис. 3.7. Конфігурація інституційної інфраструктури інтелектуалізації економіки України

Так, процес активізації інноваційної діяльності значною мірою може починатися ще у секторі освіти. Для його забезпечення та інтеграції освіти, науки і підприємництва доцільно розпочати діяльність зі створення і розвитку інноваційної інфраструктури в системі освіти як напряму державної політики, орієнтованої на підвищення конкурентоспроможності та удосконалення науково-педагогічного, навчально-методичного, організаційного, правового, фінансово-економічного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення системи освіти у цілях її модернізації із урахуванням основних напрямів соціально-економічного розвитку держави на довгостроковий період, реалізації пріоритетних напрямів політики у сфері освіти, її міжрегіональної та міжнародної інтеграції в освітній та інноваційний простір.

Інноваційна діяльність в освітній сфері може провадитися (та, відповідно, моніторитися і контролюватися) шляхом реєстрації і реалізації короткострокових інноваційно-освітніх проектів з отриманням оформленого результату інноваційної діяльності. У склад суб'єктів, що реалізують інноваційно-освітні проекти, можуть входити представники освітніх закладів всіх типів та видів, профільних органів державного управління і місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, суб'єктів малого підприємництва і великого бізнесу, що здійснюють інноваційну діяльність.

Натомість інноваційна інфраструктура освітньої сфери є дещо ширшим поняттям та охоплює сукупність елементів, які забезпечують учасникам інноваційної діяльності доступ до необхідних ресурсів (фінансових, матеріальних, інформаційних, освітніх, експертних) та надають супутні послуги (з просування та маркетингу, формування інтелектуально-кадрового забезпечення інноваційної діяльності тощо).

Вважаємо, що саме такий шлях подальшого розвитку вітчизняної системи вищої та професійно-технічної освіти є найбільш перспективним. Крім позитивного впливу безпосередньо на іннова-

ційну діяльність та інтелектуалізацію національного господарства, це сприятиме покращенню співробітництва освітніх закладів та установ з інноваційно налаштованими підприємствами, організаціями, іншими суб'єктами господарювання. Зростатиме залежність та відповідність потреби і пропозиції підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, відбуватиметься пошук і реалізація нових засобів, підходів і технологій розвитку освітньої діяльності в межах інноваційно-освітніх проектів.

Елементами інноваційної інфраструктури у системі вітчизняної освіти можуть виступати комітети з розвитку інноваційної та науково-дослідної діяльності при регіональних та місцевих управліннях освіти і науки, ресурсні інноваційні центри та інноваційні площадки. Зокрема, головними функціями комітетів з розвитку інноваційної та науково-дослідної діяльності мають стати забезпечення координації взаємодії державних, суспільних і комерційних структур при науково-дослідній та інноваційній діяльності; ресурсних інноваційних центрів – ресурсне забезпечення, моніторинг і контроль поточної діяльності елементів інноваційної інфраструктури системи освіти в межах єдиного інформаційного та нормативно-методичного забезпечення; інноваційних площадок – розробка, апробація, впровадження та комерціалізація нових засобів, підходів і технологій інноваційного розвитку діяльності в освітньому середовищі.

Ресурсні інноваційні центри можуть виконувати й значно ширші завдання, включно з координацією та забезпеченням інформаційної і організаційної підтримки діяльності елементів інноваційної інфраструктури (через власні інтернет-ресурси), формуванням пропозицій щодо оновлення нормативно-методичної бази, удосконаленням матеріально-технічної бази і ресурсного забезпечення інноваційної інфраструктури системи освіти.

Важливо забезпечити інноваційним площадкам статус пріоритетних регіональних чи місцевих проектів з фінансуванням їх діяльності за грантовим принципом через структури Міністерства

освіти і науки України або регіональні та місцеві органи влади. Втім, для цього мають бути чітко визначені:

- організаційно-правовий статус інноваційних площадок;
- критерії їх створення, функціонування і фінансування, ресурсного, інформаційно-аналітичного, експертно-консультатійного та методичного забезпечення;
- механізми реєстрації і подання заявок, визнання останніх комітетами з розвитку інноваційної та науково-дослідної діяльності;
- критерії оцінювання ефективності їх функціонування;
- механізми ідентифікації пріоритетних (з огляду на соціальну роль та конкурентоспроможність регіональних економічних комплексів) напрямів діяльності, інформування громадськості про реалізовані інноваційно-освітні проекти.

Зауважимо, що такий досвід вже реалізується в Російській Федерації та засвідчив свою ефективність не лише в контексті створення нових дієвих елементів інфраструктури інтелектуалізації економіки, але й як інструмент залучення у цю не надто привабливу (з огляду на строки окупності) сферу приватного капіталу.

Ефективною формою власності інноваційних площадок може бути комунальна (або змішана, представлена комунальним і приватним капіталом) власність. Втім, сьогодні значною перешкодою прийняття позитивних рішень щодо створення і фінансування проектів з започаткування діяльності такого роду інфраструктурних одиниць при місцевих самоврядних органах є ризик втрати (низькоефективного використання) коштів і обмежених ресурсів місцевих громад, а також недовіра і політичне небажання віддавати ініціативу окремим громадським організаціям чи структурам. Місцева влада охочіше йде на такі ініціативи за умови, якщо в них на паритетних засадах беруть участь суб'єкти, які відносяться до різних політичних і суспільних груп, громадських течій.

Відтак інноваційні площадки можуть отримувати статус комітетів, департаментів при місцевих державних адміністраціях

(радах) або відособлених юридичних осіб з переважаючою часткою в складі статутного капіталу місцевих громад (адміністрацій) та з раціонально сформованою наглядовою (або контролюючою) радою як керівним органом.

Керівний орган інноваційної площадки повинен бути наділений широкими компетенціями, зокрема, з планування і координації діяльності, забезпечення громадського контролю використання фінансових, трудових та матеріально-технічних ресурсів, залучення за необхідності експертів і консультантів, сприяння у наданні своєчасної охорони та презентації результатів інтелектуальної діяльності, своєчасного та достовірного інформаційного супроводу реалізації нових інноваційних проектів. Це одночасно дозволить достатньо звузити і чітко сфокусувати функції і завдання виконавчої дирекції такого типу суб'єктів інфраструктури інтелектуалізації економіки.

Паралельним шляхом має реалізовуватися державна політика, спрямована на розвиток організацій, установ та підприємств, що безпосередньо займаються науково-дослідними та технічними роботами і дослідженнями, впровадженням їх у виробництво, а також елементами інноваційної інфраструктури підприємницького сектора. Фактично доцільно організувати взаємодію т. зв. «інституційного трикутника» співпраці в системі інтеграції науки та бізнесу (рис. 3.8).

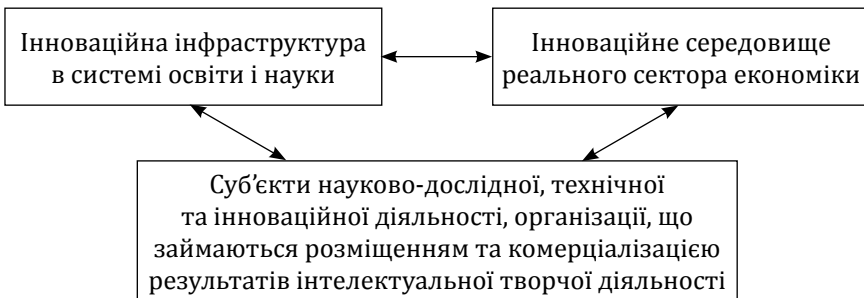


Рис. 3.8. Трикутник інституційної співпраці в системі інтелектуалізації національного господарства України

З метою формування інноваційного середовища у підприємницькому секторі, а також базових видах економічної діяльності важливо вести діяльність у таких напрямках:

- 1) реалізація програм інноваційної діяльності вітчизняних підприємств великого бізнесу;
- 2) створення технологічних платформ інноваційної діяльності суб'єктів бізнесу;
- 3) активізація становлення сектора малого інноваційного підприємництва України та його інфраструктури.

Джерелами фінансування як заробітної плати, так і реалізації інноваційних проектів можуть слугувати кошти амортизаційних, страхових, резервних фондів підприємств (при адекватних змінах до вітчизняного законодавства, яке регулює обсяги і механізми їх утворення), а також фондів інноваційно-інвестиційного розвитку для акумуляції власних фінансових ресурсів (амортизаційних відрахувань, прибутку, коштів від продажу основних засобів, оренди майна, з інших джерел). Створення таких фондів дозволить підвищити ефективність використання власного капіталу підприємств, слугуватиме гарантією погашення довгострокових банківських кредитів та збільшення обсягів їх залучення на науково-дослідну діяльність та інноваційні цілі. Створення на вітчизняних підприємствах інноваційно-інвестиційних фондів може розглядатися як критерій доцільності надання державної підтримки у вигляді погашення частини процентних ставок за кредитами чи пролонгації строків їх повернення.

Іншим ефективним інструментом розвитку інституційної інфраструктури реального сектора економіки є започаткування практики функціонування технологічних платформ (у т. ч. за територіально-галузевим чи секторальним принципом) як засобу та комунікаційних площадок з впровадження інноваційних проектів технологічного розвитку економіки.

Метою таких інституцій є об'єднання зусиль науки, держави та бізнесу при плануванні і реалізації довгострокових пріоритетних

проектів інтелектуалізації національного господарства на засадах спільного бачення напрямів його модернізації, формування нових секторів економіки, а також інструментів впливу на процес поширення перспективних технологій та продуктів науки і техніки.

На нашу думку, зародження таких інституцій на часі та з метою оптимального використання державних ресурсів їх можливо створювати в мережі інтернет на базі профільних державних органів у вигляді віртуальних технологічних платформ.

Та більше того, якщо робота з т. зв. позитивного посередництва між інститутами науки, бізнесу, інноваційного сектора за ініціативи та участі держави на центральному рівні в різних масштабах і ефективності все таки ведеться, то на регіональному і місцевому рівнях такі практики абсолютно відсутні. Це негативно, оскільки не сприяє інтелектуалізації вітчизняних регіональних економічних комплексів та призводить до подальшої концентрації науково-інноваційного потенціалу у столиці України та декількох великих промислово і економічно розвинених обласних центрах. Все це консервує процеси відставання у розвитку більшості інших територій нашої держави.

На підтвердження цього наведемо стан справ з цієї проблеми у Львівській області. Так, в регіоні функціонують такі структури як Західний науковий центр НАН України та МОН України (об'єднує науковців з восьми західних регіонів держави, метою є організація і координування регіональної системи науково-технічної та інноваційної діяльності в західних областях України, орієнтованої на вирішення актуальних соціально-економічних та культурних проблем розвитку регіону), Західний регіональний центр інноваційного розвитку (займається проблемами інноваційного розвитку економік Львівської та Тернопільської областей (але структура за декілька років свого існування навіть не створила власного інтернет-ресурсу)), Львівський державний центр науково-технічної і економічної інформації (а в подальшому – Львівський державний центр науки, інновацій та інформатизації МОН України) – провідна

державна науково-інформаційна структура західного регіону, що охоплює своєю діяльністю Львівську, Тернопільську, а за деякими напрямками і Закарпатську області. Разом з тим жодна з цих структур не веде діяльності, спрямованої на створення інноваційних площадок чи технологічних платформ; задля провадження такої діяльності не було жодних ініціатив з боку Держінформнауки чи інших державних профільних органів вищих рівнів державного управління; цими питаннями (не говорячи навіть про системну роботу з інтелектуалізації економіки чи зближення інтересів освіти, науки і бізнесу, створення для цього відповідних інституційних площадок (навіть віртуальних)) не займаються ні регіональні, ні місцеві органи державної влади – в області ці питання курує Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, але у його складі немає структури, відповідальної за науку.

У не менш занедбаному стані перебуває вітчизняна інфраструктура інноваційного розвитку підприємництва України. Йдеться про відсутність системи центрів інноваційного бізнесу, малі можливості системи підтримки створення малих інноваційних підприємств та студентського підприємництва, відсутність мереж бізнес-інкубаторів інноваційного бізнесу, інноваційних центрів, інвестиційних та ресурсних фондів інноваційного розвитку реального сектора вітчизняної економіки.

Ми визнаємо, що кошти держави обмежені і реалізувати сьогодні великий проект із системної розбудови на території всієї держави мережі підприємницьких бізнес-інкубаторів практично не можливо. Крім безпосередньо фінансових чинників, перешкодами тут є складність пошуку та виділення приміщень; немотиваційні принципи залучення науковців, інноваційних фірм, бізнес-структур, ін. суб'єктів; інертність місцевої влади щодо швидкого вирішення організаційно-правових аспектів створення і започаткування діяльності такого роду структур.

Відтак потрібно надавати пріоритет програмам, що одночасно спрямовані на стимулювання розвитку декількох видів еконо-

мічної діяльності, напрямів чи секторів економіки, покращення інтеграційних характеристик та системно-структурних зв'язків, забезпечення попри економічний соціального розвитку. Саме такі надважливі завдання може вирішувати проект з розвитку університетської інноваційної бізнес-інкубації в Україні. Переконані, що така діяльність відповідатиме статусу національного проекту.

Власне вона й не потребує значних обсягів бюджетного фінансування, адже університетські інноваційні бізнес-інкубатори можуть створюватися на вільних приміщеннях навчальних закладів із залученням студентів в якості персоналу та учасників проектів (стимулами тут виступатимуть контакти з роботодавцями, можливість продовження наукової кар'єри, започаткування власних бізнес-старт-апів). Організаційний аспект пропонованого національного проекту передбачає створення рад з інноваційного підприємництва (при державних органах, що курують питання розвитку підприємництва або науки та інновацій) для:

- 1) організації і координації такої роботи,
- 2) створення центрів розвитку інноваційного підприємництва,
- 3) започаткування спеціальних освітніх та наукових програм,
- 4) налагодження партнерських зв'язків з державними і громадськими інститутами розвитку, регіональними програмами і об'єктами інфраструктури, технічними ВУЗаами і науковими центрами, зарубіжними університетами і центрами інновацій, трансферу технологій, великими вітчизняними підприємствами та інноваційними малими фірмами, асоціаціями підприємництва, бізнес-ангелів, фондів.

Наголосимо й на важливості, значенні та ролі формування державного фонду підтримки інноваційного (інноваційно-навчального) підприємництва. Якраз сюди варто спрямовувати більшу частку тих коштів, що виділяються в нашій державі на підтримку малого підприємництва (причому на всіх рівнях). Адже не перший рік говориться про те, що близько 70–80% цих ресурсів фінансується виключно на обслуговування державної системи підтримки бізнесу,

замість того, щоб спрямовуватися на інвестиційні цілі – створення нових підприємств, чи реалізацію їх бізнес-проектів.

Головною метою таких фондів має стати державна фінансова допомога реалізації інноваційних проектів суб'єктів підприємництва, що реалізуються на базі або при підтримці студентських команд із обранням проектів виключно на конкурсній основі з відповідальністю конкретних осіб – керівників проектів – представників навчального закладу чи наукової установи та обов'язковим публічно-громадським звітуванням і презентацією результатів проекту.

Напрямами подальшого розвитку діяльності в аспекті формування інституційної інфраструктури інтелектуалізації економіки України є розширення співпраці з зарубіжними університетами (спільні проекти, стажування, обмін досвідом, консалтинг), а також удосконалення засобів комунікації бізнесу та науки (організація мережових угруповань, створення спеціалізованих інтернет-площадок тощо).

Крім того, для розбудови системи інфраструктурних інституцій ринку інтелектуалізації національного господарства доцільно створити та на аналогічних засадах розвивати мережу бізнес- і інноваційних інкубаторів з спеціалізацією за видами та напрямками науково-технічної, дослідної та інноваційної діяльності. З метою удосконалення механізму інституційного забезпечення процесу інтелектуалізації економіки доцільною є структурна побудова процесу його розвитку за такими цільовими етапами, як інформаційний, прийняття стратегічних рішень та мотиваційний.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що одними з головних недоліків державного управління розвитком процесу інтелектуалізації економіки України є відсутність нормативно-правового визначення цього поняття та, відповідно, концентрації відповідальності за реалізацію державної політики у цій сфері на визначеній державній структурі. Ці функції необхідно делегувати Міністерству освіти і науки України з належним розширенням компетенцій щодо планування і реалізації заходів, розробки державних і регіональних програм, залучення фінансування для розвитку науково-дослідної та інноваційної інфраструктури, побудови необхідної державної організаційної структури управління процесом інтелектуалізації національного господарства. Втім, важливою є ініціатива створення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, яка формуватиме державну політику у сфері наукової та науково-технічної діяльності, та Національного фонду досліджень, що фінансуватиме наукові дослідження в усіх інституціях (наукових установах, університетах).
2. Доведено, що стратегічними пріоритетами, що потребують першочергового досягнення в процесі стимулювання інтелектуалізації економіки України, є: зростання попиту бізнесу на результати наукових досліджень і розробок; посилення інтелектуалізації на всіх рівнях відносин; розвиток видів економічної діяльності, що генерують потребу на інтелектуальну працю; підвищення якості системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів; удосконалення державного планування витрат на інтелектуалізацію національного господарства (розвиток освіти та науково-дослідної сфери); покращення ресурсної забезпеченості науково-дослідної та інноваційної діяльності; формування та розвиток мережі інституцій інтеграції науково-дослідної та підприємницької діяльності, підвищення

ефективності функціонування її елементів; капіталізація ринку інтелектуальної власності.

3. За результатами оцінювання обсягів науково-технічної та інноваційної діяльності, використання їх результатів у цілях реалізації економічного потенціалу держави ідентифіковані такі напрями вдосконалення державного інституційно-правового базису інтелектуалізації національного господарства України як прийняття нормативно-правового акту з її державного регулювання та кодексу законів про наукову, науково-технологічну та інноваційну діяльність (як системного, цілісного завершеного інституціонального базису інтелектуалізації економіки), формування основ стратегування і програмування інтелектуалізації регіональних та місцевих економічних комплексів, спрощення процедур комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, розвиток її ринку та його інфраструктури, реалізація пілотних національних, регіональних і секторно-галузових проектів, покращення розміщення і ефективного використання місцевого ресурсного та інтелектуально-кадрового потенціалу, а також запровадження її моніторингу.
4. Визначено, що завданнями покращення організаційно-економічних стимулів до інтелектуалізації національного господарства в Україні є: формування організаційної структури та системи управління процесом інтелектуалізації; накопичення елементів виконання («площадок інтелектуалізації»); залучення суб'єктів освітньої, науково-технічної, дослідної та підприємницької діяльності; розвиток систем контролю обсягів і ефективності інтелектуалізації; створення соціально-психологічного середовища інтелектуальної творчої діяльності та використання її результатів в економіці; зростання психологічно-професійних характеристик суб'єктів інтелектуалізації; формування сприятливих економіко-правових умов; покращення фінансово-інвестиційного забезпечення; формування ресурсного забезпечення процесу інтелектуалізації національного господарства.

5. Результати дослідження інфраструктури інтелектуалізації національного господарства показали, що сьогодні державна політика формування комплексної інституційної інфраструктури науково-дослідної і інноваційної діяльності є недостатньою. Для цього необхідні базові (організації та установи, що надають освітні послуги, підготовку кадрів та формування інтелектуально-кадрового забезпечення; організації, установи, підприємства, що здійснюють науково-дослідні, технічні та інші роботи з впровадження їх результатів у суспільне виробництво; інституції трансферу матеріально-технічного та технологічного забезпечення; інституції ринку інтелектуальної власності та інноваційної діяльності) та обслуговуючі (фінансово-інвестиційні, інформаційно-консалтингові, маркетингові, девелоперські) інституції. Доведено, що в центрі взаємодії цих структур мають знаходитися «площадки» співробітництва секторів освіти, науки та підприємництва з метою координації їх діяльності для трансформації результатів наукових досліджень і науково-дослідної роботи у реальне суспільне виробництво.

ВИСНОВКИ

1. У результаті аналізу економічної природи та соціально-економічної ролі інтелекту в процесі розвитку економіки визначено, що інтелектуалізація є процесом структурних змін у національному господарстві, які стосуються формування і реалізації інтелектуального потенціалу суспільства, збільшення частки інтелектуального капіталу та результатів інтелектуальної творчої діяльності на всіх рівнях економічних відносин, у функціональних сферах, компонентах внутрішньої структури, елементах та складових відтворення і розвитку національного господарства.
2. За підсумками аналізу концепцій оцінювання та використання людського і інтелектуального капіталу розроблено концептуальну послідовність оцінювання рівня та ефективності інтелектуалізації економіки з такими послідовними етапами: а) оцінка стану інтелектуалізації; б) характеристика динаміки процесу інтелектуалізації; в) оцінка структурних змін у процесі інтелектуалізації; г) аналіз ефективності інтелектуалізації економіки, для чого запропоновано відповідний коефіцієнт ефективності як відношення соціально-економічного ефекту підприємств, що здійснюють діяльність у сфері інтелектуалізації, до витрат держави та економічних суб'єктів на заходи, спрямовані на розвиток інтелектуальної сфери та її інфраструктури, охорону та захист права інтелектуальної власності.
3. Вивчення концептуальних засад державного регулювання процесу інтелектуалізації, стимулювання активності у сфері створення, охорони і комерціалізації інтелектуальної власності

стало основою узагальнення переліку раціональних економічних та адміністративних методів регулювання, організаційно-економічних, інституційних, соціально-психологічних, адміністративних та суспільних чинників, що потребують урахування, а також принципів, яких необхідно дотримуватися при реалізації державної політики інтелектуалізації національного господарства, зокрема, плановості та урегульованості, системності і постійності, державної підтримки та популяризації, державно-приватного партнерства і збалансованості, цілеспрямованості, інтегрованості освіти, науки, виробництва і державного сприяння, достатності інституційного забезпечення, безпеки науково-технічної та технологічної сфер національної економіки, гарантування права на об'єкти інтелектуальної власності.

4. Методичну послідовність оцінювання інтелектуалізації національного господарства доцільно проводити за такими етапами: а) аналіз обсягів та ефективності наукової діяльності (як передумови інтелектуалізації); б) обстеження інноваційної діяльності (як міри наукової та ділової активності у сфері інтелектуалізації); в) діагностика обсягів і тенденцій щодо створення та використання високих технологій і об'єктів інтелектуальної власності; г) оцінювання міри впливу кількісних та якісних параметрів інтелектуалізації на конкурентоспроможність національного господарства.
5. Аналіз динаміки та структури розвитку наукової діяльності в Україні дозволив визначити сприятливі передумови (зростання частки наукових кадрів, які завершують навчання та захищають наукові роботи) та перешкоди (зменшення кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на 1 тис. працівників основної діяльності (на 28,7 од. у 2013 р. порівняно з 2008 р.); випереджальні темпи зростання обсягів фінансування наукових досліджень над продуктивністю праці в науково-дослідній сфері; зменшення частки виконаних робіт у підприємницькому секторі (на 17,5 в. п. у 2013 р. до 2000 р.;

переважання частки осіб, які завершують навчання, проте не представляють до захисту наукові праці; «відірваність» науки від потреб реального виробництва та низький рівень реального впровадження результатів досліджень її розвитку.

6. Під час дослідження ефективності системи державного регулювання і стимулювання інноваційної діяльності та використання високих технологій і об'єктів інтелектуальної власності визначено недоліки, що насамперед потребують усунення. Це невеликі обсяги науково-технічної та інноваційної діяльності, їх невисока ефективність, мала частка підприємств, які створюють та використовують нові технології (20,6% від загальної кількості промислових підприємств у 2013 р.) та спадна тенденція цього показника, значні регіональні диференціації в інноваційній сфері, зменшення кількості поданих заявок на винаходи та інші об'єкти промислової власності.
7. В умовах спаду інноваційної та інтелектуальної діяльності, характерних для посттрансформаційного і посткризового етапу розвитку національного господарства, важливим є використання економічних методів стимулювання процесу інтелектуалізації економіки, спрямованих на досягнення таких стратегічних пріоритетів інтелектуалізації економіки: зростання попиту бізнесу на результати наукових досліджень і розробок; посилення інтелектуалізації на всіх рівнях відносин; розвиток видів економічної діяльності, що генерують потребу на інтелектуальну працю; підвищення якості системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів; удосконалення державного планування витрат на інтелектуалізацію національного господарства, а саме розвиток освіти та науково-дослідної сфери; покращення ресурсної забезпеченості науково-дослідної та інноваційної діяльності; формування та розвиток мережі інституцій інтеграції науково-дослідної та підприємницької діяльності, підвищення ефективності функціонування її елементів; капіталізація ринку інтелектуальної власності.

8. Забезпечення належної ефективності та керованості процесу інтелектуалізації національного господарства потребує комплексного формування і розвитку його державного інституційно-правового базису, що складається з базових (організації та підприємства, що надають освітні послуги, формування інтелектуально-кадрового забезпечення, здійснюють науково-дослідні, технічні та інші роботи з впровадження їх результатів у суспільне виробництво; інституції трансферу матеріально-технічного та технологічного забезпечення, ринку інтелектуальної власності та інноваційної діяльності) та обслуговуючих (фінансово-інвестиційні, інформаційно-консалтингові, маркетингові, девелоперські) інституцій, а також нормативно-правових основ регулювання (кодексу законів про наукову, науково-технологічну та інноваційну діяльність, стратегування і програмування інтелектуалізації регіональних та місцевих економічних комплексів, реалізацію пілотних національних, регіональних і секторно-галузевих проєктів, розвиток ринку інтелектуальної власності та його інфраструктури).
9. Завданнями поліпшення організаційно-економічних стимулів до інтелектуалізації національного господарства в Україні є: формування організаційної структури та системи управління процесом інтелектуалізації; накопичення елементів виконання («площадок інтелектуалізації»); залучення суб'єктів освітньої, науково-технічної, дослідної та підприємницької діяльності; розвиток систем контролю обсягів і ефективності інтелектуалізації; створення соціально-психологічного середовища інтелектуальної творчої діяльності та використання її результатів в економіці; зростання психологічно-професійних характеристик суб'єктів інтелектуалізації; формування сприятливих економіко-правових умов; покращення фінансово-інвестиційного забезпечення; формування ресурсного забезпечення процесу інтелектуалізації національного господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Господарський кодекс України; Господарський процесуальний кодекс України : офіційне видання станом на 01.07.2007 р. – К. : Ін Юре, 2007. – 320 с.
2. Україна. Закон. Про авторське право і суміжні права. – 23.12.1993 № 3792-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4rada.gov.ua//laws/show/3792-12>.
3. Україна. Закон. Про захист від недобросовісної конкуренції: № 236/96-ВР від 7 червня 1996 року. – N 236/96-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : [http://zakon4rada.gov.ua// laws/show/236/96-вр](http://zakon4rada.gov.ua//laws/show/236/96-вр).
4. Україна. Закон № 1560-XII від 18.09.1991 р. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua//laws/show/1560-12/page2>.
5. Україна. Закон № 40-IV від 4.07.2002 р. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua//laws/show/40-15>.
6. Україна. Верховна Рада України. Закон. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг. – 15.12.1993 № 3689-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4rada.gov.ua// laws/show/3689-12>.
7. Україна. Верховна Рада України. Закон. Про охорону прав на промислові зразки. – 15.12.1993 № 3688-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4rada.gov.ua//laws/show/3688-12>.
8. Україна. Державний департамент інтелектуальної власності України. Рішення. Про Концепцію розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 рр. – Протокол № 11 від 11.03.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sdip.gov.ua>.

9. Україна. Кабінет Міністрів. Постанова № 447 від 14.05.2008 р. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр. // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 106. – 11 черв.
10. Україна. Кабінет Міністрів. Постанова № 389 від 02.02.2011 р. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 80. – 5 трав.
11. Україна. Президент України. Указ. Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. – 2011. – № 583. – 12 трав. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Україна. Президент України. Указ. Про затвердження положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України – 2011. – № 437. – 8 квіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
13. Україна. Президент України. Наказ. Про затвердження положення про Державну службу інтелектуальної власності України – 2011. – № 436. – 8 квіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Україна. Президент України. Наказ. Про утворення державного агентства України з інвестицій та інновацій – 2005. – №1873. – 30 груд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Актуальні проблеми і прогресивні напрями управління економічним розвитком вітчизняних підприємств : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 21–22 трав. 2009 р.) / редкол. П. П. Мазурок, О. В. Плотников, А. П. Наливайко та ін. – Кривий Ріг : КЕІ КНЕУ, 2009. – 364 с.
16. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия : защита коммерческой тайны : монография / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Ин Юре, 2000. – 400 с.
17. Антонов В. М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право / В. М. Антонов. – 2-ге вид., стереотип. – К. : КНТ, 2006. – 520 с.
18. Архієреєв С. І. Формування ринкового інституціонального середовища інноваційної діяльності / С. І. Архієреєв, Н. М. Волосні-

- кова // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. – 2004. – Вип. 76. – С. 17–22.
19. Бабець І. Г. Зовнішньоекономічна безпека регіонів України в умовах співробітництва з країнами ЄС: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / І. Г. Бабець– Львів : ПАІС, 2011. – 400 с.
20. Бабець І. Г. Методика оцінки ефективності реалізації інноваційної моделі транскордонного співробітництва / І. Г. Бабець // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Сборник научных трудов. – Донецк : ДонНУ, 2005. – С. 533–538.
21. Бабкин В. И. Интеллектуальная собственность: собственность или права по распоряжению результатами интеллектуальной собственностью? / В. И. Бабкин // Инновации. – 2002. – №7 (54). – С. 57–59.
22. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
23. Бізнес-інкубування та інноваційні центри: сучасні технології підтримки підприємництва і розвитку інноваційної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.org.ua/index.php?p_id=53&id=563.
24. Білорус О. Глобалізація і соціальна доля людини в ХХІ столітті / О. Білорус // Економічний часопис. – 2001. – №1. – С. 3–5.
25. Білоус-Сергеева С. О. Формування та використання інтелектуального капіталу промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / С. О. Білоус-Сергеева. – Маріуполь, 2013. – 20 с.
26. Більше 30 тис. українських ІТ – фахівців працюють на зарубіжні компанії [Електронний ресурс] // Освітній портал. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/news/67762.html?from=news_rss.
27. Вступ до академічного підприємництва / Проект Польської асоціації центрів інновацій і підприємництва, Інституту громадського лідерства, Фонду «Освіта для демократії». – Лодзь ; Познань ; Львів : Сплайн, 2006. – 64 с.
28. Гаврилюк О. Глобалізація і суверенітет : економічні критерії та засоби забезпечення / О. Гаврилюк // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 116.

29. Геец В. М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний / В. М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества / под. ред. Л. Мельника. – Сумы : Унивеситетская книга, 2005. – 430 с.
30. Геець В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геець, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
31. Гледіс У. Що являє собою теорія ендогенного зростання? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cprost.sfu.ca/~we/misc/endogenous.htm>).
32. Грачева М. В. Инновационное предпринимательство, его риски и обеспечение безопасности / М. В. Грачева, А. С. Кулагин, С. Ю. Симаранов ; под. ред. А. С. Кулагина. – М. : АНХ, ЦКТ, 2002. – 457 с.
33. Грига В. Ю. Теоретичні засади оцінювання технологічного рівня розвитку країни / В. Ю. Грига // Проблеми науки. – 2005. – № 2. – С. 23–26.
34. Гроссман Г. М. Ендогенна інновація в теорії зростання / Г. М. Гроссман, Е. Хелпман // Журнал економічних перспектив. – 1994. – № 8. – С. 27.
35. Гречановская И. Г. Инновационная инфраструктура как фактор активизации инновационных процессов [Електронний ресурс] / И. Г. Гречановская, С. О. Ракицкая // Научные труды ДонНТУ. Серия : экономическая. – Вып. 76. – Режим доступу : <http://donntu.edu.ua>.
36. Гунчак Н. В. Аналіз розвитку наукової діяльності в Україні як складової інтелектуалізації національного господарства / Н. В. Гунчак // Науковий журнал Вінницького фінансово-економічного університету. «Регіональна бізнес-економіка та управління». – 2013. – № 1(37). – С. 37–45.
37. Гунчак Н. В. Ефективність системи державного регулювання інтелектуалізації економіки України / Н. В. Гунчак // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ Укр. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 237–242.
38. Гунчак Н. В. Чинники та перешкоди підвищення ефективності інноваційної діяльності як складової конкурентоспроможності регіонів України / Н. В. Гунчак, Р. Л. Лупак // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных

- інвестицій: регіональний аспект : сб. науч. тр. – Т. 1. – Донецк : ДонНУ, 2013. – С. 199–202.
39. Гунчак Н. В. Теоретико-методичні аспекти оцінювання інтелектуалізації національної економіки / Н. В. Гунчак, О. Є. Сухай // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – № 10/1. – Т. 20, Вип. 6 (3). – С. 241–248.
40. Гунчак Н. В. Соціальний капітал підприємств України : сучасний стан та напрями збільшення / Т. Г. Васильців, Н. В. Гунчак, О. Я. Мандрик // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – Донецк : ДонНУ, 2012. – С. 59–64.
41. Гунчак Н. В. Обґрунтування соціально-економічних характеристик та ролі інтелектуалізації економіки / Н. В. Гунчак // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – Тернопіль, 2012. – № 4(30). – С. 182–184.
42. Гунчак Н. В. Недоліки державного регулювання інтелектуалізації економіки у посттрансформаційний період / Н. В. Гунчак // Materialy IX Mezinarodna vedecko-prakticka conference «Moderni vymozenosti vedy – 2013» Dil 18. Economicke vedy. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 112 stran. – Р. 5–7.
43. Гунчак Н. В. Переваги та недоліки державної політики у сфері інтелектуалізації економіки України / Н. В. Гунчак // Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств : матер. III Всеукр. наук.-практ. конф., (Кривий Ріг, 23–24 квіт. 2013 р.). – Кривий Ріг : KEI КНУ, 2013. – С. 270–276.
44. Гунчак Н. В. Методичний підхід до аналізу інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації економіки / Н. В. Гунчак // Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., (Мукачево, 15–16 берез. 2013 р.). – Мукачево : Мукачівський держ. ун-т, 2013. – С. 344–345.
45. Гунчак Н. В. Методичні основи аналізу наукової діяльності як передумови інтелектуалізації економіки держави / Н. В. Гунчак // Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки : матер. міжн. наук.-практ. конф., (Вінниця, 6–7 груд. 2012 р.). – Вінниця, 2012. – Т. 2. – С. 40–43.

46. Денисенко М. П. Глобалізація та її вплив на інноваційний розвиток України / М. П. Денисенко, А. П. Гречан // Проблеми науки. – 2005. – №1. – С. 48–49.
47. Денісон Е. Джерела економічного зростання у США й альтернативні шляхи подальшого розвитку / Е. Деніс. – Нью Йорк : Комітет економічного розвитку, 1962. – 335 с.
48. Демко І. І. Організація і методика аналізу ефективності використання трудового потенціалу підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. науки : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / І. І. Демко. – Львів : Львівська комерційна академія, 2011. – 21 с.
49. Дороніна М. С. Соціальний капітал виробничої організації : монографія / М. С. Дороніна, А. І. Нечепуренко. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 232 с.
50. Другов О. О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія / О. О. Другов. – К. : УБС НБУ, 2010. – 284 с.
51. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна : монографія / під заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовчкіна, В. П. Семиноженка. – Х. : ХФ НІСД, 2004. – 262 с.
52. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук Ю. М. Бажала. – К. : Ін-т економ. прогнозування НАН України, 2002. – 320 с.
53. Економічні системи : монографія. Т. 2 / за ред. Г. І. Башнянина. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2011. – 496 с.
54. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
55. Занепад профосвіти або хто ремонтуватиме крани безробітним юристам та менеджерам [Електронний ресурс] // Вікно в Німеччину. – Режим доступу : <http://www.dw.de>.
56. Згуровский М. Технологическое предвидение как инструмент принятия стратегических решений / М. Згуровский // Зеркало недели. – 2001. – № 39. – 6 окт. – С. 14.

57. Зинов В. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса / В. Зинов, К. Сафарян // Интеллектуальна власність. – 2001. – № 5–6. – С. 23–25.
58. Зубчинська Н. М. Интеллектуалізація праці на робочому місці та її забезпечення на промисловому підприємстві (на прикладі коксохімічних підприємств) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей)» / Н. М. Зубчинська – Харків : НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, 2012. – 20 с.
59. Иванова Н. И. Национальные инновационные системы / Н. И. Иванова. – М. : Наука, 2002. – 244 с.
60. Иноземцев В. Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества / В. Л. Иноземцев. – М. : Академия, 1998. – 536 с.
61. Ідріс К. Интеллектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання : монографія / К. Ідріс. – Берн : Всесвітня організація інтелектуальної власності, 2006. – 372 с.
62. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес / Консультативна програма з інвестиційного клімату (регіон Європа та Центральна Азія). – Вашингтон : МФК. – жовтень 2009. – 225 с.
63. Інноваційне законодавство України : повне збір. нормат.-правов. Актів : у 3-х т. / укладачі : авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Костицького. – К., 2003. – Т. 1. – 284 с. ; К., 2003. – Т. 2. – 192 с. ; К., 2003. – Т. 3. – 152 с.
64. Інноваційні пріоритети паливно-енергетичного комплексу України / за заг. ред. А. К. Шидловського. – К. : Укр. енциклопедичні знання, 2005. – 512 с.
65. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств (досвід Польщі та ЄС). – Познань ; Київ, 2005. – 186 с.
66. Интеллектуальна власність. Міжнародні договори України / В. О. Жаров, А. М. Горнісевич, М. О. Василенко. – К. : Держ. департамент інтелектуальної власності. Держ. підприємство «Укр. ін-т промислової власності», 2007. – 404 с.
67. Интеллектуальна власність : теорія і практика інноваційної діяльності: підручник / за ред. М. В. Вачевського. – К.: Професіонал, 2005. – 448 с.

68. Інтернет-ресурс Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
69. Інтернет-ресурс Державного агентства України з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://in.ukrproject.gov.ua>.
70. Інтернет-ресурс Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/print/658>.
71. Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
72. Інтернет-ресурс Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
73. Інтернет-ресурс організації «Білоруський парк високих технологій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.park.by>.
74. Інтернет-ресурс Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance>.
75. Інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні : зб. аналіт. доп. / М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк, Т. О. Ісакова ; за заг. ред. Д. В. Дубова. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
76. Історія економічних учень : підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. / за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : Вид-во «КНЕУ», 1999. – 564 с.
77. Комаров О. М. Міжнародний інноваційний розвиток в умовах глобальних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. М. Комаров. – Донецьк : ДНУ, 2013. – 23 с.
78. Комерційна дипломатія: торговельна політика і право : навч. посіб. – Львів : Астролябія, 2005. – 520 с.
79. Комплексна економічна доповідь. Інноваційна діяльність підприємств Львівщини у 2010 році. Головне управління статистики у Львівській області. – 20011. – № 04-04/99. – 31 трав. – 17 с.
80. Контуры инновационного развития мировой экономики: прогноз на 2000–2015 гг./ под ред. д.э.н. А. А.Дынкина. – М. : Наука, 2000. – 143 с.

81. Концепція подальшого розвитку інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minindustry.crimeaportal.gov.ua/rus/downloads/koncept.doc.
82. Корицкий А. В. Введение в теорию человеческого капитала / А. В. Корицкий. – Новосибирск : СибУПК, 2000. – 112 с.
83. Крок до суспільства, заснованого на знаннях. – К. : НУ «Київська політехніка», 2007. – 10 с.
84. Кузнецова А. Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / А. Я. Кузнецова. – Львів : Львівський банківський ін-т НБУ, 2005. – 320 с.
85. Кузнецова А. Я. Фінансові механізми стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / А. Я. Кузнецова. – Львів : Львівський банківський ін-т НБУ, 2004. – 279 с.
86. Кузьменко В. П. Роль соціального капіталу Ф.Фукуями в кооперації інноваційного виробництва та у формуванні іміджу пострадянських держав / В. П. Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2007. – №2. – С. 101–110.
87. Кшиштоф Б. Матусяк Академічне підприємництво та побудова нових взаємовідносин наука – економіка / Кшиштоф Б. Матусяк / Вступ до академічного підприємництва. – Лодзь ; Познань ; Львів : Сплайн, 2006. – 64 с.
88. Лазоренко О. Соціальний капітал : соціальні та професійні мережі в Україні / О. Лазоренко. – К. : Енергія, 2010. – 104 с.
89. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. / О. Лапко. – К. : ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с.
90. Лапшина І. А. Розвиток людського капіталу України в процесі євроінтеграції : монографія / І. А. Лапшина. – Львів : Кальварія, 2008. – 332 с.
91. Ларкін С. Розвиток системи трансферу технологій в Україні на сучасному етапі та пропозиції по її удосконаленню [Електронний ресурс] / С. Ларкін. – Режим доступу : www.nauka.kiev.ua/category/31.
92. Левковська Л. В. Стан і перспективи розвитку науково-технічного потенціалу України / Л. В. Левковська // Вісник СумДУ. – 2003. – № 5(51). – С. 45–47.

93. Лендель М. Нові інституційні механізми регіонального розвитку в Європі [Електронний ресурс] / М. Лендель ; Інститут державного управління та регіонального розвитку. – Режим доступу : www.uzhgorod.iatp.org.ua/ipard/lendel.doc.
94. Лесечко М. Д. Соціальний капітал : теорія і практика : монографія / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.
95. Лисин Б. К. Инновационный потенциал как фактор развития / Б. К. Лисин, В. Н. Фридлянов // Инновации – 2002. – № 7(54). – С. 46–52.
96. Ліпсі Р. Г. Введення в позитивну економіку / Р. Г. Ліпсі, К. А. Кристал. – Оксфорд : Оксфордський університет, 1995. – 637 с.
97. Мак Рей Х. Світ у 2020 році, потужність, культура та добробут – бачення майбутнього / Х. Мак Рей – Варшава : ABC, 1996. – 120 с.
98. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М., 1963. – 465 с.
99. Мельник Д. Патентно-ліцензійна політика як фактор інноваційної активності підприємств / Д. Мельник // Інтелектуальна власність та інновації в контексті формування стратегії розвитку малого і середнього бізнесу : матер. конфер. – Львів : Львівтехнополіс, 2006. – С. 26.
100. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. В. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; [за ред. В. М. Гейця]. – Харків : Інжек, 2006. – 240 с.
101. Модернізація України – наш стратегічний вибір: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.
102. Мокій А. І. Напрями вдосконалення інституціональної інфраструктури інноваційного розвитку західних областей України : Аналітична записка [Електронний ресурс] / А. І. Мокій, О. А. Мокій / РФ НІСД у м. Львові. – Режим доступу : <http://www.niss.lviv.ua>.
103. Мокій О. А. Міжнародний трансфер технологій в умовах євроінтеграції України : дис. канд. екон. наук : 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. А. Мокій. – К., 2008. – 256 с.
104. Науково-технічний прогрес та високі технології в Україні та світі : галузевий аспект та в контексті вступу до СОТ : матер. засідання

- круглого столу / за ред. Ю. В. Макогона. – Донецьк : ДонФ НІСД, 2007. – 70 с.
105. Новицький В. Завдання науково-технічної політики в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Novytsky_ukr.pdf.
106. Новицький В. Є. Программно-целевой подход в государственной институциональной модели / В. Є. Новицький. – К. : Арістей, 2005. – 36 с.
107. Огляд стану адаптації законодавства України до *acquis communautaire*. – К. : Професіонал, 2007. – 544 с.
108. Олейніков О. О. Сучасні тенденції світового ринку високотехнологічної продукції та місце України на ньому / О. О. Олейніков // Проблеми науки. – 2006. – № 1. – С. 30–33.
109. Оріховський А. М. Концептуальні підходи до фінансової підтримки інноваційної діяльності / А. М. Оріховський // Наука та наукознавство. – 2002. – № 4. – С. 175–178.
110. Пабат О. В. Інноваційні фактори забезпечення економічної безпеки держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Пабат. – Львів, 2011. – 20 с.
111. Павлов В. І. Інноваційний потенціал регіону: діагностика та реалізація : монографія / В. І. Павлов, Р. М. Корецький; ред. кол. : М. І. Долішній (відп. ред.), С. І. Юрій, В. Г. Панчишин. – Луцьк : Настир'я, 2004. – 244 с.
112. Паладій М. Ефективне сприяння використанню творчих досягнень нації – важлива складова державної політики у сфері інтелектуальної власності / М. Паладій // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 8. – С. 5.
113. Петрова І. В. Напрями формування в Україні національної інноваційної системи в контексті європейської інтеграції / І. В. Петрова, І. А. Герасименко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – Львів : ЛКА, 2006. – Вип. 20. – С. 91–95.
114. Під парасолькою технопарків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.madeinua.info/view.aspx?type=ja&lang=1&jaid=622>.

115. План роботи Державної служби інтелектуальної власності України на 2013 рік щодо реалізації основних напрямів та пріоритетних цілей її діяльності [Електронний ресурс] // Державна служба інтелектуальної власності України. – Режим доступу : <http://sips.gov.ua>.
116. Понад 80% випускників зареєструвалися на ЗНО : Інтернет-ресурс компанії ICTV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1444199>.
117. Порохня В. М. Моделювання впливу інтелектуального капіталу на інноваційний розвиток підприємства : монографія / В. М. Порохня, В. О. Лось. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. – 176 с.
118. Присяжнюк Ю. Міжрегіональне транскордонне співробітництво та інтеграційні процеси в Європі / Ю. Присяжнюк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів європейської інтеграції. – Вип. XV / відп. ред. М. І. Долішній. – Львів ; Луцьк : Вежа, 2000. – С. 35–46.
119. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.
120. Промислова власність у цифрах / Державна служба інтелектуальної власності України. – К. : Державна служба інтелектуальної власності України, 2015. – 69 с.
121. Програма соціально-економічного і культурного розвитку Львівської області на 2012 рік; Програма соціально-економічного і культурного розвитку Львівської області на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.loda.gov.ua>.
122. Пустовалов В. Состояние малого инновационного бизнеса в Беларуси / В. Пустовалов // Инновации. – 2002. – №6(53). – С. 56–62.
123. Раицкий К. А. Экономика предприятия. Потребительский рынок товаров и услуг / К. А. Раицкий. – М., 2002. – 361 с.
124. Рашинг Ф. В. Охорона інтелектуальної власності, підприємництво та економічне зростання / Ф. В. Рашинг, М. А. Томпсон // Журнал підприємницької культури. – 1996. – № 3. – С. 267–285.

125. Регіональні проблеми інноваційної політики та її активізація : наукова доповідь / М. Г. Чумаченко, С. М. Кацура та ін. – Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. – 48 с.
126. Рижко В. Л. Науковий потенціал, інтелектуальний капітал та науковий простір як концепти сучасного наукознавства / В. Л. Рижко // Наука та наукознавство. – 2002 – № 4. – С. 76–79.
127. Розробка міської економічної стратегії для розвитку сфери високих технологій. – Львів : ЦНТЕІ, 2005. – 50 с.
128. Савенко В. Г. Підвищення рівня економічної безпеки держави на основі комерціалізації інтелектуальної власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / В. Г. Савенко. – К. : НІСД, 2011. – 18 с.
129. Самойленко В. О. Інноваційна складова у формуванні конкурентних переваг національних економік / В. О. Самойленко // Проблеми науки. – № 12. – 2005. – С. 17–19.
130. Семененко І. М. Вплив результатів інноваційної діяльності на економічну стійкість підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей)». – Луганськ, 2009. – 20 с.
131. Сіденко С. В. Виклики глобалізації і гуманітарний капітал як провідний чинник конкурентоспроможності / С. В. Сіденко // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : у 2-х т., Т. II / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. А. Антонюк та ін. ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – 592 с.
132. Скиба М. В. Державне управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці / М. В. Скиба // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 43–45.
133. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соэкгиз, 1956. – 490 с.
134. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (синергические эффекты инноваций) / В. П. Соловьев. – К. : Феникс, 2004. – 560 с.

135. Соловьев В. П. Конкуренция в условиях инновационной модели развития экономики / В. П. Соловьев ; под науч. ред. Б. А. Малицкого. – К. : Феникс, 2006. – 165 с.
136. Соціальний капітал України: теоретико-методологічні основи формування : монографія / С. І. Бандур, Л. Г. Богуш, Т. А. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. І. Бандура. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 210 с.
137. Споживчий ринок України: методологія дослідження та регулювання : монографія / за заг. ред. Л. О. Лігоненко. – К. : Київський національний торг.-екон. ун-т, 2007. – 379 с.
138. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2008. – 361 с.
139. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий – центр Держкомстату України, 2010. – 347 с.
140. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2011. – 282 с.
141. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2012. – 305 с.
142. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2013. – 287 с.
143. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Державна служба статистики України. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2014. – 314 с.
144. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2014. – 534 с.
145. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.
146. Ступницький О. Транснаціоналізація науково-технічної політики в умовах посилення міжнародної економічної взаємозалежності : монографія / О. Ступницький. – К. : Київський університет, 2001. – 582 с.

147. Сухоруков А. І. Трансфер економічних криз як причина недовіри до економічних циклів [Електронний ресурс] / А. І. Сухоруков. – Режим доступу : http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol0&issue=2004_2.
148. Терещенко О. Матеріальна зацікавленість бізнесу у впровадженні науко-хау – найкращий шлях фінансування науки / О. Терещенко // День. – № 27. – 2000. – 16 лют. – С. 5.
149. Технологічні парки світовий та український досвід / за ред. Д. В. Табачника. – К. : ТПП і ЕЗ, 2004. – 48 с.
150. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посіб. / А. А. Ткач. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 304 с.
151. Федулова Л. І. Інноваційна теорія економічного розвитку / Л. І. Федулова // Проблеми науки. – 2005. – № 3. – С. 41.
152. Федулова С. О. Поняття «управління людськими ресурсами» в системі продуктивних сил суспільства / С. О. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 26–30.
153. Формування конкурентоспроможності моделі відкритої економіки України: питання інституціональної теорії та регулятивної практики : зб. наук. пр. – К. : НДІМВ НАУ, 2007. – №4 / гол. ред. В. Є. Новицький. – 144 с.
154. Черевко Г. В. Інтелектуальна власність : навч. посібник / Г. В. Черевко – К. : Знання, 2008. – 412 с.
155. Череп А. В. Інвестиційно-інноваційна діяльність як фактор ефективного розвитку підприємства / А. В. Череп, А. М. Ясир // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – №1. – С. 159–161.
156. Чоботюк О.І. Міжнародний науково-технічний трансферт : стан та проблеми розвитку / О. І. Чоботюк // КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: Економіка. – К. : Київський університет, 2000. – Вип. 42. – С. 53–56.
157. Чухрай Н. І. Формування інноваційного потенціалу підприємства : маркетингове та логістичне забезпечення : монографія / Н. І. Чухрай. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2002. – 316 с.
158. Шараев Ю. В. Теория экономического роста / Ю. В. Шараев. – М. : ГУ ВШЭ, 2006. – 254 с.

159. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Й. Шумпетер. – Кембридж МА : Вид-во Гарвардського університету, 1934. – 245 с.
160. Щорічний звіт щодо напрямку та оцінки витрат інноваційної політики Республіки Польща, 2004–2005 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trendchart.cordis.lu/reports/documents/Country_Report_Poland_2005.pdf.
161. Яворський М. Проблеми формування сприятливого середовища для винахідників та раціоналізаторів / М. Яворський // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 8. – С. 32.
162. Яцков В. С. О необходимости усиления взаимосвязи инновационной политики и проблем социального развития в экономике Украины / В. С. Яцков, Л. В. Левковская. – К. : Фенікс, 2003. – 260 с.
163. Юскаєв В. Б. Інтелектуальна власність / В. Б. Юскаєв. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – Ч. 2. – 141 с.
164. Becker G. S. Human Capital / Garry S. Becker. – 1 sted. – The US. N. Y. ; Columbia University Press, 1964. – 378 p.
165. Commision proposal for the 7-th research framework program. – Luxemburg : Office for Official publications of the European Communities, 2005. – 108 p.
166. Communication from the commission : Science and technology, the key to Europe's future – Guildelines for future European Union policy to support researches. – Brussels : Commision of the European Communities, 16.06.2004, COM (2004) 353 final. – 12 p.
167. Lerner J. 150 years of patent protection / J. Lerner // The American economic review. – 2002. – Vol. 92. – N 2. – P. 221–225.
168. Lucas R. On the mechanics of economic development / R. Lucas // Journal of monetary economics, 1988. – Vol. 1 – N 22. – P. 3–42.
169. Macleod H. D. The Elements of Economics / H. D Macleod. – New York : D. Appleton @ Co, 1881. – Vol. 11. – 454 p.
170. Mankiw N. G. A Contribution to the Empirics of Economic Growth / N. G. Mankiw, D. Romer, D. N. Weil // The Quarterly Journal of Economics. – 1992. – Vol. 107. – N 2. – P. 407–437.
171. McCulloch J. R. The Principles of Political Economy / J. R. McCulloch. – Alex Murrey @ son, 1864. – 651 p.

172. Nordhaus W. Invention, growth and welfare: a theoretical treatment of technological progress / W. Nordhaus. – Cambridge : The M. I. T. Press, 1969. – 168 p.
173. Senior N. W. An Outline of the Science of Political Economy / W. N. Senior. – New York : Farrar @ Rincart, 1965. – 249 p.
174. South Africa's national research and development strategy. – Pretoria : The government of the Republic of South Africa, 2002. – 82 p.
175. Walras L. Elements of Pure Economics / L. Walras. – Ill. : Rickard D. Irvin, 1954. – 620 p.

ДОДАТКИ

Додаток А Організації та обсяги фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні

Таблиця А.1

Структура організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи в Україні у 2000, 2005, 2007, 2009-2011 рр., за галузевою підпорядкованістю*, %

Показники	Роки						Абсолютне відхилення показника 2011 р. до року	
	2000	2005	2007	2009	2010	2011	2007	2010
Міністерство енергетики та вугільної промисловості	3,0	2,4	2,1	2,3	2,1	2,8	-0,2	0,7
Міністерство аграрної політики та продовольства	15,1	14,6	14,6	15,1	16,0	15,6	0,5	-0,4
Міністерство інфраструктури	1,2	1,9	1,5	1,1	1,2	1,0	-0,2	-0,2
Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства	1,7	1,6	1,7	1,9	1,8	1,8	0,1	–
Міністерство охорони здоров'я	3,2	3,0	2,9	3,0	3,0	2,9	-0,3	-0,1
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту; національні наукові академії	26,4	27,4	29,1	30,6	31,5	31,6	5,2	0,1
Інші міністерства та відомства	49,4	49,1	48,1	46,0	44,4	44,3	-5,1	-0,1

* Статистичне спостереження велося до 2011 р. включно.

Таблиця А.2
**Фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування
та видами економічної діяльності в Україні у 2005 р., млн грн**

Види економічної діяльності	Усього	У тому числі за рахунок:						
		держбюджету	коштів місцевих бюджетів	позабюджетних фондів	власних коштів	коштів замовників		інших джерел
						України	іноземних держав	
Усього по економіці	5160,4	1711,2	26,5	24,9	338,5	1680,1	1258,0	121,2
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	271,6	189,3	2,3	11,8	31,7	26,0	1,9	8,6
Промисловість	2377,4	340,2	2,8	3,6	232,7	999,9	716,9	81,3
Будівництво	125,1	9,8	2,2	0,1	0,3	103,9	8,1	0,6
Діяльність транспорту та зв'язу	55,1	14,3	0,6	-	-	33,2	3,3	3,6
Фінансова діяльність	7,4	7,2	-	-	-	0,2	-	0,1
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	1886,2	911,2	12,1	3,6	64,7	382,7	487,9	23,8
Державне управління	238,2	109,3	5,2	5,6	4,4	76,5	34,5	2,7
Освіта	14,2	13,3	-	-	0,01	0,4	0,02	0,3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	166,0	100,4	1,1	0,1	4,4	54,4	5,3	0,2
Колективні, громадські та особисті послуги	10,2	9,7	0,1	0,2	0,1	0,01	-	-
Інші види діяльності	9,0	6,4	-	-	-	2,6	-	-

Таблиця А.3
Фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування
та видами економічної діяльності в Україні у 2011 р., млн грн

Види економічної діяльності	Усього	У тому числі за рахунок:						
		держбюджету	коштів місцевих бюджетів	позабюджетних фондів	власних коштів	коштів замовників		
						підприємств і організацій України	іноземних держав	інших джерел
Усього по економіці	9591,3	3859,7	25,4	16,9	841,8	2285,9	2478,1	83,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	547,9	422,2	0,01	4,9	89,4	26,4	2,6	2,4
Промисловість	3991,1	687,0	2,6	0,9	473,7	1103,9	1701,1	21,8
Будівництво	296,7	61,9	12,3	4,6	2,9	191,1	12,5	11,4
Діяльність транспорту та зв'язку	16,4	7,9	0,05	0,06	0,1	6,6	1,7	-
Фінансова діяльність	60,8	59,5	-	0,07	0,1	1,1	0,04	0,004
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	3051,4	1938,7	8,3	4,9	198,6	595,5	288,6	16,7
Державне управління	684,6	269,1	0,7	1,5	37,5	94,6	252,0	29,2
Освіта	79,2	78,9	0,05	-	0,2	0,02	0,08	-
Охорона здоров'я та соціальна допомога	412,4	279,2	1,2	0,01	4,9	99,6	25,8	1,7
Колективні, громадські та особисті послуги	39,5	34,2	-	-	4,6	0,3	-	0,4
Інші види діяльності	411,3	21,1	0,04	-	29,7	166,6	193,7	0,2

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Показники інноваційного потенціалу
та розвитку областей України станом на початок 2012 р.**

Області	ВРП на одну особу, грн	Обсяг внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій на одну особу, грн	Обсяг витрат на інноваційну діяльність на одну особу, грн	Впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості, процесів на 1000 осіб	Освоєння нових видів 1 продукції у промисловості, найменувань на 1000 осіб	Отримано охоронних документів на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки) на 1000 осіб
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	13933	67,67	65,99	23,89	23,38	68,62
Вінницька	12145	25,09	203,01	41,56	49,39	199,39
Волинська	11796	19,56	439,04	8,68	29,91	55,00
Дніпропетровська	27737	196,48	359,47	14,81	30,82	197,67
Донецька	23137	81,80	177,32	16,44	29,33	139,98
Житомирська	11419	11,88	34,51	13,90	12,36	23,95
Закарпатська	10081	17,07	31,62	7,23	8,84	46,64
Запорізька	20614	221,16	89,97	73,57	72,47	146,59
Івано-Франківська	12485	39,67	350,83	24,61	216,49	150,60
Київська	21769	101,32	89,83	16,78	43,40	49,77
Кіровоградська	13096	28,71	49,32	25,31	67,18	89,58
Луганська	16562	40,76	47,64	6,00	13,29	90,91
Львівська	14093	106,57	82,67	21,93	59,54	140,23

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7
Миколаївська	17050	208,84	356,50	24,25	36,79	111,22
Одеська	20341	75,00	79,30	10,86	19,22	162,19
Полтавська	22337	29,81	88,06	18,52	75,42	131,66
Рівненська	11699	9,74	18,40	6,95	19,11	58,21
Сумська	13631	88,08	61,18	65,87	216,21	66,72
Тернопільська	10240	12,48	44,52	8,23	66,77	136,28
Харківська	21228	472,85	158,00	273,14	70,80	336,75
Херсонська	12256	27,84	81,92	16,37	101,89	88,24
Хмельницька	11780	4,60	809,61	10,43	10,436	61,13
Черкаська	14393	41,52	52,77	15,33	31,43	31,43
Чернівецька	9383	36,59	53,25	12,16	110,60	117,24
Чернігівська	13121	36,24	139,81	25,86	41,02	24,07
м. Київ	61088	1155,93	351,08	104,50	154,04	752,84

Додаток В

Таблиця В.1

**Характеристика нормативно-правового
забезпечення інституційної інфраструктури
інноваційної діяльності в Україні**

№ з/п	Назва	Характеристика
1	2	3
1	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. / 26.11.2015 р.	Окреслює правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку
2	Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р.	Визначає інноваційну інфраструктуру як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні). До інноваційної інфраструктури включені технополіси, наукові та технологічні парки, центри трансферу технологій, інноваційні центри, бізнес-інкубатори, мережі науково-технічної інформації, експертно-консалтингові та реінжинірингові фірми. Встановлює правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, форми стимулювання державою інноваційних процесів; спрямований на розвиток економіки інноваційним шляхом
3	Закон України «Про загальні засади створення	Визначає порядок створення, ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території

Продовження табл. В.1

1	2	3
	і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р.	України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності зон з місцевими Радами народних депутатів, органами державної виконавчої влади та іншими органами
4	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р.	Визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків, фінансової підтримки проектів та цільових програм
5	Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2001 р./ 01.07.2014 р.	Спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України; визначає державну політику в галузі вищої освіти і стандарти вищої освіти; формує типи вищих навчальних закладів та принципи управління ними; регулює підготовку наукових та науково-педагогічних працівників, умови здійснення наукової та науково-технічної діяльності у вищому навчальному закладі
6	Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р./ 02.10.2012 р.	Визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій і спрямований на: забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України; технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології на території держав, де планується або здійснюється їх використання; розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері

Продовження табл. В.1

1	2	3
7	Закон України про науковий парк «Київська політехніка» від 22.12.2006 р.	Регулює правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням і функціонуванням наукового парку «Київська політехніка»; спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, виробництва, впровадження високотехнологічної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищення надходжень до державного та місцевих бюджетів шляхом поєднання освіти, науки і виробництва з метою прискорення інноваційного розвитку економіки України
8	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення інноваційної програми наукового парку «Київська політехніка» на 2007–2011 роки» від 19.09.2007 р.	Спрямоване на реалізацію проектів з енергетики, визначає перелік проектів, терміни їх реалізації та очікувані результати (істотне підвищення рівня розвитку вітчизняної енергетики; зменшення витрат природного газу і мазуту до 28%; практичне освоєння відновлюваних джерел енергії різних типів)
9	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки» від 06.06.2007 р.	Визначає причини виникнення проблем в сфері інноваційної діяльності та шляхи їх вирішення; окреслює фінансову та виробничо-технологічну підсистеми інноваційної інфраструктури, її головну мету – створення у 2008–2012 роках інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки та ефективне використання вітчизняного науково-технологічного потенціалу

Продовження табл. В.1

1	2	3
10	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки» від 14.05.2008 р.	Окреслено виробничо-технологічну, фінансово-економічну, нормативно-правову, територіальну та кадрову підсистеми інноваційної інфраструктури, головна мета – створення у 2009–2013 роках в Україні інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та національної конкурентоспроможності
11	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» на 2009–2013 роки» від 17.06. 2009 р.	Дає визначення національної інноваційної системи України та її окремих підсистем. Обґрунтовані основні засади формування та реалізації збалансованої державної політики забезпечення розвитку національної інноваційної системи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки
12	Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р.	Регулює правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків; спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, впровадження, виробництва інноваційних продуктів та інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках
13	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування політики в інноваційній сфері на 2015–2019 рр. від 04.06.2015 р.	Визначає пріоритетні напрями державної політики в інноваційній сфері: створення сприятливих умов для впровадження інновацій; функціонування інноваційної інфраструктури на ринку інновацій; формування інноваційної культури

Додаток Д
Інноваційний та науково-технічний потенціал України

Таблиця Д.1

Результати групування областей України
за показниками інноваційного потенціалу та розвитку
станом на початок 2012 р.

Області	Номери кластерів	Рівні інноваційного потенціалу	Евклідові відстані
Харківська	1	Найвищий	0,00
Дніпропетровська	2	Високий	73,57
Донецька			39,90
Запорізька			42,81
Львівська	3	Вищий середнього	17,97
Миколаївська			17,97
АР Крим	4	Середній	7,63
Київська			13,81
Луганська			22,76
Одеська			20,88
Сумська			16,30
Вінницька	5	Нижчий середнього	5,78
Івано-Франківська			9,40
Полтавська			2,80
Черкаська			4,76
Чернігівська			5,53
Волинська	6	Низький	2,94
Житомирська			3,56
Закарпатська			2,66
Кіровоградська			3,36
Рівненська			2,88
Тернопільська			4,77
Херсонська			7,64
Хмельницька			8,14
Чернівецька			5,46

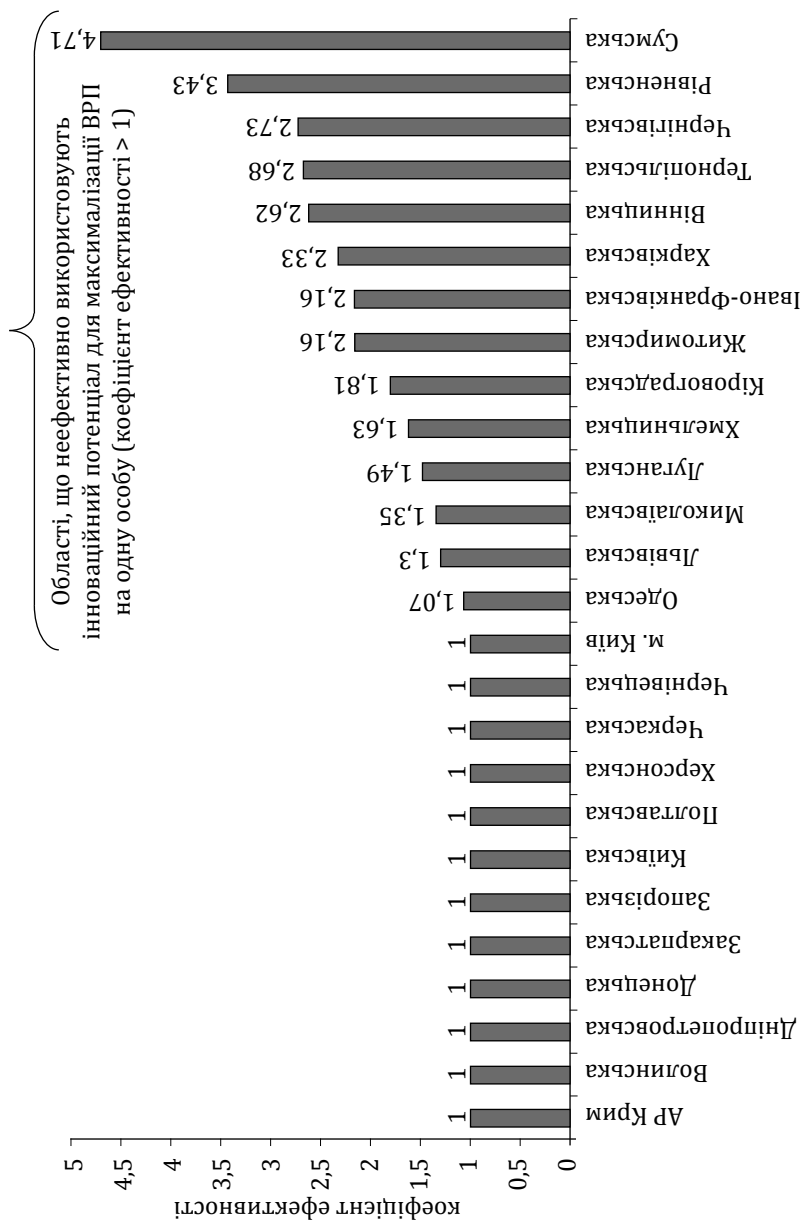


Рис. Д.1. Ефективність використання інноваційно-технологічного потенціалу в регіонах України станом на початок 2012р. (розраховано з використанням методу огортаючих даних)

Основні показники науково-технологічного

№ з/п	Область	$F_i(y, x C, S)$	Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи (од.)	Чисельність фахівців, які виконують науково-технічні роботи (осіб)	Чисельність наявного населення (тис. осіб)
			X1	X2	X3
1	АР Крим	0,97	47	1946	1994,3
2	Вінницька	1,00	28	866	1720,1
3	Волинська	0,55	16	482	1044,8
4	Дніпропетровська	1,00	109	9021	3476,2
5	Донецька	1,00	81	7633	4671,9
6	Житомирська	1,00	12	430	1345,3
7	Закарпатська	0,76	21	661	1248,5
8	Запорізька	1,00	38	3156	1877,2
9	Івано-Франківська	0,89	21	764	1393,6
10	Київська	0,55	36	2451	1778,9
11	Кіровоградська	0,97	11	429	1083,9
12	Луганська	0,89	49	1897	2440,3
13	Львівська	1,00	87	4847	2588
14	Миколаївська	0,81	41	1457	1229,5
15	Одеська	1,00	74	3459	2415,7
16	Полтавська	0,80	32	954	1572,5
17	Рівненська	0,50	17	332	1160,7
18	Сумська	0,94	29	2429	1243,9
19	Тернопільська	1,00	16	436	1119,6
20	Харківська	1,00	227	17203	2848,4
21	Херсонська	0,95	28	954	1138,2
22	Хмельницька	0,90	6	122	1388
23	Черкаська	0,73	30	913	1357,1
24	Чернівецька	0,84	24	684	911,5
25	Чернігівська	0,82	22	683	1187,7

Таблиця Д.2

та інноваційного потенціалу України станом на початок 2012 р.

Чисельність фахівців, які виконують науково-технічні роботи (на 1000 населення)	Фінансування наукових та науково-технічних робіт (тис. грн)	Обсяг науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій (у фактичних цінах)	Внутрішні фактичні витрати на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій (тис. грн)	К-сть виконаних розробок (од.)
X4	X5	X6	X7	X8
0,975780976	87355,3	89372,7	89857,2	657
0,503459101	43915,1	41541,8	39391,3	400
0,461332312	12057	11845,3	10985,9	650
2,595075082	518493,4	398777,1	364020,7	1958
1,633810655	264498,3	261899	250496,3	2423
0,319631309	10651,6	10653,1	10461,3	47
0,529435322	16144,7	15043,6	14688,1	53
1,68122736	230009,8	305275,4	246521,8	718
0,548220436	30654,4	31137,6	27307,6	1060
1,377817753	89613,9	85910,8	80933,7	253
0,39579297	19492,4	14639	14427,6	39
0,777363439	71328,4	69053	60891,7	1050
1,872874807	157603,9	179182,4	156784,1	1124
1,185034567	220907,4	212159,8	157957,9	424
1,431883098	119332,4	110340,8	106424,4	1127
0,606677266	42210,3	37387	34182,9	364
0,28603429	10191,9	9377	9331,7	185
1,952729319	107028,6	95377,8	83821,5	401
0,389424795	12381,7	11907,9	11991,5	451
6,039530965	812569	772485,3	682762,6	5753
0,838165525	20076,1	19583,5	17197	134
0,087896254	4138,7	4136,6	4044,3	81
0,672758087	27448,3	28560,3	27119,2	402
0,75041141	15174,2	14849,3	13840,2	530
0,575061042	32078,5	22527,6	21194,7	1209

Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності (тис. грн)	Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (од.)	Обсяг реалізованої інноваційної продукції (тис. грн)	Кількість підприємств, що відвантажували інноваційну продукцію на експорт	Винахідницька активність працівників, зайнятих в економіці (на 10000 працюючих)
X9	X10	X11	X12	X13
30095,9	19	932209	5	21,5
14480,1	16	54026,4	10	19,7
8346,8	6	206823	8	11,5
194967,7	45	2650430,3	17	78,1
524372,9	54	4935545,3	22	72,1
27171	30	147812,4	12	17,8
9486,7	16	100270,1	9	7,1
119450	22	3201468	15	64,4
6913,9	28	199995	10	32,2
16286	31	309261,3	9	8,2
14508,2	22	220297,9	2	20,5
141073,6	20	1449660,2	9	46,6
29619,9	27	343360,4	9	22,6
119785,6	16	719781,7	11	18,2
32524,9	32	2176907,3	4	19,6
91571,2	34	349933,3	14	28,6
6550,3	7	55143	8	10,1
53547,9	12	1243998	12	31,9
2467,3	22	44092,5	9	20,8
224036,7	82	1903187,6	26	53,3
78966,6	18	128282,4	5	9,1
8209,8	11	189973,2	11	13,5
34391,4	17	103495,3	2	19,3
4824,4	17	77841	10	15,5
59191,6	16	252979,7	13	14,3

Продовження таблиці Д.2

К-сть впроваджених нових технологічних процесів на пром. підприємствах (процесів)	З них маловідходних, ресурсозберігачих, безвідходних (процесів)	Подано заявок на винаходи у ДДПВ України	Подано заявок на винаходи у патентні відомства інших країн	Отримано охоронних документів на винаходи у ДДПВ України	Отримано охоронних документів на винаходи у патентних відомствах інших країн	К-сть використаних винаходів
X14	X15	X16	X17	X18	X19	X20
62	22	163	6	148	3	58
14	7	249	1	309	0	351
4	1	50	0	42	0	2
79	42	685	51	605	37	178
90	43	870	37	798	58	182
25	15	31	0	15	0	17
10	6	38	0	46	0	39
351	93	315	23	316	23	237
36	10	148	4	128	0	23
41	14	99	3	100	2	15
42	29	64	0	102	2	22
35	10	254	3	320	8	154
55	9	311	0	307	2	97
18	8	155	2	131	1	65
40	20	307	1	401	1	69
65	32	203	36	216	27	73
9	4	72	6	72	6	21
55	17	64	11	61	10	20
14	6	106	2	162	2	81
112	46	1131	35	1016	27	759
10	2	131	1	124	0	27
13	3	128	0	84	0	10
8	6	201	0	78	3	19
8	4	127	5	114	3	21
31	9	27	0	26	0	0

Продовження таблиці Д.2

Прибуток від використання об'єктів промислової власності (тис. грн)	Загальний обсяг реалізації ліцензійної продукції (тис. грн)	Чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій (осіб)	К-сть впроваджених прогресивних технологічних процесів у промисловості (од.)	К-сть освоєних нових видів продукції у промисловості (найменувань)	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн)
X21	X22	X23	X24	X25	X26
2770,3	111489,1	322	62	63	4951
5668,1	8730,2	598	14	30	4700
576,3	10960,1	70	4	14	4771
52781,4	20770,4	1184	79	88	8609
106236,1	132104,2	3662	90	172	9713
2146,4	2056	66	25	90	4397
196,8	58200,8	96	10	33	4238
71801,2	6018	696	351	86	8093
8749,4	17307,9	607	36	107	5238
12348,2	220179,2	155	41	90	6652
2111,6	3100,5	107	42	33	5122
27179,1	49017,7	506	35	42	5973
5256,4	0	636	55	183	5396
2830,5	0	183	18	85	6424
15235,2	0	666	40	214	7028
12022,9	15121,1	315	65	110	8841
1602,2	3999	69	9	78	4817
5079,3	7670,3	174	55	143	5009
395,2	8213,9	190	14	223	3516
11708,5	890230,1	2145	112	161	7182
646,6	1987,9	168	10	62	4546
1288,8	0	90	13	19	4549
10935,2	167553	70	8	22	4853
447,3	1556,3	203	8	103	3589
1049,8	52632,4	79	31	47	5163

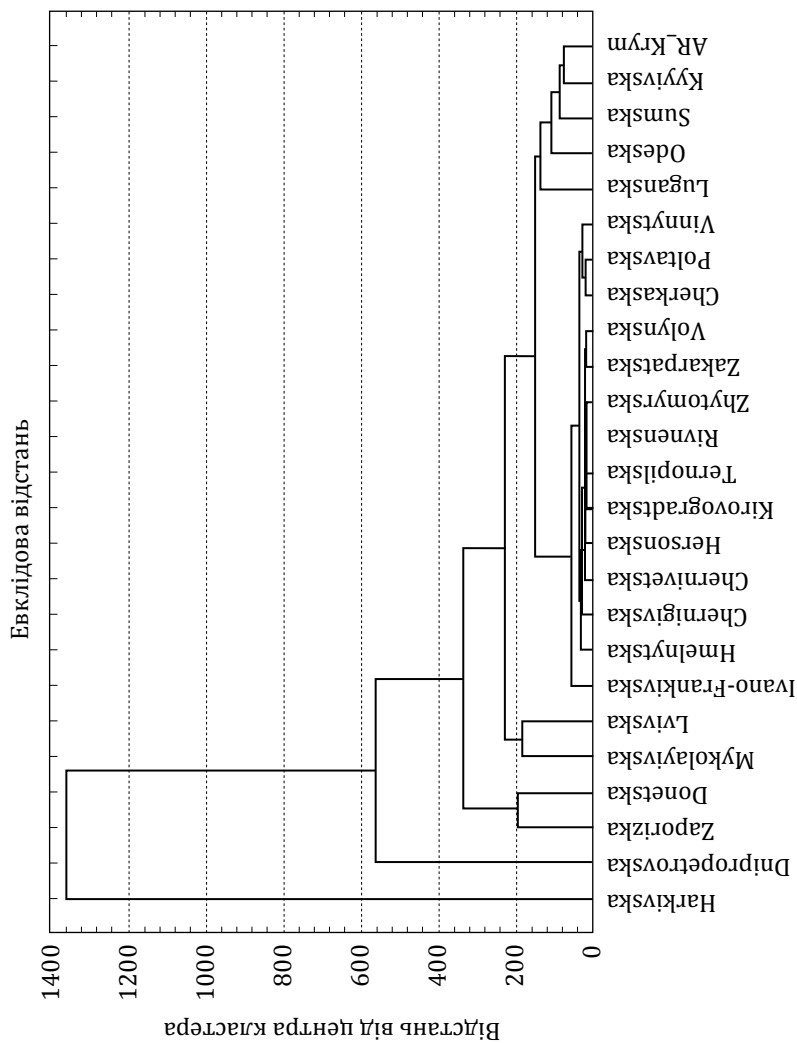


Рис. Д. 2. Групування областей України за показниками інноваційного потенціалу та розвитку станом на початок 2012 р.

ПЕРЕЛІК ТАБЛИЦЬ

Таблиця 1.1.	Економічна та соціальна роль розвитку інтелектуалізації економіки.....	28
Таблиця 2.1	Характеристика наукової діяльності в Україні у 2007–2013 рр.	78
Таблиця 2.2	Загальна кількість та структура організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, за секторами діяльності в Україні у 2005–2013 рр.	80
Таблиця 2.3	Структура організацій національних академій наук України, які виконують наукові та науково-технічні роботи, у 2000, 2005, 2010–2013 рр.	81
Таблиця 2.4	Показники діяльності аспірантури та докторантури в Україні у 1995, 2000, 2005, 2010–2013 рр.	84–85
Таблиця 2.5	Кількісна та структурна характеристика забезпеченості наукових організацій України науковими кадрами у 2005, 2010–2013 рр.	87
Таблиця 2.6	Показники фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2000, 2005, 2010–2013 рр....	90
Таблиця 2.7	Показники фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування та видами економічної діяльності у 2012 та 2013 рр.	92–93
Таблиця 2.8	Показники обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2000, 2005, 2010–2013 рр.	95–96
Таблиця 2.9	Результати оцінювання передумов, обсягів та ефективності наукової діяльності держави на посткризовому етапі розвитку її ринкової економіки (на прикладі України у період 2000–2013 рр.	103–104
Таблиця 2.10	Характеристика інноваційної діяльності в Україні у 2007–2013 рр.	109
Таблиця 2.11	Показники інноваційної активності промислових підприємств та фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000, 2005, 2012–2013 рр.	112–114

Таблиця 2.12 Структурні характеристики реалізації інноваційної продукції за регіонами України у 2005 та 2013 рр.	116–117
Таблиця 2.13 Порівняння структури за кількістю промислових підприємств України та обсягами фінансування інноваційної діяльності у 2005 р.	119–120
Таблиця 2.14 Порівняння структури за кількістю промислових підприємств України та обсягами фінансування інноваційної діяльності у 2013 р.	121–122
Таблиця 2.15 Переваги та недоліки системи державного регулювання інтелектуалізації економіки у посттрансформаційний період (на прикладі України)	132–133
Таблиця 2.16 Характеристика використання передових технологій в Україні у 2010–2013 рр.	138
Таблиця 2.17 Обсяги створення і використання передових технологій за областями призначення у реальному секторі економіки України у 2012–2013 рр.	141–142
Таблиця 3.1 Забезпеченість елементів інституційно-правового регулювання розвитку інтелектуалізації економіки України та напрями їх удосконалення	174–178
Таблиця 3.2 Показники надходження заявок на об'єкти промислової власності в Україні у 2010–2014 рр.	182
Таблиця 3.3 Частки зареєстрованих охоронних документів від загальної кількості поданих заявок на об'єкти промислової власності в Україні у 2010–2013 рр.	183

ПЕРЕЛІК РИСУНКІВ

Рисунок 1.1 Графічна інтерпретація державної політики стимулювання розвитку людського капіталу за рахунок субсидування освітнього сектора	22
Рисунок 1.2 Графічна інтерпретація державної політики стимулювання розвитку людського капіталу за рахунок стимулювання заощаджень	22

Рисунок 1.3	Графічна інтерпретація впливів державної політики (щодо розвитку людського капіталу за рахунок стимулювання заощаджень і субсидування освітнього сектора) та системних чинників демотивації розвитку людського капіталу на посттрансформаційному етапі розвитку економіки.....	24
Рисунок 1.4	Концептуальна послідовність оцінки рівня та ефективності розвитку інтелектуалізації економіки.....	35
Рисунок 1.5	Методи, засоби і принципи державного регулювання та чинники розвитку процесу інтелектуалізації національного господарства	62–63
Рисунок 2.1	Методична послідовність оцінювання рівня та ефективності інтелектуалізації національного господарства.....	72
Рисунок 2.2	Етапність методології оцінювання наукової діяльності в системі інтелектуалізації економіки держави	74–75
Рисунок 2.3	Основні показники фінансової забезпеченості та результативності наукових і науково-технічних робіт в Україні у 1995, 2000, 2002–2013 рр.	99
Рисунок 2.4	Темпи зростання обсягів фінансування та кількості виконаних робіт у розрахунку на одного основного працівника наукових і науково-дослідних організацій в Україні у 2000, 2002–2013 рр.	100
Рисунок 2.5	Порівняльна характеристика обсягів фінансування та кількості виконаних робіт у розрахунку на одного основного працівника у наукових і науково-дослідних організаціях України в державному та підприємницькому секторах у 2005–2013 рр.	101
Рисунок 2.6	Етапи компаративного аналізу обсягів і ефективності інноваційної діяльності в системі інтелектуалізації національного господарства.....	106–107

Рисунок 2.7	Показники фінансової забезпеченості та ефективності інноваційної діяльності в Україні у 2005–2013 рр.	125
Рисунок 2.8	Темпи зростання обсягів фінансування інноваційної діяльності та реалізованої інноваційної продукції в Україні у 2006–2013 рр.	127
Рисунок 2.9	Концептуальна схема SWOT-аналізу передумов, обсягів та ефективності процесу інтелектуалізації економіки	129
Рисунок 3.1	Напрями ідентифікації стратегічних пріоритетів державної політики розвитку інтелектуалізації економіки України	158–159
Рисунок 3.2	Стратегічні пріоритети державної політики інтелектуалізації економіки України	160
Рисунок 3.3	Концептуальна послідовність формування та реалізації державної політики розвитку інтелектуалізації економіки України	171
Рисунок 3.4	Напрями (елементи) інституційно-правового забезпечення державної політики інтелектуалізації національного господарства	173
Рисунок 3.5	Напрями формування організаційно-економічних засобів інтелектуалізації економіки України	192
Рисунок 3.6	Напрями та організаційно-економічні засоби активізації процесу інтелектуалізації національного господарства	198–199
Рисунок 3.7	Конфігурація інституційної інфраструктури інтелектуалізації економіки України	201
Рисунок 3.8	Трикутник інституційної співпраці в системі інтелектуалізації національного господарства України	205

Н а у к о в е в и д а н н я

Н. В. Гунчак, Т. Г. Васильців, О. Є. Сухай

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ
ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Монографія

Видавець Юрій Николишин

Заступник директора Святослав Шот

Дизайн обкладинки Наталя Крістева

Технічний редактор Надія Стахур

Відповідальний за випуск Валентина Хомів

Свідоцтво держреєстру:

серія ДК № 3684 від 27.01.2010 р.

Підписано до друку 21.01.2016 р. Формат 60х84/16.

Папір офс. Друк офсетн. Гарнітура Cambria.

Умовн. друк. арк. 14,88. Умовн. фарбовідб. 15,23.

Обл.-вид. арк. 13,91. Наклад 300 прим.

ПП «Видавництво «Апріорі»

79000, м. Львів, вул. Сковороди, 4

тел./факс (032) 235-62-18, моб. 095-64-54-255, 067-314-05-10.

Для листування: 79000, м. Львів, а/с 242,

e-mail: apriori.knyga@gmail.com, www.apriori.lviv.ua